

TARTU RIIKLIK ÜLICOOL

takt
sona
nilt
I

TARTU 1964

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Eesti keele kateeder
ÜTÜ ^V žurnalistikaring

F A K T , S Õ N A , P I L T

Artikleid ja uurimusi ajakirjanduse ajaloo,
teooria ning **praktika** alalt

I

Tartu 1964

Toimetuse kolleegium: J. Peegel (vastutav
toimetaja), A. Vinn, Ü. Puusep, J. Peebo.

S a a t e k s

Zurnalistikat õpetatakse Tartu Riiklikus Ülikoolis alates 1954. aasta sügissemestrist. Vaatavalt meie vabariigi vajadustele on selle eriala õpetamine toimunud eesti filoloogias osakonna eriharuruumides, õppetöö korraldamine on kuulunud eesti keele kateedri pädevusse. Selle aja jooksul on õppeplaan korduvalt parandatud ning täiendatud, kusjuures põhisuunaks on olnud lähenemine nõukogude ajakirjanduse praktika vajadustele. Kui varem said selle eriharulõpetajad eesti keele ja kirjanduse õpetaja kutse ning ajakirjandus oli n.-õ. kõrvalaineks, siis nüüd valmistab ülikool ette sel erialal lõpetajaid kvalifikatsiooniga "filoloog-kirjanduslik töötaja". Suurenenud on erialaste teoreetiliste õppeainete maht ja mis peaaegu - praktika toimetustega on mitmekordselt pikenenud. Alates 1957.a. on ülikool sel erialal andnud ümarguselt poolseda lõpetanut, keelest valdav osa töötab praegu ajalehtede ja ajakirjade toimetustes, raadios, televisioonis, kirjastustes, kinostuudios.

Õppetöoga paralleelselt on ülikoolis toimunud ka Zurnalistika-alane teaduslik uurimistöö, mida peamiselt on teinud noored ise, eeskätt diplomini- ning suhinnatööde näol, samuti Üliõpilaste Teadusliku Ühingu Zurnalistikeringis, mis tegutseb 1954.a. alates.

Käesolev uurimustekogumik on esimene, mis tutvustab ülikoolis tehtavat tööd ajakirjanduse ajaloo, teooria ning

praktika valdkonnas. Kogumik on kavandatud pisut eriläadlisena selle poolest, et see võib kõrvu üliõpilastöödega sisaldada uurimusi ka õppejõududelt ning väljaspool ülikooli töötavalt ajakirjanikelt, eeskätt meie endistelt kasvandikelt, Žurnalistikaringi kunagistelt entusiastidelt.

Kogumiku niisugune laad on tingitud eeskätt sellest, et vabariigis pole peale ülikooli ühtki keskust, kus aktiivselt tegeldaks nõukogude ajakirjanduse teooria ning praktika uurimisega. See on aga väga oluline tööloik, vastavate uurimuste avaldamine on otse hädavajalik. Teiseks on ülikool väga huvitatud sellest, et tema endised kasvandikud jätkaksid erialast teaduslikku tööd, peaksid sidet ülikooliga, aitaksid omalt poolt kaasa siin tehtava töö parandamisele ning aktiveerimisele, oleksid eeskujuks praegustele üliõpilastele. Kolmandaks: meil on paraku veel väga vähe ilmunud Žurnalistika-alast õppekirjandust. Kogumiku koostamisel on arvesse võetud seda, et sellesse koondatud artiklid oleksid kasuks ka õppetöös niihästi statsionaarsetele kui ka mittestatsionaarsetele üliõpilastele, s. o. süvendaksid nende teadmisi ajakirjanduse ajaloo, nõukogude ajakirjanduse teooria ja praktika, raadio ja televisiooni valdkonnas. Selt seisukohalt lähtudes on toimetuse teadlikult vältinud praktika ja õppetöö vajadustega vähe seotud kirjutiisi. Neid seisukohti peab toimetuskolleegium silmas ka järgnevate kogumikkude koostamisel. Kõesolev on ainult esimene, seepärast vabandagu lugeja ka siin esinevaid puudujääke ning andku lahkesti nõu, kuidas järgmisi väljaandeid sisukamaks muuta.

Toimetuse kolleegium



EESTI AJAKIRJANDUSE

AJALUGU

EESTI KARIKATUURI TEKKIMINE JA ARENG
XIX SAJANDI TEISEL POOLEL JA XX SAJANDI ALGUSES

R. L o o d u s,
ENSV TA Ajalooinstituudi aspirant

Kujutavate kunstide ülesandeks on kunstiliste kujundite varal peegeldada elu ja anda sellele omapoolne hinnang. Väga omalaadne koht on siin karikatuuril, ajakirjandusega otseses seoses oleval graafika harul. Tihedamini kui ükski teine kujutava kunsti žanr on karikatuur seotud ühiskondliku elu nähtustega, ta reageerib kiiresti ja aktiivselt sündmustele. Progressiivne karikatuur on suunatud reaktsioonijõudude vastu, samal ajal soodustab ta kõige uue tekkimist.

Karikatuur oli teravalt poliitiline ja võitlev ka minevikus. Progressiivse karikatuuripärandi tundmaõppimine näitab, et sellel on aktuaalsust ka tänapäeval. Eesti oktoobrielse karikatuuri võitlus tsarismi, mõisnike ja kiriku, eriti aga end kogu rahva esindajaks tituleerida püüd - va kodanluse vastu, nende tegude armutu paljestamine viib mõtted paratamatult kaasaega, mil eesti emigrantlik ladvik

välismaedel mängib samasugust silmakirjalikku ja reeturlikku osa. Kuigi võtted on muutunud, on kodanluse olemus samaks jäänud. Eesti varasema karikatuuriloomingu tundmaõppimine aitab tänapäeva vaatajal saada omapärast kunstilist lisa marksistlikku maailmakäsitusse süvenemisel, ajaloo seaduspärasuse tunnetamisel. Selle aja progressiivse karikatuuri paremik täiendab olulisel määral eesti varasema graafika üldpilti. Siin peegelduvad originaalsel viisil kogu eesti kunstnikkonda haaranud probleemid nii sisu kui ka vormi küsimustes.

Hoolimata oma tähtsusest ühiskondlikus elus on karikatuur jäänud üheks kõige vähem läbitõttatud alaks. Just see paljuski sõitis karikatuuri ajaloo põld annab võimaluse esile tõsta mõndagi uut eesti karikatuuri (sealhulgas ka ajakirjanduse) ajaloo.

1. Eesti karikatuuri algusperiood

XIX sajandil

XIX sajandi teist poolt võib nimetada eesti rahvusliku karikatuuri tekkeperioodiks. Nagu kogu kunsti ja kultuuri puhul, osutusid ka siin määravaks ühiskondlik-majanduslikud tõukejõud. Seoses kapitalismi võidulepääsuga oli Eestis, nagu teisteski Vene tsaaririigi ääremaaes, hoogsalt idanema hakanud rahvuslik kultuur. Rahvusliku liikumise areng 60-80-ndail aastail tõi endaga kaasa elava ajakirjandusliku tegevuse, mitmesuguste kunstiliikide järsu arengu.

XIX sajandi teisel poolel tekkis ja arenes jõuliselt eesti rahvuslik kunst. J. Köler, A. Weizenberg, A. Adamson jt. panid sellele tugeva aluse. Sajandi lõpupoole alustasid oma kunstnikuteed P. ja Kr. Raud ning A. Laikmaa.

Ühiskondliku elu intensiivsus, võitlus progressiivse ja tagurliku vahel tekitas vajaduse satiiri järele kujutavas kunstis. Liistigi kui sõnaline satiir oli ajakirjanduse veergudel juba laialdaselt levinud.

Ühiskondlike suhete areng ja sellega seoses rahvusliku liikumise tõus põhjustab XIX sajandi teisel poolel eesti pidevalt ilmuva ajakirjanduse tekke. Peatselt jagunes see kahte leeri, mis eredalt kajastasid erinevaid suundi rahvuslikus liikumises - kodanlik-demokraatlikku (C. R. Jakobsoni "Sakala") ja kodanlik-klerikaalset (J. W. Jannseni "Eesti Postimees").

Kuigi Eestis mõõdunud sajandil veel pidevalt ilmuva pilkeajakirjanduseni ei jõutud, mängisid satiir ja nali ajakirjanduses küllaltki tähelepanuväärset osa.

Eesti ajakirjanduslik ja kirjanduslik satiir ei tekkinud sugugi tühjale kohale. Elujõudu ja sisulist, ideelist eeskuju sai see rahvaluulest, kus teraval pilkel rõhujate vastu oli tähtis koht. Poliitilis-satiiriline lõppriimiline rahvalaul levis rahva hulgas väga laialdaselt, eriti just XIX sajandi teisel poolel. Paljudes käsikirjalistee vemmälvärssides paljastatakse jõulise tabavusega balti-saksa aedlikke, pastoreid, maakodanlust, näidatakse talurahva vaevalist elu nende ekspluateerijate ikke all ("Eesti mees ja tema sugu", "Eesti mehe kaebelaul" jne.). Rahva poliitilist satiiri ei suutnud takistada ei teensuur ega teised reaktsioonijõud, see levis kulutulena ka kaugematesse maanurkadesse.

Mitmed niisugused satiirilised värssid on oma ideelt ja kujundeilt väga lähedased paljudele hilisematele karikatuuridele, kusjuures kohati on rahvanaljandeid kasutatud otseselt karikatuuritekstina (Päts, Krusten, Hindrey jt.).

Sõnalise satiiri katsetusi võib leida juba "Perno Postimehhe" veergudelt alates selle asutamisaastast. Siingi tuginetakse mõnikord rahvaloomingule; sügavama poliitilise satiirini ajaleht ei jõudnud.

Tõelise poliitilise pilke toob V. R. Jakobson oma "Sakalasse" följetonide sarja "Nalja Mart ja Kalja Pärt" dialoogide kaudu. Oma vestlustes naeruväärstasid need rahvalikud naljamehed teravalt kiriklaste leeri, pastoreid,

mõisnike, tagurlikke ajalehti. Põljetonide autoreina esinesid A. Reinvald, J. Kunder, Jakobson ise.¹⁾

Innustatuna "Sakala" eeskujust tuuakse taolised naljanurgad ka teistesse ajalehtedesse, nagu "Olevikku" ja "Virulasse"; kuid "Nalja Mardi" dialoogide populaarsust ja võitlevust ei saavuta neist ükski. Kiriklaste leeri "Eesti Postimees" oma "Saksa Hansu ja Põllu Tõnuga" püüdis muidugi kõigest jõust demokraatlikule satiirile kõikaid kodarasse loopida, kuid selle ajalehe pilge oli kunstiliselt madal, kohati paskvillilik²⁾. Ka ajakirjades ja kalendrites esines tihti naljanurki. Ajakirjandusse ilmus ja hakkas eluõigust nõudma ka piltsatiir - karikatuur.

Ajajärk pärast C. R. Jakobsoni surma (1882) tähistab klassivõitluse teravnemist, sellaga seoses kodanlik-klerikaalse leeri pealetungi. Rahvusliku liikumise kõrgpunkt oli mõeldud. Selle kajastusena satiiri teravus nürines. Tsensuur muutus aga valvsamaks.

Kui 1882.a. siseministri kohale asus krahv Tolstoi, pandi kohe Liivimaa maksma uus tsensuurikord. Kogu ajakirjanduse tsenseerimine anti kohaliku asekuberneri erilise järelevalve alla. Eestikeelse ajakirjanduse tsenseerimine koondati Tartusse, kus veebruarist 1884 hakkas tsensoriina tööle Eugen Jannsen³⁾.

Väga kujukalt kirjeldab seda ajajärku eesti satiirilises loomingus Ed. Vilde: "Nalja sool on pilge. Aga see sool polenud vabalt tarvitada. Naljajakirjaniku ainevald oli härmiselt piiratud. Sest tsarism pidas pühaks ja puutumatuks iga olevust ja iga asutust, mis teda kardetud Ahheroni vastu otse või kaude vähegi võis toetada, ning just kõneoleval ajajärgul ametles Eestis tsensor, kes valvas verise pliiatsiga selle pühadus- ja puutumatusseaduse täpselt täitmist: Dr. Eugen Jannsen, eestlane, isa Jannseni poeg,

1) H. Mets, Mõningaid märkmeid satiirilise ajakirjanduse ajaloo kohta. Satiirilisi kilde Eesti ajaloo kohta. Käskikiri, lk. 533-534.

2) Sealsamas, lk. 537.

3) Sealsamas, lk. 542.

Koidula vend ... Poliitilisel ja sotsiaalsel pilkel oli tol olukorral muidugi taensorikriips juba enne kirjutamist peal. Pilgata, ironiseerida, karikeerida jäi see, mis oli maksvale korrale ja selle palgatud ja vabatahtlikele tuge-dele kuidagi vaenulik ja ebacovlik. Kelle süda seda ei tihanud, see võib pilgata, mis üle jäi: riakat ämma, tõlpi külamatsi, kerglaast rätsepat, häbelikku kosilast, vanapõl-si ja vanapiigat. Seda siis tehtigi." 4)

Selles õhkkonnas pidi eesti karikatuur astuma oma esi-mesi samme.

x

Eesti rahvusliku karikatuuri algete teke ulatub juba XIX sajandi esimesse poole. Noor rahvuspoet Kristjan Jaak Peterson (1801-1822) on esimene eestlane, kellelt on teada karikatuurile lähedasi töid. Need on rida humorist-likke akvarelljoonistusi, mis kujutavad peamiselt tolleaeg-seid üliõpilasi⁵⁾. Jätkes küll asjaarmastajalikule tasemele, on neis siiski tunda elavat tähelepanuvõimet ja käsitluse siirust. Petersoni eluajal ta joonistuaed trükki ei näinud.

Mõõdus umbes 20 aastat, kui 1840. aastal ilmus Tartus Fr. R. Kreutzwaldi raamat "Viina-katk"; selle frontispiiss kujutab viinavaadil istuvat ja torupilli puhuvat Surma, mille ümber keerleb tantsijate ring. Joonistuse autoriks on tõenäoliselt Ludwig v. Maydell (1795-1846), kätlograafika Aleksander Otto Gern (1815-1885). Frontispiiss on lähedane karikatuurile, siin on omajagu grotesksust, elavust ning rahvapärasust, mis lähendab seda vanadele Madalmaade humo-ristlikele rahvaelu kujutustele. Joonistuse üldist mõju-jõudu tõstab tabav alkoholivastane luuletus. Vaadeldud töö

4) E. Vilde. Autorilt. Artikleid ja kirju. Tallinn, 1957, lk. 255-256.

5) ENSV TA Fr. A. Kreutzwaldi nim. Kirjendusemuuseumi käsi-kirjede osakond (KMKO) SM. A. 70.

on esimeseks eesti raamatus ilmunud koomilises laadis illustratsiooniks. Et joonistus teenib ka raamatukaunistuslikku eesmärki, siis saab seda karikatuuriks nimetada müldugi ainult tinglikult.

Sama võib öelda ka 1854.a. Tallinnas ilmunud brošüürikesse "Sõja-Laul naabri Meestele" anonüümse kaanejoonistuse kohta. Värras-satiiri pilkealusteks on Venemaa vastased Krimmi sõjas. Teksti tige pilge on teatavas vastuolus humoristliku joonistusega admiral Ch. Napierist, Inglise laevastiku ülemjuhatajast Balti merel Krimmi sõja ajal.

Selleaegseis raamatuis leidub laialipillatuina siin-seal taolisi humoristlikke illustratsioone veelgi. Et need enamuses teenisid juba kindlaid ühiskondlikke ja poliitilisi eesmärke, siis oli siit ainult väike samm tõelise publitsistliku karikatuuri ilmumiseni. See ei lasknudki end kaua oodata.

Petersoni eespoolnimetatud akvarellijoonistused sattusid õpetatud Eesti Seltsi kogudesse. Seltsi konservator, kunstnik Hermann Eduard Hartmann (1817-1880) valmistas osast nendest 50-ndate aastate lõpul puulõiked⁶⁾, täiendades neid Tartu vaateid kujutavate foonidega (kaks tšõd on reprodutseeritud joon. 1). Nii ilmusidki 6 puulõiget üliõpilastest "Tallorahwa postimehes" 1859.a. 7. lõikuskuu päeval koos pika tekstiga⁷⁾. "Nende piltide varal heidetakse lehes nalja Tartu üliõpilaste üle, kuigi neid Tirooli studentideks nimetatakse, kes raamatud kõrvale visates sõjariistad võtavad, Itaalis sõtta rahvale abiks lähevad, kuid prantslaste vahvusest ehmununa igauks oma mamma juurde tagasi pagevad. Humoorselt sägib K. Kõrber (lehe toimetaja, teksti autor - R. L.) lõpuks Tirooli studentidele eeskujuks meie maa 622 üliõpilast, kes kindlasti prantslased kotti

6) Kr. J. Peterson, Laulud, päevaraamat ja kirjed, Tartu, 1922, lk. 100; A. Tassa, Puulõikekunstist. Tallinn, 1948, lk. 42.

7) Tallorahwa postimees, 7. aug. 1859, nr. 32.



2.



Kr. J. Peterson, E. Hartmann - karikatuure üli-
õpilastest.

Tallorahwa Postimees. 7.aug. 1859, nr.32. Tekst:
Nr. 2 mõtleb: Pibo suits ninna all on maggusam tunda,
kui püssirohho suits Umber Pea! - siiski, mis tehha,
pean omma õnne katsuma. Saan wahhest Kindraliks. Mis
siis täddi arvab? Nr. 3 mõtleb: Kui ma woiksin selle
samma wemlaga neid Prantslased wasto Maad pörrotada,
ja wahhel ikka punnast wina puddelist rúpada: küll
minna wöttaksin siis neid mehhe modi ehk ka weel kar-
romodi mahhepanna, agga kes woib parrata: sõaseädus
teine!

oleks pistnud."8) Mii leidsid Kr. J. Petersoni joonistused
nelja aastakümne pärast kasutamist tõeliste omapärase ka-
rikatuuridena, mis olid seotud peale buržide nseruväärista-

8) Kr. J. Peterson, Laulud, päewaraamat ja kirjed,
lk. 100. Redigeerija A. Paltseri kokkuvõtte lehe teks-
tist.

mise ka aktuaalsete välispoliitiliste sündmustega.

Kuigi Hartmanni puulõiked on professionaalsel tasemel, järgb karikatuuride üldilme algmaterjalist olenevalt staatiliseks ja tekstiosaga vähe seotuks. Tekst, mis tões peamiselt kannabki koomilist, on koostatud tugeva huumorimeele ja hea annuse ironiaga.

Need puulõiked on niisiis esimesed eesti karikatuurid, mis trükituna ja tekstiga varustatuna ilmusid talupoja lugemislauale eestikeelses ajalehes. Seega võime eesti karikatuuri sünniajaks pidada aastat 1859. Sel aastal puhastati eelpoolvaadeldud humoristlikud joonistused muuseumitollmust, ksilografeeriti ja täiendati, varustati aktuaalse tekstiga ning seeläbi karikatuurideks muutunuina saadeti lugejaskonna hulka.

Järgnes kaks aastakümnet kestnud vaheaeg, mil algupäraseid karikatuure eesti ajakirjanduses ei ilmunud (kui siia mitte arvata Eduard Magnus Jakobsoni (1847-1903) poolt puusse lõigatud stereotüüpvinjetti Saksa-Hansu ja Põllu Tõnuga "Eesti Postimehe" vastavale naljanurgale⁹⁾, á la "Kladderadatschi" Müller ja Schulze. Vinjett vastab aga vähem karikatuuri spetsiifikale kui ülalpool nimetatud tõesd.)

Alles 1880-ndate aastate paiku täheldame juba järjekindlamaid karikatuuriviljelemise taotlusi.

Nii ilmub "Eesti Postimehe" 1880.a. kalendris (lk. 54) omalaadne karikatuur "Võidu-mõistatuse" näol. See pakub kalendri lugejale äratundmiseks terve rea eesti kultuuritegelaste sarje, nagu Fr. R. Kreutzwald, A. Grenzstein, C. R. Jakobson jt. Kuna joonistaja on ilmselt dilettant, ei suuda ta ssevutada erilist tabavust. Tões jägb huvipakkuvaks ainult kultuurilooliselt.

70-ndate aastate lõppu ja 80-ndate algusesse langeb ka kirjanik Eduard Bornhöhe (Ed. Brunberg, 1862-1923) karikaturistitegevuse algus. Kahjuks puudub meil tema selle-

9) Eesti Postimehe lisaleht ehk Juttutuba, 1873, nr. 20 jj.

alaseest loomingust ülevaade. Ainult kirjalikud allikad teatavad, et ta Lääne-Euroopas viibides tegutses ajakirjaniku ameti kõrval ka karikatuuride joonistajana (olles seega esimene eestlane, kelle selles žanris tööd avaldati väljaspool kodumaad).¹⁰⁾ Bornhøhe mitmekülgsete annete seas on just ta karikaturistitalenti eriti rõhutatud¹¹⁾.

Mõninga ettekujutuse kirjaniku sellealaseest loomingust annab siiski Tartu Kirjandusmuuseumis säilinud kaustik, mis sisaldab pliiatsijoonistusi ja karikatuure aastailt 1879-1885¹²⁾. Siinsed vormi ja detaili rõhutatavad karikatuurid reedavad siiski asjaarmestaja kätt, samuti aga ilmseid eeskujusid (saksa selleaegne olustikukarikatuur, W. Buschi poosikoomika).

Oma joonistustes vaatleb Bornhøhe elu tähelepanelikult. Selliste satiiriliste skitsidega nagu "Luculluse konkurent", "Peen seltskond Kaunase kubermanguaias", "See pole madam Rotschild" jt. toob ta meie varasesse piltsatiiri ühiskondliku noodi.

Nõrk joonistustehniline alus ei lubanud Bornhøhel soovutada midagi püsivamat ega võrreldavat tema kirjandusliku huumoriga. Veelgi nõrgemaks jäävad aga kirjaniku üksikud katsetused raamatuillustratsiooni alal ("Laste Söber" I, 1891 jt.).

Mõeldunud sajandi 80-ndate aastate algusse langevad ka esimeste pilkeväljaannete katsed Eestis.

Ajakiri "Meelejahutaja" tõi vähenõudlikke naljanurgesid juba asutamiseast (1878) peale. 1881.a. sügisel jõuti aga nii kaugemale, et võis ilmuda "Meelejahutaja naljakas lisaleht"¹³⁾. Esimeseks pilkelisaks on üks piklik leht kuue sisult tühise ja teostuselt viletsa (tõenäoliselt saksa päritoluga) puulõikes karikatuuriga. Teine ja ühtlasi

10) E. Bornhøhe, Kirjatööde Kogu. 1905, lk. (3) jj.

11) E. Vilde, Manalameestest. Artikleid ja kirju, Tallinn, 1957, lk. 209.

12) KMKO, reg. 1952/60.

13) Nr. 1 ajakirja 1881.a. 8. numbril juurde, nr. 2 lisana sama aasta ajakirja 9. numbril juurde.

viimane lisalehe number on mahult veel väiksem. Et aja- kirje toimetusel puudusid kõigepealt kunstnik ja võimalu- sed viljelde huumorit erilise kaudu, siis tuli edaspidisest lisalehe väljaandmisest loobuda. "Meelejahutaja naljakas lisaleht" jäabki esimeseks eestikeelse pilkelehe asutamise katseks, mis pakub huvi põhiliselt küll ainult ajaloolisest küljest.

Kaks aastat hiljem (1883) seadis pilkelehele juba tš sisemaid ja sihikindlaid eesmärke A. Grenzstein oma "Oleviku" Naljalise" ainuses ilmunud numbris.

1881.a. lõpul asutatud kodanlik-klerikaalse põhihoia- kuga "Olevik" hakkas esimesena eesti ajalehtedest karika- tuuri kasutama, püüdes seda seada oma poliitiliste eesmär- kide teenistusse. Juba esimestesse numbritesse on paiguta- tud tüpograafiliste vahenditega kombineeritud "Trükiladu ja pildid"¹⁴⁾, mis peavad kujutama kadakesaks, vanameelse, rahvamehe jt. näojooni. Muudugi jäävad need rohkem terav- meelsete trükitehniliste trikkide tasemele.

1882. ja 1883. aasta jooksul ilmus "Olevikus" terve hulk karikatuure, mis aga oma kunstiliselt tasemelt on algelised. Nimetame siin mõisnikesõbralike lehekeste "Künda ja" ja "Tallinna Sõber" vastu suunatud seeriat "Saba- sõlmepolitika"¹⁵⁾ ja M. Veske pihta käivat pilkepilti "Rahva kasuks"¹⁶⁾.

A. Grenzstein oli aru saanud, kuivõrd tähtsat osa ka- rikatuur võib etendada ühiskondlik-poliitilises võitluses. Mitte enam piirdudes pilkepiltide ajalehes avaldamisega, läks ta 1883.a. lõpul uue pilkelehe asutamise katseni. "Oleviku Naljalise" esimene ja viimne number ilmus 1883.a. detsembris lehe 49. ja 50. numbril juurde (joon. 2).

14) Olevik, 6. jaan. 1882, nr. 2. Lisaleht. Avaldatud osa- liselt ka: E. Laugaste, Episood Eesti karikatuuri arenguloost, Eesti Kirjandus 1936, nr. 3, lk. 129.

15) Olevik, 3. jaan. 1883, nr. 1. Lisaleht.

16) Olevik, 4. juuli 1883, nr. 25. Avaldatud ka: E. Laugaste, Eesti kirjandus karikatuuris. Tartu 1939, lk. 29.

seada parem. Keegi ärgu pahandagu ega seda enese alanda-
miseks arvaku, kui ta oma pildi moonutatud kujul peaks
meie lehest leidma ... Üks ainus osav pilt võib mitme
eeletuse ja vaidluskirja aseme auusaste ära täita ..."¹⁷⁾
Nagu näha, on kirjutise autoril juba arusaamist karika-
tuuri ülesandeist. Kuigi naljalehe programm on antud
õige tegasihoidlikul kujul, võib ridade vahelt siiski
lugeda tahet intensiivsemalt sekkuda ühiskondlik-poliiti-
lisse võitlusse. Õigesti on viidatud ka karikatuuri ta-
kistavaile tegureile - karikaturistide puudumisele ja
majanduslikele raskustele. Karikatuurilehe vajalikkus
oli küpsenud. A. Grenzstein, oma aja kohta laia silma-
ringiga ajakirjanik, oskas seda uudset võitlusrelva kasu-
tada oma poliitiliste vaadete huvides.

Naljaleheküljeline naljalisa sisaldab 16 karikatuuri,
kuid kunstiliselt ei paku nad kahjuks midagi erilist,
olles abitu ja kohmaka diletantismi väljenduseks. Filke-
objektid, nagu kodanlik-demokraatlikku leeri kuuluv üli-
õpilane A. Sõerd, K. A. Hermann ja J. Kõrv, näitavad üsna
selgesti ka naljalisa poliitilist suunda. Ilmselt seguneb
siin demokraatliku leeri pihtamine ka isikliku arvete-
õiendamise; A. Grenzsteini ebajärjekindlate ja tagur-
like poliitiliste vaadete avaldusena on see küllalt ise-
loomulik.

"Oleviku" kui ka selle naljalisas avaldatud joonis-
tuste autoriks on ajalehe väljaandja vend, noor Tõnis
Grenzstein (1863-1916), kes neil aastail õppis Tartus
kunsti. Seda tunnistavad nii mõnedel karikatuuridel esi-
nevad nimetähed kui ka K. E. Söödi teade, et ta elanud
sel ajal oma venna juures¹⁸⁾.

Rohkem meelelahutusliku huumori kilda, kuhu on segu-

17) Olevik, 19. det. 1883, nr. 49.

18) E. Laugaste, Eesti kirjandus karikatuuris, lk.28.

nenud mõnel määral ka moraliseerivaid elemente, kuuluvad T. Grenzsteini karikatuurid "Oleviku Malja Kalendris 1886". Võrreldes tema varasemate töödega on need puulõiked samuks professionaalsuse poole. Kunstnik näib siin mitmeski töös olevat mõjustatud saksa tolleagest karikatuurist, eriti W. Buschist.

Juba hoopis kindlat kunstnikukätt näitavad paar karikatuuri kirjas K. E. Söödile 7.nov. 1889 Düsseldorfist. Väga implusiivselt on joonistatud karakterit esiletoov humoristlik autošarž¹⁹⁾. Kahjuks jääb kogu Grenzsteini hilisem karikatuurilooming meile tundmatuks.

Kuigi Grenzsteini karikatuurides nähtub arengutendents, on tema töödel siiski rohkem ajalooline kui kunstiline tähtsus. Ühest küljest noore algaja diletantism ja "Oleviku" toimetaja kiiluvees purjetamine, teisest küljest aga entusiastlik tahe uudest kunstiliiki arendada, rajaleidja koht. Sellisena jääb T. Grenzstein eesti karikatuurilukku.

Grenzsteini eespool vaadeldud katse naljalehte väljastada jooksis karile tänu reaktsiooni tugevnemisele. Ja seda hoolimata sellest, et ta poliitika ka naljalisa kaudu teenis põhiliselt kodanlik-klerikaalseid sihte. Karikatuure hakkab aeg-ajalt küll signema kalendritesse ja ajakirjadesse, kuid enamuses on need väheütlevad laenatud töökesed.

Bornhöhe ja T. Grenzsteini kõrval tuleb nimetada lõpuks veel ühte karikatuuriharrastajat. See on Ants Laikmaa (1866-1942), kes Saksamaal elades avaldas oma karikatuure 1892.a. Düsseldorfis lehtedes²⁰⁾. Materjali puudumisel on võimatu tema karikatuuride kohta mingit hinnangut anda. Tuntud (kuigi ainult pealkirjadena) on

19) KMKO F 173. M 7:3 7/16.

20) Ants Laikmaa, Curriculum vitae. Käsikiri ENSV TA Ajaloo Instituudis, lk. 36. Siin kunstnik märgib: "Järgneval poolaastal julgen juba ajalehtedele nalja või pilkepilte saatma hakata. Maksetakse vähe, aga kasu tuli kaude."

aga Leikmaa hilisemad satiirilised maalid.

XIX sajandi eesti karikatuur arenes küllalt komplitseeritud ajaloolistes tingimustes. Välja kasvanud humoristlik-satiirilisest raamatuillustratsioonist, tuginedes sõnasatiiri eeskujule (otsesem seos satiirilise rahvaloominguga avaldub tugevamalt alles XI sajandi algul), ilmuta peatselt ajakirjanduse veergudele. Ajakirjanduse ja tehnilise baasi nõrkus, oskustega kunstnike puudumine teigi arengu väga katkendlikuks. Vajadus uue satiirirelva järele muutus teravamaks rahvusliku liikumise intensiivsel ajajärgul, kodanlik-demokraatliku ja klerikaalse suuna vahelises võitluses (selleks ajaks oli formeerumas rahvuslik kunst). See põhjustab pilkelehtede asutamise katseid. Kuid pealetungiv reaktsioon surub need uue sajandi alguseni maha.

Kui XIX sajand on üldiselt eesti rahvusliku kunsti esimeseks etapiks, jääb vastav ajastu meie karikatuuri arengus ainult eellooks. Märkida tuleb asjaolu, et rahvuslik karikatuur, kuigi oma tähtsusest kaugelt sõnalisest satiirist maha jäänud, oli juba siis teatud määral seotud ühiskondlik-poliitilise momendiga. Nii näeb Bornhöhe mõnes joonistuses ühiskondliku satiiri embrüonaalseid jooni. T. Grenzsteini "Oleviku" karikatuurid on asetatud juba ajalehe platvormi (tõsi küll, ideelis-poliitiliselt üsnagi tagurliku) teenistusse. Kunstiline külg oli üldiselt nõrk, vähesed olemasolevad karikatuuriviljelejad olid kinni joonistusliku oskamatuses kammitseis, spetsiifiliste võtete primitiivses rakendamises ja võõrastes eeskujudes.

Kuigi tulemused jäävad põhiliselt kultuuriajaloolisele, mitte kunstilisele pinnale, oli alus eesti piltsatiirile siiski pandud. Elu vajadused olid selle ise päevakorrale nihutanud. Eesti rahvusliku karikatuuri teke on seega kindla ühiskondliku arengu etapi produkt. Mõõdukümneks aastaks ja uus sajand tõi enesega kaasa hoopis intensiivsema tegevuse, laiahaardelisemad probleemid. Kriitika alged, temaatika kitsus ja kunstiline abitus

kasvasid aga peatselt üle mitmekülgseks, kõlavaks sotsiaalseks satiiriks ja professionaalseks oskuseks.

2. Karikatuuri elavnemine XI sajandi algusaastail

Järsk murrang eesti karikatuuri arengus XI sajandi esimestel aastatel oli tingitud sügavatest muutustest maa ühiskondlik-poliitilises ja kultuurilises elus. Suurenes ja vaesus proletariaat nii linnas kui maal, tugevnes ning rikastus kodanlus.

Hoolimata kahekordsest rahvuslikust survest - nii tsaarivalitsuse kui balti-sakslaste poolt - suutis majandus- ja ühiskondliku elu intensiivistumine luua tingimusi ka kultuuri elavnemiseks. Kunstielu hakkab nüüdsest peale kodumaal juurduma. Oli peale kasvamas noor kunstnike põlvkond, kes julgelt ja innukalt hakkas arendama rahvuslikku kunsti. Et kunsti näituste kaudu paremini rahva hulka viia, paneb A. Laikmaa oma üleskutses 1903.a. ette asutada Eesti Kunstiselts. Samal aastal oli ta rajanud populaarseks saanud ateljeekooli ja hakanud korraldama õpilasnäitusi. Aktiivse ühiskonnategelasena sisendas Laikmaa pedagoogilises töös oma õpilastesse demokraatlikke vaateid kunstile ja elule. Si ole sugugi juhus, et just tema õpilaste seast kasvasid 1905.-1907.a. revolutsiooni ajal aktiivsemad kunstnikud-võitlejad satiiririndel (O. Kallis, N. Triik, A. Uurits jt.).

Viljakat kunstipedagoogilist tegevust alustas Laikmaa kõrval ka Kr. Raud, kes 1904.a. avas oma ateljeekooli Tartus.

Karikatuuri elavnemises sajandi algusaastail on suur tähtsus ajakirjandusel. Kui XIX aastasaja viimaseil aastail oli ajalehti 20-30 nimetust, aastaks ilmunud numbrite arv alla tuhande, siis uus sajand tõi kaasa märgatava edasiminekku kvantitatiivses osas: nii tõusis 1904.aastaks nimetuste arv 40-ni, numbrite arv 1932-ni²¹.

21. E. Antik, Eesti raamat 1535-1935, Tartu, 1935, lk. 90.

Endiste nädalalehtede asemele tekkisid päevalehed; asutati aktiivzelt uusi ajakirju, mille hulgas naljalehed omasid juba tähelepandavat kaalu. Kuigi kogu ajakirjandus oma põhiolemuselt oli kodanlik (sotsiaaldemokraatlik ajakirjandus tekkis Eestis alles esimese Vene revolutsiooni päevil), leidsid nii mitmeski ajalehes kajastust ühiskonna sotsiaalsed probleemid, võitlus balti-saksa aadli ja ka eesti reaktsoonilise kodanluse vastu, mille tribuuniks oli muutumas J. Tõnissoni "Postimees". Hoolimata sellest, et võitlus toimus kodanlikdemokraatlikelt positsioonidelt, äratas see tsarismis valvsust ja kartust. Eestimaa rüütelkonna peamees parun Dellingshausen kurdab oma ettekandes siseministrile 27. veebr. 1904.a., et eestlastest elanikkond on viimaseil aastail muutunud rahutuks ja mässuliseks. Üks selle põhjusi "on selles kahjulikus mõjus, mida osa kohalikust eesti ajakirjandusest avaldab elanikkonnale, õhutades vaenulikku suhtumist jõukatesse klassidesse. Eranditult mõningase põrandaaluse agitatsiooni arvele tuleb kirjutada see kurb nähtus, et praegu ka eesti talupoegkond on nakatatud sotsiaalanarhilistest vooludest ... ajalehtedes avaldatakse artikleid ja igat liiki hullumeelseid niinimetatud ajaloolisi romaane, mis propageerivad vihkamist jõukate klasside vastu. Samas tuuakse ära ebaõiglasi kallaletunge aadli ja luteri kiriku vastu. Samuti levitatakse igasugust laimu mõisnike ja ametiisikute kohta ... Viimasel ajal kohtab ajakirjanduses sageli viiteid sellele, et taluperemehed pole paremad mõisnikkudest, et eesti päritoluga pastorid on lahti ütelnud oma keskkonnast ja liitunud valitseva klassiga, et eesti kaupmehed on samasugused ekspluataatorid kui saksa ja vene omad ... Sellised tendentsid ... on üldise vihkamise ja õeluse väljenduseks kehtiva ühiskondliku korra vastu" 22).

See hirmusattunud mõisniku kaebus, kus muidugi oma

22) Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Leningradis, f. nr. 776, nim. 21, s.-ü. 712, lk. 67-68.

seisukohalt taibatakse juba revolutsioonilise kriisi ole-
masolu, iseloomustab küllaltki tabavalt (kuigi nii tõe-
line sotsiaaldemokraatlik kui ka kodanlik-demokraatlik
liikumine on asetatud ühe mütsi alla) olukorda nii kogu
maal kui ka ajakirjanduses. Ülemtrükkivalitsus saatis ko-
halikele tsensoritele hulgaviisi igasuguseid tsirkulaare,
milledes kutsuti üles tugevdama valvet ajakirjanduse üle.
Tsensuur oli küll karikäeline, kuid ometi mitte suuteli-
ne täielikult maha suruma demokraatlikku avalikku arva-
must.

Selles oli oma osa aga juba öelda ka äsjaasutatud
naljalahendel. Nõudmine nende järele oli revolutsiooni-
eelseil kriisiaastail rahvahulkades järsult tõusnud. Ka-
rikatuur uudse satiiriliigina mängis siin tähelepanavat
rolli. Kuigi karikatuuri viljelejaid oli veel vähe ja nende
ettevalmistus nõrk, tegid nad siiski ära tunnustustvääri-
va töö karikatuuri kui tugeva pilkerelva kasutamisel.

XX saj. algusaastail tekkis pidevalt ilmuv eesti
pilkeajakirjandus. Esimeseks pääsukeseks oli "Teataja Mal-
jalisa", mis hakkas ilmuma 1901.a. Tallinnas. Seal avalda-
tud arvukad karikatuurid näitasid, et eesti piltsatiir oli
vabanenud lapsesähkmeist ja astus juba oma esimesi kindla-
maid samme.

Tallinnas hakati 1901.a. K. Pätsi toimetusel välja
andma radikaalkodanlikku ajalehte "Teataja", kus rohkem
kui teistes lehtedes püüti rõhutada majandusliku olukorra
osa ühiskonna arengus. "Teataja" koondas enese ümber kül-
laltki suure auditooriumi, mis peamiselt koosnes midugi
liberaal-kodanlikest elementidest. Tähelepanav on, et
selle ajalehe toimetuse tööst võttis osa ka rida progres-
siivseid, sotsiaal-demokraatlikke vaateid pooldavaid kul-
tuuritegelasi, nagu Ed. Vilde, A. Laikmaa, J. V. Veski,
O. Münther, hilisem väljapaistev kommunist H. Pöögelmann.

Peatselt pärast lehe ilmumise algust hakati välja
andma ka selle rikkalikult illustreeritud naljalisa. Aas-
tail 1901-1904 regulaarselt ilmunud "Teataja Maljalisa"

(1903.a. keskelt pealkirjaga "Lisa Teataja nr. nr. juurde") moodustab kokkukõidetuna rohkem kui 300-leheküljelise mahuka köite. Et Ed. Vilde ja O. Müntheri hooleks langes naljalisa toimetamise peamine raskus²³ ja et siin kaastööd tegi ka H. Pöogelmann, on seletatav "Teataja Naljalisas" esinevate pilkelugude ja karikatuuride tugev seos ühiskondliku eluga. Sellega seletub ka nende paiguti üsna kõlamajääv sotsiaalne satiir. Lehe kriitiline toon põhjustas selle populaarsuse lugejate hulgas²⁴. "Teataja Naljalisa" tuleb hinnata oma aja kohta julge ühiskondliku pilke tõttu, lisaks aga veel kui esimest selletaolist meie ajakirjanduse ajaloo.

Nagu nähtub "Teataja" esimeste numbrite reklaamkuulutustest, pidid naljalises peale Laikmaa kaasa töötama veel V. Päts, P. Sepp, M. Pukits jt. kunstnikud. Tegelikult on aga suurem osa karikatuuridest valmistanud V. Päts ja T. Gutmann. Peale nende leidub hoopis vähemal määral pilkepilte veel K. A. Hindrayit, N. Triigilt ja mõnelt teiselt.

"Teataja Naljalisas" ilmunud karikatuuridega tutvudes selgub, et siin leidsid kajastamist sellised küsimused, nagu võitlus reaktioonilise kodanluse, mõisnike ja pastorete vastu. Piitsutatakse mitmesuguseid ühiskondliku elu väärnähtusi. Lehes kajastub ka buuride võitlus inglise kolonisaatorite vastu.

"Teataja Naljalisas" ilmunud karikatuuridest kuulub silmapaistev osa hilisemale kodanlikule haridustegelasele Voldemar Pätsile (1878-1959?), kes sel ajal õppis Peterburis kunsti. Oma enamuses on need kõik signeeritud nime-tähtedega W. P. Pätsi naljapiltides on sageli palju õpilaslikkust, joonistus on tihti puine ja kohmakas. Võrreli-

23) J. Roos, O. H. Münther ja tema vaimne pärand.

Eesti Keel ja Kirjandus, 1941, nr. 5/6, lk. 362.

24) E. Treier, Eduard Vilde ja Ants Laikmaa kavatsusest 1905. aastal välja anda huumoriajakirja "Reinuvader". Kaasatus: Eduard Vilde kaasaegsete mälestuses. Tallinn, 1960, lk. 131.

des XIX sajandi saavutustega on need karikatuurid siiski samnuks edasi - seda kõigepealt oma temaatika elulisusega. Joonistajat iseloomustab võrdlemisi detailne lähenemisviis, stseenid on asetatud sageli kas osalisse poolümärgusse või ristkülikulisse raamistusse. Nendes välistes võtetes, samuti ka üldises väljajoonistavas peenes laadis võib näha XIX sajandi viimase veerandi saksa ja vene karikatuuri mõjutusi (G. Brandt 80-ndate aastate "Kladderadatschis" jt.), mis aga nüüd teises ajaloolises olukorras omandavad uue sisulise kõla.

Lühidalt võib peatuda paaril Pätsi paremini kõlama jääval pilkepildil, need on üsna iseloomulikud kogu meie tolleaegsele karikatuurile tervikuna ²⁵⁾. Nälgjalisa esimeses ilmunud numbris on karikatuur "Saksad isekeakis" (jeon. 3), mis kujutab kõrtsist tulnud tuikuvat talupeega ja eemal omavahel vestlevat parumit aing kirikuõpetajat ²⁶⁾.



Fig. 3. Waata, pastor - talu on ta ühis tallikene - 11. 18. lambataatari

Joon. 3.

- 25) Prof. J.V. Veski mäletab, et Päts oli alati teletuse teonud ainult joonistuse, kus sellele alles tekst leiti. Andmed vestlusest 1. juunil 1960.a.
- 26) Teataja Nälgjalisa, 1901, nr. 1, lk. 2.

Tekstiks on otsene rahvanaljand. Parun: "Vaata, pastor, seal on ka üks tallekene sinu lambakarjast! - Kirikuõpetaja: "Ja, aga ta on sinu hallikal joomas käinud." Negatiivsed tegelased paljastavad teineteist, kuid nende ilmetus on veel vähe välja töötatud, neis puudub vajalik teravam satiir. Tundub, et liigset tähelepanu (vähemalt joonistusel) on pööratud naljaka otsimisele talupoja purjusolekus. See eriti varasemates karikatuurides võrdlemisi tüüpiline nähtus - kõrvaline püüab domineerida peamise, tekst kujutuse üle - ilmneb ka Pätsi töödes. Käesoleval juhul on aga hinnatav püüd kritiseerida mõisnikke ja kirikut.

Juba hoopis vabamalt ja kindlama käega on joonistatud karikatuur "Kõva putukas ehk Ajad muutuvad" ²⁷⁾. Saksa luke ja putuka allegoorilistes kujudes näidatakse mõisniku ja talupoja vahekorra muutumist ajaloo käigus: "Oh hullu, talupojasitikale nii kõva koorik selga kasvanud, et minugi nokk enam peale ei hakka!" Talupoeg on balti-saksa aadlile otsekui märkamatu kujunenud kõvaks päkkliks, millele hammas peale ei hakka. Karikatuur vihjab seega omapärase vormis eesti talurahva majandusliku ja vaimse iseisvumise ajaloolisele protsessile.

Toomas Gutmanni (1873-1936) signeeritud töid naljalisas ei esine. Kuid stiilikriitiliste võrdluste tulemused ei jäta kahtlust selles, et tähelepandav osa "Teataja Naljalisa" pilkeplittidest kuulub talle. See leiab kinnitust ka E. Laugaste eespool viidatud uurimuses ²⁸⁾ ja J. V. Veskiilt saadud teadetes; viimane töötas tol ajal "Teataja" toimetuses ja puutus Gutmanniga tihti kokku.

Gutmanni realistlikele joonistustele lähenevad karikatuurid pakuvad meie tolleaegse satiirikunsti üldtaseme arvesse võttes küllaldast huvi. Oma käsitluslaadi poolest

27) Teataja Naljalisa, 1903, nr.1, lk. 3.

28) E. Laugaste, Eesti kirjandus karikatuuris, lk. 31.

lähedane Päteile, eraldub ta viimasest siiski tugevama joonistusoskuse ja temperamendi poolest. Nagu sajandi alguse karikatuurile iseloomulik, avaldub koomiline tema juures vähem deformatsiooni kui situatsiooni ja pooside kaudu. Gutmann rõhutab oma töödes tublisti ka ilmastust. Temaatika ei erine palju V. Pätsi omast, esiplaanil seisab balti-saksa aadli ja kodanluse ning tagurliku ajakirjanduse kritiseerimine.

Üks kunstniku paljastavamaid karikatuure on "Meie tõsised rahvasõbrad" ²⁹⁾, kus pastor kõneleb kõhnutud köster-koolmeistrile järgmist: "Ja jah, armas köster, pidage siis ikka meeles: Meie peame oma talupoegadele võimalikult vähe seda va ilmalikku tarkust jagama, sest mida vähem meie neile võimaliselt anname, seda rohkem saame neilt varaliselt tagasi!" Tekstis tulevad koomilise vastandamise teel mõjukalt esile kirikumeeste püüded rahvast pimeduses hoida, kuid kujude joonistuses jääb vajakaravusest.

Teistest Gutmanni töödest võib nimetada mõisnike viinamonopoli piitsutatavat "Kuritegude teadete kogujat" ³⁰⁾ ja tööliste petmist paljastavat karikatuuri "See võib ju siinult linnas juhtuda" ³¹⁾.

Gutmanni ja Pätsi tööde najal võib näha, kuidas XX sajandi algusaastail eesti karikatuuri esmakordselt ilmusid mõisniku, kirikuõpetaja ja ka kodanlase kujud. Juba see on väga oluline fakt. Nende pilkeobjektide muutumine kõigekülgselt väljapeetud satirilisteks tüüpideks sai aga põhiliselt teoks alles ligineva revolutsiooni käigus.

Gutmanni karikatuuride joonistuslaadis on palju lähedast tema arvukatele raamatuillustratsioonidele. Kunstnik kuulus ju oma paarisaja illustratsiooniga Juhan Liivi (1904) ja E. Bornhöhe (1905) kirjatööde kogudele eesti

29) Teataja Haljalisa, 1903, nr.6, lk. 91.

30) Lisa Teataja nr. 25 juurde, 1904, lk. 8.

31) Samas, lk. 5.

realistliku temaatilise raamatuillustratsiooni pioneeride hulka.

Nii Gutmanni siin käsitletud kui ka hilisemais, juba küpsenutes karikatuurides võib leida kokkupuutepunkte ka sajandi lõpu saksa ja vene olustikulise karikatuuriga, mida viljelesid "Lustige Blätter", "Kladderadatsch", "Budilnik" jt. naljalehed. Nende karikatuuride väljenduslaad baseerus tõesraule joonistusele, püüdele ilmeatuse kaudu avada kaja elemuses koomilist. Kuigi mainitud väljanded esindasid põhiliselt väikekodanlike kihtide maitset, võib neis tihti kohata tervest elutunnetusest kantud, ühiskondlik-poliitilisele satiirile lähenevaid töid. Kogu Gutmanni looming on lähedane sellele suunale kõigepealt just väliste väljendusvahandite poolest. Oma sisult käsitlevad Gutmanni tööd eesti ühiskonda, tema vastuolusid ja iseärasusi.

"Teataja Naljalis" paaris varasemas numbris võib kohata ka hilisema kodanliku kultuuritegelase Karl August Hindrey (1875-1949) karikatuure. Nii kuuluvad 1901.a. detsembrinumbris ilmunud karikatuurid küll noore kunstniku esimeste avaldatud tööde hulka (Pariisis viibides pakkus ta asjatult oma karikatuure sealsele ajalehtedele)³². Kuigi teostuselt skemaatilised ja veel arglikud, on neis tunda tähelepanuvõimet tüüpide tabamises. Sisuliselt on huvitavamad paar Buuri sõjale pühendatud pilkepilti nagu "Chamberlaini jõulud" ning "Kitchener ja Botha", kus ilmneb autori sümpaatiatunne buuride vastu. Need joonistused on eesti esimesed välispoliitilisi sündmusi puudutavad karikatuurid.

"Teataja Naljalis" on silmapaistev nähtus eesti karikatuuri arenguteel. Satiirilise žanri oli nüüdsest peale tugevasti juurdumas eesti kunsti. Käsitletud naljalehes töötas mitmeid noori kunstnikke, nende looming aga astus juba professionaalsuse piiridele. Kuigi sügavamad sotsiaal-

³² K. A. Hindrey, Murrang. Tartu (1930), lk. 109.

sed vastuolud jäid veel nii mitmelgi põhjusel lahkamata ja ei suudetud teha suuremaid üldistusi, leidus siin juba tervet arusaamist elu tõelisest palgest. Olgugi tekstid sageli liiga pikad ja lohisevad, on siin-seal mõndagi tabavat, mis nii mõnigi kord ületab karikatuuri enese mõju. Puudusi on paljugi (nii näiteks kasutati karikatuuri spetsiifilisi võtteid vähe ja ühekülgselt), aga need on täiesti arusaadavad. "Teataja Naljalis" tegi tee lahti ja nüüdsest peale pole satirilised Eesti enes haruldaseks nähtuseks. Neid ilmus nii üksikväljaannete kui ajalehelisadena, kus võõra materjali hulgas kohtab sagedasti ka eesti noorte kunstnike jõukatsumisi sellel senini nii söötis alal.

1902.a. alustas oma teed lugejate lauale hiljem populaarseks saanud ja pikki aastaid ilmunud naljaleht "Meie Mats". Algul ilmus see J. Jaasoni poolt toimetatud ajakiri väga harva ja korrapäratult - kuni 1906.aastani ilmumislõua saamiseni ³³⁾, suudeti avalikkuse ette tuua ainult 5 numbrit. Iseloomult kodanlik ajakiri, hoidis "Meie Mats" oma ilmumise algusaastail "Postimehe" "rahvuslike" ringkondade poole. Kodanlike ajalehtede omavaheline kisklemine ja tühine meelelahutuslik nali said ajakirja peateemaks. Et käsitletava perioodi numbreis erilist sisulist aga kunstilist väärtust ei ilms, siis pole mõtet ka neil pikemaks peatumiseks. Kaastööd tegid mitmed kunstnikud, nagu andekas, noorelt surnud Albert Thomson (1873-1901, töötas varjunime Obadus all), kellelt on rida peene realistliku joonkäsitleusega meelelahutuslikke karikatuure, Hans Möldermann (1876-1914), T. Gutzmann ja mõned teised.

"Meie Matsist" rääkides aga ei saa mööda minna ühest asjaolust - selle tihedast seosest soome pilkekunstiga, mis sel ajal oli jõudnud eeskujul andvale tasemele. Tihe-

33) H. Mets, tsit. teos, lk. 550.

nevad kultuurilised suhted rahvaste vahel tegid üsnagi arusaadavaks pilkude pööramise põhjanaabrite poole. Juba "Meie Matsi" ainetus on tõlge - 1884. aastast anti Soomes välja naljalente "Matti Meikäläinen". Selle ajakirja esialgne ning hilisem kaanepiltki leidis lõunapoolse nimekaima poolt kasutamist. Siinjuures tuleb märkida, et seline võte õigustas end - Meie Matsi kuju muutus võrdlemisi populaarseks ja teda korrati hiljem eesti kunstnike poolt lugematuis variatsioonides. "Meie Mats" tõi tihti ära ka soome karikaturistide K. Kari jt. töid. Revolutsiooni ajal muutusid eesti ja soome pilkekunsti sidemed veelgi tugevamaks.

"Meie Matsi" varasemaid numbreid võib hinnata lihtsalt kui avaldamisvõimalust, kus noored kunstnikud said proovida oma võimeid humoristlike joonistuste alal. Esimese vene revolutsiooni päevil muutus see pilkeloht sisukamaks, asudes demokraatlik-revolutsioonilisele positsioonile; ühtlasi muutus kaalukamaks selle kunstiline külge.

Et "Meie Matsi" väljaandmisel oli ametivõimudega raskusi, lugejate nõudmine satiiriajakirjanduse järele oli suur ja satiiriajakiri pidi ju end ka majanduslikult õigustama, siis jätkas Jaason ajakirja väljaandmist teiste nimetuste all. 1903.a. ilmus "Nalja-Madis", 1904.a. "Nalja-Liisa" ja 1905.a. 2 numbrit "Meie Matsi Vastast"³⁴⁾.

Tugevamat kriitilist nooti on tunda "Nalja Madise" numbris. Karikatuuridest on huvitavamad kaks T. Gutsmanni tööd - sarkastiline "Tallinna õllekuningas Vahvas"³⁵⁾ ning kontrastidele üles ehitatud karikatuurisari "Kaks vallamaja ja "Kaks mõisamaja"³⁶⁾. Mainitud karikatuurides, kus kritiseeritakse saksa mõisnikke ja tsaristlikku koolipoliitikat, kõlab ühiskondliku satiiri noot juba üsna teravalt.

"Nalja-Madise" teine number aga keelati Tartus tsen-

34) H. Mets, tsit. teos, lk. 550.

35) Nalja-Madis I, 1903, lk. 6.

36) Mõlemad samas, lk. 8-9.

sori poolt ja käsikiri peeti kinni³⁷⁾). Üheks huvitavamaks karikatuuriks seal oli tõenäoliselt samuti Gutmannile kuuluv "Herkules teelahkmel" ³⁸⁾, mis kujutab eesti talupoja peibutamist Pätsi ja Tõnissoni ringkondade poolt. Sisuliselt üldistada püüdev, kannatab see töö aga kujude vähese satiirilise teravuse all.

"Halja-Liisas" väärivad mainimist A. Thomsoni posthuumselt avaldatud elustikulised karikatuurid.

Sajandi esimestel aastatel ilmus raamatuturule veel mitmeidki teisi naljalehti, nagu "Naljaleht" (1901), "Halja-Vana" (1903) jne., millest enamiku puhul esimene number jäi ka viimaseks. Neist ajakirjadest ei ole mõtet otsida sügavamat sisu ega kunsti. Täites puhtmeelelahutuslikke ülesandeid, olid nad väikekodanlikult tühised ja kunstiliselt küündimatud.

Karikatuure esines nüüd mitmesuguste väljaannete veergudel üsna sagedasti - "Rahva Lõbu-lehes", "Lindas", kalendrites jm. Enamikus olid need saksa algupära, kuid leidis ka originaale.

Nii on K. A. Hindreylt hulk karikatuure perekonnalehe "Linda" 1903. aastakäigu numbreis. Kuigi kunstnikul on juba vilumust maatuüpide kujutamisel, jäävad need pilkepildid üsna keskpärase meelelahutusliku huumori tasemele. Mõnel määral leidub aga ühiskonnakriitilisi jooni Hindrey nendes karikatuurides, mis ilmusid K. E. Söödi "Piltidega Naljakalendris 1904". On tunda, kuidas hakkas välja kujunema tüübistik.

Lõpuks on vaja puudutada veel üht väljaannet, mis esiliselt langes juba revolutsiooniaastasse 1905. See on föderalistliku ajalehe "Uudised" naljaosa, mis ilmus P. Speeki väljaandel a. 1904-1905. "Uudised" kujutasid endast väikekodanlik-reformistlikku ajalehte, mis aga tööliste olukorra valgustamisel ning saksa- ja kodanlusevastases võitluses omas sel perioodil siiski küllaldast tähtsust. Lehe naljaosas leidub följetone, pilkelaule, teravmeelset sa-

37) Eesti raamatu 400 aastat. Tartu, 1935, lk. 114.

38) Samas, lk. 115.

tiiri kaasaja ühiskondlikel teemadel. Naljaosa toimetaja Ed. Vilde nimi ütleb paljugi selle suuna kohta. "Kaasaegsete mälestuste järgi muutub "Uudiste" naljaosa oma pilkamishimu ja päevakajaliselt kiire reageerimisega siin-seal toimuvasse sedamaid populaarseks ja rahvas hakanud kärsitusega ootama iga järjekordse numbril ilmumist ..."39) Suured teened on naljaosal just eesti reaktioonilise kodanluse ja mõisnike paljastamisel.

Ajalehe naljaosas on põhiliselt töötanud üks kunstnik. Karikatuuride realistlik, detailne laad ja paigutamine elavus lubab siin tunda T. Gutmanni kätt. Piitsutatakse saksa mõisnikku ja linnakodanlast, eesti tagurilasi J. Tõnissoniga eesotsas, mitmesuguseid ühiskondliku elu väärnähtusi jms. Karikatuuridel on tugevam ühiskondlik kõlajõud kui varem.

Oma teemalt pakub erilist huvi karikatuur "Need, kes "parteidest kõrgemal seisavad" 40). See küllaltki omapäraselt mõeldud joonistus on suunatud esmajoones nende kodanlike kirjestajate vastu, kes rahva teadvust püüsid mürgitada ja uinutada igasuguste vereromaanide, kõmusõnumite, unistusjuhtkirjade kaudu. Kuid töö mõte on laiem - sellega paljastatakse ühtlasi kodanluse võltsi parteituse ja apoliitilisuse propageendat. Autor on kolm tegelast pannud erapooletuse propaganda kõmusõnumeid jms. loomade moldi (s. t. lugejaskonnale) ammutama. Tekst: "Meie lipukiri on: kogu Eesti rahva parem tulevik, meie töötame rahva laiemate ringkondade kasu kaitses, meie ei paista ühtegi kodumaal erakonda, meie toetame, parteid kõrgemal seisest iga hea asja, head heaks ja kurja kurjaks nimetades, kasvatame riigis ja rahvas seas leplikku meelt, toome ainult, ilma mingisuguse partei-tolmuta, selgeid ja äratavaid seletusi ning rõõmustame, lõbustame ja

39) E. Treier, Eduard Vilde ja Ants Laikmaa kavatsustest 1905. aastal välja anda huumoriajakirja "Reinuvader". Raamatus: Eduard Vilde kaasaegsete mälestuses. Tallinn 1960, lk. 131.

40) Uudiste nalja-osa, 1905, nr. 10, lk. 1.

õpetame noori ja vanu lõbusate armsate juttude ja kujutustega ..." Revolutsiooni algul (ilmus veebruaris 1905) oli see väga vajalik ja aktuaalne satiir. Töö sisulist lõvvust kahendavad aga puudused teostuses - eriti kompositsiooni kuhjatuse ja ebaselgus, robustselt valitud süžee. Kunstniku kartus, et tema joonistus ei leia õiget sisulist mõistmist, põhjustas nii sellel kui paljudel teistel tolleaegsetel karikatuuridel mitmesugused selgitavad kirjad.

Üsnagi mõjukat tagurilusevastast satiiri kätkevad eneses karikatuurid "Kuidas mõisnikud maavalitsust tahtsivad uuendada" ⁴¹⁾ (joon. 4) ja "Meie kaitseväge harjutusel" ⁴²⁾. Eesti reaktioonilise kodanluse olemus paljastub leidliku kompositsioonilise lahendusega vinjett-karikatuuris (joon. 5) ⁴³⁾. Ühtlane rongkäik esiplaanil sammuvate vabameelsuse, "Postimehe" ja "Eesti Postimehe" järel sulab tagapool "Ristirahva Pühapäeva lehe" lipu all halvaendeliseks mustasajaliste loheks. Kunstnik on selgesti näidaud, et nende kodanlike lehtede sõnakõlksutamise poliitika taga peituvad tegelikult kõige tagurlikumad ringid oma "Ristirahva Pühapäevalehega". Karikatuur toob vaataja ette "Postimehe" ja mõisniklik-kiriklike ringkondade poliitika ühtsust ning on õigesti tabanud kõnesolevate sotsiaalsete grupeeringute mustasajalist olemust.

Käsitletavale väljaandele tegi kaastööd ka Nikolai Triik (1884-1940). Tema paarist siin avaldatud karikatuurist on silmapaistvaim see, millel naerdakse äsja riigiduuma kandidaadiks ülesseatud J. Tõnissoni üle ⁴⁴⁾.

"Uudiste nalja-osa" üldtoon on julge ja võitlev; meelelahutuslik huumor puudub täiesti. Karikatuurid on kõik ühtlasel, võrdlemisi rahuldaval joonistuslikul tasemel. Pisut segavana mõjub aga mõningates karikatuurides esinev naturalistlik tendents. Üldiselt aga näitavad nalja-

41) Uudiste nalja-osa, 1905, nr.80, lk. 39.

42) Samas, lk. 39.

43) Samas, lk. 40.

44) Samas, lk. 40.

Kuul mõlenikud maavalitsust tahtsivad uuendada.



Jeon. 4. T. Gutmann - Kuda mõlenikud maavalitsust tahtsivad uuendada. Uudiste nalja-osa, 1905, nr.80. Tekst: Soo, Prits, selle peene otsakese, mille ma vorsti küllest ära raiun, viid neile tühja kõhuga taluperemeestele.- Aga baroni herra, seal seisab akna taga ka ilmatu hulk nälginud põllutöölisi ja muid maata inimesi - ? - Neile lurjustele näita minu endist peksukeppi!

osa karikatuurid selgesti, et piltsatiiri vallas oli astutud võrreldes "Teataja Naljaosaga" veel samm edasi sisulise löövuse, aktuaalsuse ja ka joonistuse osas. Hakkas otseselt kajastuma algav revolutsioon.

"Uudiste nalja-osaga" oleme seega lõpetanud sajandi alguse perioodi eesti karikatuuris ja ühtlasi astunud revolutsiooni künnisele.

Kokkuvõttena tuleb XIX sajandi esimese viie aasta tulemustena peale pidevalt ilmuva pilkseajakirjanduse tekke ja noorte karikaturistide esiletõusu märkida kõigepealt kahte asjaolu. Esiteks: karikatuuri ilmus järjekindlalt süvenev sotsiaalne satiir, protest balti mõisnike ja reaktioonilise kodanluse vastu, side rahva eluga. Teiseks: karikatuuride kunstilist taset võib vaagima hakata juba professionaalsuse mõõdupuuga. Üldiselt jääb nende aastate karikatuuri paremik nii sisu kui vormi osas orgaaniliseks arengulüliks algusastme ja revolutsioonija saavutuste vahel.

Tähelepanav on ka joon, mis hakkab eraldama tugevasti ühiskonnaga seotud progressiivset karikatuuri objektiivselt kodanluse ideede teenistuses seisvaist tühistest meelelahutuslikest naljapildikestest. Kui esimest suunda esindasid "Teataja Naljalisa" ja "Uudiste nalja-osa", siis "Meie Matsi" varaseis numbreis jm. domineerib nali nalja pärast. Revolutsiooni päevil see lõhe süveneb.

Vaadeldud perioodi kestel jäid lahendamata mitmedki küsimused. Kuigi hakkasid juba selguma hilisema iseloomuliku temaatika kontuurjooned, ei summutud sealjuures siiski luua sotsiaalselt teravdatud üldistatud tüüpe. Karikatuuri spetsiifilisi võtteid ei osatud veel mitmekülgselt tarvitada - tihti kasutati ainult lihtsalt mehaanilist mõõtmete suurendamist. See tingis kunstnikuisiksuste vähesed eriduse ja individuaalsuse. Karikaturistide kaadri arenemisega need puudused kadusid - enamuses juba revolutsiooni ajal, mil eesti karikatuur elas läbi õitsengu, osalt

hilisematel aastatel. Esimese Vene revolutsiooni aegse
eesti karikatuuri saavutused oleksid ilma selle läbikäi-
dud koolita olnud hoopiski küsitavad.



Illustratsioonid teinematja V. Eperil ja Dr. Kanaalil. Põhijoonaja V. Eperil.

Joon. 5. T. Gutmann. Karikatuur-vinjett. "Uudiste nalja-osa"

1905, nr. 80

AJALEHTEDE ARV JA TIRAAŽID KODANLIKUS
EESTIS

Statistiline ülevaade

J. K e p p o,
diplomand

1. Alljärgnev ülevaade põhineb ETA ajalehtede kataloogideel (1926 ja 1928), ametlikust statistikast, Eesti NSV Riikliku Ajaloo Keskerhiivi fondidest ja ajalehtedest enestest saadud andmetel, kusjuures muidugi on arvesse võetud ka R. Antiku kataloog (Eesti ajakirjandus 1766-1930, Tartu 1932) ja Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi fondide kataloogid (mõlemad viimati mainitud allikad ei sisalda kõiki Eestis ilmunud ajalehtede nimetusi). Ülevaade ei saa ka praegu pretendeerida absoluutsele täpsusele, sest erinevad allikad annavad tihti erinevaid andmeid, mõnikord oli raske eristada ajalehte ajakirjast jne. Kuid need hälbed ei tohiks siiski olla kuigi häirivad.

2. Balti-saksa ajakirjandus tekkis Eestis küllaltki vara: on teada, et 1689. aastal hakkas Tallinnas ilmuma "Revalsche Post-Zeitung", mille iga kestis Põhjasõjani. Järgmine leht, mille kohta autoril õnnestus andmeid leida, on "Dörptsche Zeitung" (ilmus 1789-99 ajakirjana, 1800.a. muudeti leheks).

XIX sajandi algul näeb päevavalgust ka esimene eesti-keelne ajaleht - 1806. aastal ilmus "Tarto-Maarahwa Nõddalilehest" 41 numbrit. 1828. aastal hakkas ilmuma ametlik "Tallorahwa Kulutaja". Sajandi keskpaigani ilmus aastas 1-3 ajalehte.

1852.aastal ilmus "Dörptsche Zeitung" 4 korda nädalas; see on autori andmeil vanimaks Eesti päevaleheks¹⁾. 1857. aastast alates ilmuvad "Perno Postimees ehk Nädalileht" ja "Tallorahwa postimees". Eriti esimest silmas pidades võime väita, et 1857. aasta on pideva eestikeelse ajakirjanduse sünniaasta.

Aastatel 1850-60 anti välja 7 lehte, ajavahemikul 1861-70 9 ajalehte. Järgmisel aastadekaadil on lehtede hulga kasv hoopis märgatavam. Selle põhjusteks on rahvuslik ärkamine üldse ja eriti "Sakala" asutamine 1878. aastal; tema vastu võitlemiseks või tema toetamiseks hakkas ilmuma mitu eestikeelset ajalehte (1879 "Tallinna Sõber" ja "Tartu Eesti Seitung", 1880 "Valgus"). Üldse ilmus aastatel 1871-1880 15 ajalehte. Ka järgmisel aastakümnel kasvab lehtede arv - ilmus 19 ajalehte. 1891 on esimese eestikeelse päevalehe sünniaasta - "Postimees" hakkas ilmuma 6 korda nädalas. Ajavahemikul 1891-1899 ilmus Eestis 23 ajalehte. 1900-04.a. ilmus 16-18 ajalehte aasta kohta. Revolutsiooni-aastatel ajalehtede arv suureneb: 1905.a. 25, 1906.a. 45, 1907.a. 46 lehte. Tuleb märkida, et nendest moodustavad küllaltki olulise osa lehed, mis ilmusid 3-4 nimetuse all. Eriti kehtib see 1907.aasta suhtes, kus korraka ilmunud lehtede arv on juba tunduvalt väiksem kui eelneval aastal. Kuni 1913. aasteni püsib lehtede arv 30 ümber, langedes vaid 1910. aastal 22-le (1908 - 29; 1909 - 28; 1911 - 30; 1912 - 31). 1913.-14. aastal suureneb lehtede arv - seda põhjustab üha teravamaks muutuv rahvusvaheline olukord ning elavnev klassivõitlus. 1913.a. ilmus 39, 1914 - 49 ajalehte. Sõjaga kaasnes üpris rängaks muutunud tsensuur, mistõttu lehtede arv väheneb (samuti suleti 1915.a. saksa-keelseid ajalehed). 1915. aastal anti välja 32, 1916. 20 ajalehte. 1917.aasta revolutsioonid ja nendega kaasnenud soodsad tsensuuriolud tingisid muidugi kümnete uute lehtede asutamise. Ajalehtede arv kasvab 60-ni.

1) Päevaleheks on arvatud 4 ja rohkem korda nädalas ilmunud ajalehed.

Kogu Eesti ajakirjanduse esimese perioodi vältel võime täheldada lehtede hulga pidevat kasvu, välja arvatud 2 suuremat langust 1908. ja 1915.-16. aastal. Üldse ilmus 176 lehte (neist 2/3 Tallinnas ja Tartus). 2/3 ajalehtedest anti välja eesti keeles, vene- ja saksa keelsete lehtede arvud on peaaegu võrdsed (vastavalt 29 ja 25).

3. Kodanliku Eesti vabariigi alguses 1918.a. jätkas ilmumist 15 ajalehte. Oma tegevuse lõpetasid 19 lehte. 1918. aastal hakkas ilmuma 7 ajalehte. 15 lehe ilmumisega ei kehtnud aasta lõpunigi.

Sel aastal ilmus 16 eestikeelset päevalehte: Tallinnas 8, Tartus 4, Pärnus ja Narvas 2. Harva ilmuvaid eestikeelset ajalehti oli 24: Tallinnas 10, Viljandis 4, Võrus 3, Tartus, Kuressaares ja Narvas 2 ning Pärnus 1. Vene keeles ilmus Tallinnas 3 päevalehte, Tartus 2, Narvas ja Tallinnas 1 harva ilmuv ajaleht. Tartus ilmus 3, Pärnus 2 ja Tallinnas 1 päevaleht ning Pärnus 2 ja Tartus 1 harva ilmuv ajaleht saksa keeles. Seega üldse ilmus sel aastal 56 ajalehte.

"Päevalehe" lugejate arv olevat küündinud 48 000-ni (Pvl 1918, nr.29), "Tõelisel" oli 3000 lugejat (T 1918, nr.16).

1919. aastal hakkas ilmuma 26 ajalehte, neist 17 lõpetas oma tegevuse samal aastal. 11 lehte lõpetasid sel aastal ilmumise.

Tallinnas ilmus 5 päevalehte ja 9 harva ilmuvat lehte eesti, 3 päevalehte ja 2 harva ilmuvat ajalehte vene, 2 päevalehte ja 1 harva ilmuv ajaleht saksa keeles ning 1 muukeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus ilmus 3 päevalehte ja 2 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles ning saksa keelne päevaleht ja venekeelne harva ilmuv ajaleht. Kuressaares ilmus 4, Võrus 3 ja Viljandis 2 harva ilmuvat ajalehte ning Pärnus 2 päevalehte eesti keeles. Narvas ilmus 2 eestikeelset ja 1 muukeelne harva ilmuv ajaleht ning 1 venekeelne päevaleht, Valgas 2 muukeelset ja 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus aasta jooksul 48 ajalehte.

"Vaba Maal" oli 10 000 (VM 1928, nr.283) ja "Meie Maal" (MM 1928, nr.35) ning "Sasremaal" kummalgi 3000 lugejat.

1920. aastal hakkas ilmuma 11 ajalehte, neist 5 lõpetas oma tegevuse samal aastal. 3 varem tegutsenud ajalehte katkestas ilmumise.

Tallinnas ilmus 6 päevalehte ja 2 harva ilmuvat ajalehte eesti, 3 päevalehte ja 4 harva ilmuvat ajalehte vene keeles, saksakeelne päevaleht ja harva ilmuv muukeelne ajaleht. Tartus ilmus 2 eestikeelset ja 2 saksakeelset päevalehte. Pärnus anti välja 3 ja Valgas 1 eestikeelset päevalehte. Kuressaares ja Viljandis ilmus 2, Narvas ja Võrus 1 harva ilmuv ajaleht eesti keeles. Üldse ilmus 31 lehte.

1921 hakkas ilmuma 11 ajalehte (neist 4 lõpetasid ilmumise samal aastal). Oma tegevuse lõpetas 4 ajalehte.

Tallinnas ilmus eesti keeles 5 päevalehte ja 5 harva ilmuvat ajalehte, saksakeelne päevaleht ja muukeelne harva ilmuv ajaleht. Pärnus ilmus eesti keeles 3 päevalehte ja 1 harva ilmuv ajaleht, Tartus ja Valgas päevaleht ja harva ilmuv ajaleht, Petseris eesti- ja venekeelne harva ilmuv ajaleht. Kuressaares ja Viljandis ilmus 2, Narvas ja Võrus 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus anti välja saksakeelset päevalehte. Üldse ilmus 34 ajalehte.

"Vaba Maal" oli 19 000 lugejat (VM 1928, nr.283).

1922. aastal hakkas ilmuma 23 ajalehte (neist 12 ilmus vaid sel aastal). Ilmumise lõpetas 6 ajalehte.

Tallinnas ilmus eesti keeles 4 päevalehte ja 17 harva ilmuvat ajalehte, 2 päevalehte ja 1 harva ilmuv ajaleht vene keeles, saksakeelne päevaleht ja rootsikeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus anti välja päevalehte ja 2 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles, samuti saksakeelset päevalehte. Pärnus ilmus 2 päevalehte ning 1 harva ilmuv ajaleht eesti keeles, Narvas 2 eesti- ja venekeelset harva ilmuvat ajalehte, Kuressaares 2 harva ilmuvat ajalehte

eesti ja 1 saksa keeles. Viljandis ilmus 3, Võrus 2, Tõrvas ja Valgas 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Petseris anti välja eesti- ja venekeelset harva ilmuvat ajalehte. Üldse ilmus 49 ajalehte.

"Ühistegelistel Uudistel" oli 2000 lugejat (ÜU 1932, nr. 283).

1923. aastal hakkas ilmuma 27 ajalehte, kuid enamus neist (18) lõpetas juba sel aastal ilmumise. Oma ilmumise lõpetas 7 varem tegevust alustanud ajalehte.

Tallinnas ilmus 4 päevalehte ja 13 harva ilmuvat ajalehte eesti, päevaleht ja 3 harva ilmuvat ajalehte vene, päevaleht ja harva ilmuv ajaleht saksa keeles ning rootsikeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus anti välja 1 eesti- ja 1 saksakeelset päevalehte ning eestikeelset harva ilmuvat ajalehte. Petseris ilmus 1 eesti- ja 1 venekeelne harva ilmuv ajaleht. Narvas päevaleht ja 5 harva ilmuvat ajalehte eesti ning 2 harva ilmuvat ajalehte vene keeles. Pärnus anti välja 2 päeva- ja harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Kuressaares ilmus 2 harva ilmuvat ajalehte eesti ja 1 saksa keeles. Viljandis ilmus 3, Võrus 2, Valgas ja Haapsalus 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus 57 ajalehte.

1923. aasta "Päevaleht" nr.347 annab "Esmaspäevale" toetudes rea arve ajalehtede tiraažide kohta. Tema järgi olevat "Esmaspäeval" 32 000-40 000, "Kajal" 5000-6500, "Meie Maal" ja "Oma Maal" kuni 3000, "Postimehel" 7000-10 000, "Päevalehel" 35 000-45 000, "Rahvalehel" 9000-13 000, "Sakalal" 3000-3500, "Teatajal" 5000-7000, "Tõh-rahva Hääl" 6000-7500, "Ühistegelistel Uudistel" 4500, venekeelsel päevalehel "Последняя Известия" 4000-5500, saksakeelsel lehel "Revaler Bote" 4000-5000 lugejat. "Vaba Maal" oli "Päevalehe" andmetel 15 000-19 000 lugejat, aga "Vaba Maa" enda väite järgi üle 25 000 (VM 1928, nr. 283). Teisi trükiti vähem kui 3000 eksemplari. Arvati, et kokku ilmub umbes 210 000 eksemplari päevas.

1924 hakkas ilmuma 26 ajalehte (neist 17 aga katkes-
tasid ilmumise pärast paari numbrit). Oma tegevuse lõpe-
tas 4 ajalehte.

Tallinnas ilmus eesti keeles 7 päevalehte ja 19 harva
ilmuvat ajalehte, vene keeles päevaleht ja 2 harva ilmu-
vat ajalehte, päevaleht ja harva ilmuv ajaleht saksa kee-
les ning 2 muukeelset harva ilmuvat ajalehte. Tartus il-
mus päevaleht ja 2 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles
ning saksa keelne päevaleht. Narvas ilmus 2 eesti- ja 4
venekeelset, Kuressaares 2 eesti- ja 1 saksa keelne harva
ilmuv ajaleht. Pärnus anti välja 2 päeva- ja harva ilmu-
vat ajalehte eesti keeles. Haapsalus ilmus 3, Võrus ja
Viljandis 2, Rakveres ja Valgas 1 eestikeelne harva ilmuv
ajaleht. Üldse ilmus aasta jooksul 59 ajalehte. "Eesti
Statistika" 1926 andmetel ilmus 1924. aastal 42 ajalehte.
Vahe on ilmselt tingitud asjaolust, et "Eesti Statistika"
ei arvesta lehti, milledest ilmus vaid mõni number.

"Sakalal" oli 1800-2200 lugejat (S 1928, nr.38),
"Sädeme" tiraaž oli 5000 (Pvl 1924, nr.330) ja "Ühistege-
liste Uudiste" tiraaž 4500 eksemplari (ÜU 1932, nr. 283).

1925. aastal hakkas ilmuma 10 ajalehte, neist pooled
aga lõpetasid juba samal aastal ilmumise. Oma varem ala-
nud tegevuse lõpetas 9 ajalehte.

Tallinnas ilmus eesti keeles 3 päevalehte ja 9 harva
ilmuvat ajalehte, päevaleht ja 4 harva ilmuvat ajalehte
vene, päevaleht ja harva ilmuv ajaleht saksa keeles ning
rootsikeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus ilmus 1 päevaleht
eesti ja 2 saksa keeles ning 1 harva ilmuv ajaleht eesti
keeles. Narvas anti välja 3 eesti- ja 4 venekeelset, Kures-
saares 3 eesti- ja 1 saksa keelset harva ilmuvat ajalehte.
Pärnus ilmus 2 eestikeelset päevalehte ja 1 harva ilmuv
ajaleht, Rakveres, Võrus, Viljandis ja Valgas 2 ning Pai-
des 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Suvitushooajal trü-
kiti Haapsalus eestikeelset päevalehte. Üldse ilmus sel
aastal 48, "Eesti Statistika" andmeil ilmus 39 ajalehte
(ES 1926).

"Päevalehe" tiraaž oli 40 000-45 000 (Pvl 1925, nr. 351), "Vaba Maa" tiraaž 35 000 (VM 1928, nr.283), "Ühistegeliste Uudiste" tiraaž 4500 eksemplari (ÜU 1932, nr. 50).

1926. aastal hakati välja andma 29 uut ajalehte. Neist 9 ilmus vaid üürikest aega. Vanematest ajalehtedest lõpetas sel aastal oma tegevuse 3 ajalehte.

Tallinnas ilmus 3 päevalehte ja 10 harva ilmuvat ajalehte eesti, 3 päevalehte ja 5 harva ilmuvat ajalehte vene, päevaleht ja harva ilmuv ajaleht saksa ning harva ilmuv ajaleht rootsi keeles. Tartus ilmus eesti keeles päevaleht ja 2 harva ilmuvat ajalehte ning saksakeelne päevaleht. Narvas anti välja 3 eesti- ja 4 venekeelset, Kuresaares 3 eesti- ja 1 saksakeelset harva ilmuvat ajalehte. Pärnus ilmus eesti keeles 2 päevalehte ja 3 harva ilmuvat ajalehte, Võrus 5, Viljandis 3, Valgas, Rakveres, Tõrvas ja Paides 2 ning Põltsamaal, Nõmmel ja Valgjärvel 1 harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus sel aastal 63 ajalehte. "Eesti Statistika" andmetel ilmus 56 ajalehte (ES 1927). Samas on antud, et Tallinnas ilmuvate päevalehtede kogutiraaž on 23,2 ja harva ilmuvate ajalehtede kogutiraaž on 9,1 miljonit eksemplari aastas. Mujal ilmunud ajalehtede kogutiraaž on vastavalt 6,1 ja 3,3 miljonit. "Sakala" trükiarv oli 4500-5000, üksikutel numbritel kuni 8000 eksemplari, "Ühistegeliste Uudiste" tiraaž oli 4500 eksemplari (ÜU 1932, nr.50).

1927 hakkas ilmuma 26 ajalehte, neist 14 aga läksid hingusele samal aastal. Peale selle lõpetas ilmumise 8 lehte.

Tallinnas ilmus 4 päevalehte ja 19 harva ilmuvat ajalehte eesti, 3 päevalehte ja 2 harva ilmuvat ajalehte vene, päevaleht ja harva ilmuv ajaleht saksa keeles ning rootsikeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus ilmus päevaleht ja 2 harva ilmuvat ajalehte nii eesti kui ka saksa keeles. Pärnus anti välja 2 päevalehte ja 3 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles ning saksakeelset harva ilmuvat ajalehte.

Narvas ilmus päevaleht ja harva ilmuv ajaleht eesti keeles ning 3 venekeelset harva ilmuvat ajalehte, Kuressaares 3 eesti- ja 1 saksakeelne harva ilmuv ajaleht. Viljandis ilmus 6, Võrus 4, Paides 3, Nõmmel, Rakveres, Haapsalus ja Valgas 2, Valgjärvel, Põltsamaal, Tõrvas ja Tapal 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus aasta jooksul 77, "Eesti Statistika" andmetel aga 62 ajalehte (ES 1930).

"Kiire" tiraaž oli 4000 (Pvi 1927, nr.106), "Sakalal" 7000 (S 1928, nr.1) ja "Ühistegelistel Uudistel" 4500 eksemplari (ÜU 1932, nr.50). "Vaba Maa" tiraaž oli 38 000-38 500 eksemplari (VM 1928, nr.283).

1928. aastal hakkas ilmuma 24 ajalehte, neist täpselt pool aga lõpetas ilmumise veel samal aastal. Oma tegevuse lõpetas 10 ajalehte, mis olid ilmuma hakanud eelmistel aastatel.

Tallinnas ilmus 4 päevalehte ja 14 harva ilmuvat ajalehte eesti, 2 päevalehte ja 1 harva ilmuv ajaleht vene, päevaleht ja harva ilmuv ajaleht saksa keeles ning rootsikeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus ilmus 1 eesti- ja 1 saksakeelne päevaleht ning 4 eesti- ja 1 saksakeelne harva ilmuv ajaleht. Narvas anti välja eestikeelset päevalehte ning 2 vene- ja 1 eestikeelset harva ilmuvat ajalehte. Pärnus ilmus eesti keeles 4 päevalehte ning 2 saksa- ja 6 eestikeelset harva ilmuvat ajalehte. Kuressaares anti välja 4 eesti- ja 1 saksakeelset harva ilmuvat ajalehte. Viljandis ilmus 6, Võrus 4, Paides ja Valgas 3, Haapsalus ja Rakveres 2 ning Nõmmel, Tõrvas, Türil, Valgjärvel, Pärnu-Jaagupis ja Põltsamaal 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus 79, "Eesti Statistika" andmetel 63 ajalehte (ES 1930), "Päevaleht" väidab, et olevat ilmunud 73 ajalehte. "Sakala" tiraaž oli 8000 (S 1928, nr.38), "Uudislehel" 130 000 (ETA ajalehtede kataloog 1928, lk. 61), "Vaba Maa Pärnu väljaandel" 4000 (VMPv 1932, nr.235), "Ühistegelistel Uudistel" 4500 eksemplari (ÜU 1932, nr.50).

"Vaba Maa" andmetel trükiti päevas kokku 238 000 eksemplari, neist muukeelseid ajalehti 13 500. "Vaba Maa" kirjastusel ilmuvad ajalehed moodustavad üldarvust ligi poolt - 103 500 eksemplari. "Kaja" ja "Teatajat" trükiti kokku üle 25 000 eksemplari (VM 1928, nr.283). Nagu näeme, peab "Uudislehe" tiraaž olema liialdatud (arv oli antud "Uudislehe" reklaamkuulutuses).

1929. aastal hakkas ilmuma 29 ajalehte (neist 13 aga lõpetas oma tegevuse juba sel aastal). 11 ajalehte lõpetas ilmumise.

Tallinnas ilmus 4 päevalehte ja 18 harva ilmutavat ajalehte eesti, päevaleht ja harva ilmutav ajaleht vene, päevaleht ja 2 harva ilmutavat ajalehte saksa keeles ning 1 rootsikeelne harva ilmutav ajaleht. Tartus ilmus 1 eesti- ja 1 saksakeelne päevaleht ning 8 eestikeelset harva ilmutavat ajalehte. Pärnus ilmus eesti keeles 4 päevalehte ning 5 eesti- ja 1 saksakeelne harva ilmutav ajaleht. Narvas anti välja eestikeelset päevalehte ning 3 eesti- ja 1 venekeelset, Kuressaares 4 eesti- ja 1 saksakeelset harva ilmutavat ajalehte. Viljandis ilmus 5, Võrus 4, Valgas ja Nõmmel 3, Tapal, Pides, Rakveres ja Haapsalus 2 ning Türil, Jõhvis, Põltsamaal ja Tõrvas 1 eestikeelne harva ilmutav ajaleht. Petseris anti välja venekeelset harva ilmutavat ajalehte. Üldse ilmus sel aastal 86, "Eesti Statistika" andmetel 75 ajalehte (ES 1930).

"Ühistegeliste Uudista" hind alanes 2,5 korda, selle tagajärjel tõusis lugejate arv 12 000-ni (ÜU 1932, nr.50).

1930 hakkas ilmuma 30 ajalehte, kuid neist 17 ei suutnud vastu pidada aasta lõpuni. Peale nende lõpetas oma tegevuse 16 ajalehte.

Tallinnas ilmus 4 päevalehte ja 23 harva ilmutavat ajalehte eesti, 2 päevalehte ja 2 harva ilmutavat ajalehte saksa keeles ning 1 venekeelne päevaleht ja 1 rootsikeelne harva ilmutav ajaleht. Tartus ilmus 1 eesti- ja 1 saksakeelne päevaleht ning 8 eestikeelset harva ilmutavat ajalehte,

Pärnus 3 eesti- ja 1 saksakeelne harva ilmuv ajaleht ning 4 päevalehte eesti keeles. Narvas anti välja 3 eesti- ja venekeelset ning Kuressaares 3 eesti- ja 1 saksakeelset harva ilmuvat ajalehte. Võrus ilmus 5, Tapal ja Nõmmel 4, Haapsalus ja Rakveres 3, Viljandis, Paldiskis, Põltsamaal ja Jõhvis 2 ning Võhmas, Tõrvas ja Valgas 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus sel aastal 89, "Eesti Statistika" andmetel 86 ajalehte (ES 1932).

"Ühistegeliste Uudiste" tiraaž oli 12 000 eksemplari (ÜU 1932, nr.50).

1931. aastal hakkas ilmuma 21 ajalehte, neist 6 lehe ilmumisaiga ei kestnud aastatki. Oma tegevuse lõpetas 9 ajalehte.

Tallinnas ilmus 6 päevalehte ja 21 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles, 1 saksa- ja 1 venekeelne päevaleht ning 1 saksa- ja 1 rootsikeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus ilmus 1 eesti- ja 1 saksakeelne päevaleht ning 5 eestikeelset harva ilmuvat lehte. Pärnus ilmus eesti keeles 2 päevalehte ning 3 eesti- ja 1 saksakeelne harva ilmuv ajaleht. Narvas anti välja 4 eesti- ja 2 venekeelset ning Kuressaares 3 eesti- ja 1 saksakeelset harva ilmuvat ajalehte. Rakveres ilmus 4, Võrus ja Viljandis 3, Haapsalus, Paldiskis, Põltsamaal, Tapal ja Jõhvis 2 ning Valgas, Nõmmel, Võhmas ja Rõuges 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Peteris anti välja venekeelset harva ilmuvat ajalehte. Seega üldse ilmus 79 lehte. Arvatavasti oli lehtede arv suurem, sest "Eesti Statistika" 1932 näitab ajalehtede arvu kasvu (1930.a. 86 ja 1931.a. 90 ajalehte). Ilmselt oli rohkem lehti Tallinnas, Viljandis ja Võrus.

"Ühistegeliste Uudiste" tiraaž oli 12 000 eksemplari (ÜU 1932, nr.50).

1932. aastal hakkas ilmuma 31 ajalehte (neist oli 12 lühiajalised), 8 ajalehte kadus.

Tallinnas ilmus eesti keeles 6 päevalehte ja 24 harva ilmuvat ajalehte, vene- ja saksakeelne päevaleht, 1

vene- ja 2 saksakeelset ning 2 muukeelset harva ilmuvat ajalehte. Tartus ilmus 1 eesti- ja 1 saksakeelne päevaleht ning 8 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Narvas ilmus 2 eesti- ja 3 venekeelset, Kuressaares 3 eesti- ja 1 saksakeelne ning Petseris 1 eesti- ja 1 venekeelne harva ilmuv ajaleht. Pärnus anti välja eesti keeles 2 päevalehte ja 3 harva ilmuvat ajalehte. Rakveres ja Viljandis ilmus 5, Paides 4, Võrus 3, Otepääl, Jõhvis ja Põltsamaal 2 ning Valgas, Tõrvas, Haapsalus, Tapal, Türil, Võhmas, Rõuges, Elvas ja Antslas 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Seega ilmus üldse 95, "Eesti Statistika" andmetel koguni 117 ajalehte (ES 1934). Nagu näeme, ei avaldanud majanduslik surutisaasta mõju ajalehtede arvule - poliitiline võitlus ju teravnes samaaegselt. "Ühistegeliste Uudiste" tiraaž oli 11 000 eksemplari (ÜU 1932, nr.50).

1933. aastal hakkas ilmuma 26 ajalehte, neist 12 aga lõpetas juba samal aastal ilmumise. Varemilmunuist kadus 13 ajalehte.

Tallinnas ilmus eesti keeles 9 päevalehte ja 20 harva ilmuvat ajalehte, 1 vene- ja 1 saksakeelne päevaleht ning 2 vene-, saksa- ja muukeelset harva ilmuvat ajalehte. Tartus ilmus 4 eesti- ja 1 saksakeelne päevaleht ning 10 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Narvas ilmus 2 eesti- ja 2 venekeelset, Kuressaares 3 eesti- ja 2 saksakeelset ning Petseris 1 venekeelne harva ilmuv ajaleht. Pärnus anti välja 2 päevalehte ja 3 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Rakveres ilmus 6, Viljandis 5, Paides 4, Võrus 3, Valgas, Haapsalus, Tapal, Jõhvis ja Elvas 2 ning Nõmmel, Põltsamaal, Türil, Võhmas, Otepääl ja Raplas 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus 101, "Eesti Statistika" andmetel 117 ajalehte (ES 1934). "Eesti Kroonika" 1934 andmetel ilmunud koguni 121 lehte.

"Vaba Maal" oli 95 000 lugejat (VM 1934, nr.11).

1934. aastal hakkas ilmuma 18 ajalehte, neist 7 aga lõpetas oma tegevuse veel samal aastal. Varemilmunuist

katkestas tegevuse 18.

Tallinnas ilmus eesti keeles 6 päevalehte ja 21 harva ilmuvat ajalehte, vene- ja saksa keelne päevaleht, 2 vene- ja 2 saksa keelset ning 1 muu keelne harva ilmuv ajaleht. Tartus trükiti 4 eesti- ja 2 saksa keelset päevalehte ning 9 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Narvas anti välja 2 eesti- ja 2 vene keelset ning Kuressaares 4 eesti- ja 2 saksa keelset harva ilmuvat ajalehte. Pärnus trükiti 2 päevalehte ja 2 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Viljandis ilmus 5, Võrus ja Rakveres 4, Haapsalus, Paides, Nõmmel, Tapal, Jõhvis ja Elvas 2, Valgas, Põltsamaal, Türil, Võhmas, Otepääl ja Kärđlas 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus 94 ajalehte. Seoses fašistliku diktatuuri kehtestamisega keelati poliitilised erakonnad ja suleti nende häälekandjad, millega on seletatav ajalehtede arvu vähenemine, eriti järgneval aastal. "Eesti Statistika" andmetel ilmus 1934. aastal 101 ajalehte (ES 1-37).

1935. hakkas ilmuma 2 ajalehte, oma tegevuse lõpetas aga tervelt 22 lehte.

Tallinnas ilmus eesti keeles 6 päevalehte ja 13 harva ilmuvat ajalehte, vene- ja saksa keelne päevaleht ning 2 vene-, 1 saksa- ja rootsikeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus ilmus 2 eesti- ja 1 saksa keelne päevaleht ning 6 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Narvas anti välja 2 eesti- ja 2 vene keelset ning Kuressaares 3 eesti- ja 1 saksa keelset harva ilmuvat ajalehte. Pärnus trükiti 2 päevalehte ja 1 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Viljandis ilmus 4, Võrus ja Rakveres 3, Paides, Tapal ja Elvas 2 ning Valgas, Haapsalus, Nõmmel, Põltsamaal, Jõhvis, Türil, Võhmas, Otepääl, Kärđlas ja Väändras 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus Eestis sel aastal 71, "Eesti Statistika" andmetel 70 ajalehte.

1936. aastal hakkas ilmuma 3 ajalehte, neist ühest ilmus vaid 4 numbrit. Oma tegevuse lõpetas 4 lehte.

Tallinnas ilmus eesti keeles 5 päevalehte ja 13 harva

ilmuvat ajalehte, päevaleht ja harva ilmuv ajaleht nii vene kui ka saksa keeles ning rootsikeelne harva ilmuv ajaleht. Tartus ilmus 1 eesti- ja 1 saksakeelne päevaleht ning 3 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Narvas ilmus eestikeelne päevaleht ning 2 eesti- ja 1 venekeelne, Kuressaares eesti- ja saksakeelne harva ilmuv ajaleht. Pärnus anti välja 3 päevalehte ja 1 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Viljandis ilmus 4, Valgas, Võrus, Haapsalus, Rakveres, Paldiskis, Nõmmel, Otepääl, Elvas, Kärklase ja Värdras 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus 52, "Eesti Statistika" andmetel 49 ajalehte (ES 1937). Samas väidetakse, et kõikide lehtede aastane kogutirasž oli 52320000 eksemplari. Päevalehtede tiraažiks olnud 14 000, harva ilmuvatel ajalehtedel 6000, Tallinnas vastavalt 25 300 ja 12 200 eksemplari. Päevalehtede arv moodustanud lehtede üldarvust 64 % , eestikeelsete lehtede arv 94,1 % .

1937. aastal hakkas 1 leht ilmuma ja 1 leht lõpetas oma tegevuse.

Tallinnas ilmus eesti keeles 4 päevalehte ja 12 harva ilmuvat ajalehte, 1 vene- ja 1 saksakeelne päevaleht, 1 vene- ja 2 muukeelset harva ilmuvat ajalehte. Tartus trükiti 1 eesti- ja 1 saksakeelset päevalehte ning 2 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles, Narvas eestikeelset päevalehte ning 2 eesti- ja 1 venekeelset harva ilmuvat ajalehte. Pärnus anti eesti keeles välja 3 päevalehte ja 1 harva ilmuvat ajalehte. Viljandis ilmus 4, Valgas, Kuressaare, Võrus, Haapsalus, Rakveres, Paldiskis, Nõmmel, Otepääl, Elvas, Kärklase ja Värdras 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus 48 ajalehte.

1938. aastal hakkas ilmuma 7 ajalehte (neist 3 olid lühiajalised). Oma tegevuse lõpetas 5 lehte.

Tallinnas ilmus eesti keeles 6 päevalehte ja 12 harva ilmuvat ajalehte, 2 saksa- ja 1 venekeelne päevaleht, 1 vene- ja 5 muukeelset harva ilmuvat ajalehte. Tartus trükiti eesti- ja saksakeelset päevalehte ning 2 eestikeelset harva ilmuvat ajalehte. Narvas ilmus eestikeelne päevaleht

ning 1 vene- ja 2 eestikeelset harva ilmuvat ajalehte. Pärnus anti välja 3 päevalehte ja 1 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Kuressaares ilmus päevaleht, Viljandis 4, Nõmmel 2, Valgas, Võrus, Haapsalus, Rakveres, Paides, Otepääl, Kärklas ja Väandras 1 harva ilmuv ajaleht eesti keeles. Seega ilmus sel aastal Eestis 54 ajalehte.

1939. aastal ilmuma hakanud 2 ajalehte lõpetavad mõlemad juba samal aastal oma tegevuse.

Tallinnas ilmus eesti keeles 6 päevalehte ja 11 harva ilmuvat ajalehte, 2 saksakeelset päevalehte, 1 vene- ja saksakeelne ning 2 muukeelset harva ilmuvat ajalehte. Narvas trükiti eestikeelset päevalehte ning 2 eesti- ja 1 venekeelset harva ilmuvat ajalehte. Pärnus anti välja 3 päevalehte ja 1 harva ilmuvat ajalehte ning Tartus päevalehte ja 2 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles. Kuressaares ilmus eestikeelne päevaleht, Viljandis 4, Väandras 2, Valgas, Võrus, Haapsalus, Rakveres, Paides, Nõmmel ja Otepääl 1 eestikeelne harva ilmuv ajaleht. Üldse ilmus sel aastal 48 ajalehte.

1940 hakkas ilmuma 1 ajaleht.

1940. aasta I poolel ilmus Tallinnas 6 päevalehte ja 11 harva ilmuvat ajalehte eesti keeles, 2 saksakeelset päevalehte, 1 vene- ja 1 saksa- ning 2 muukeelset harva ilmuvat ajalehte. Narvas trükiti eestikeelset päevalehte ning 1 venekeelset ja 2 eestikeelset harva ilmuvat ajalehte. Pärnus ilmus 3, Viljandis ja Tartus 1 päevaleht ning Viljandis 3, Tartus 2 ja Pärnus 1 harva ilmuv ajaleht eesti keeles. Kuressaares ilmus päevaleht, Väandras, Otepääl, Nõmmel, Paides, Rakveres, Haapsalus, Valgas ja Võrus harva ilmuv ajaleht eesti keeles. Üldse ilmus 47 ajalehte.

x x x

4. Ajavahemikul 1918-1940 ilmus 440 (neist 78 päevalehte) ajalehte 28 kohas. Tallinnas ilmus 196 (41), Tartus 51 (15), Narvas 35 (6), Pärnus 26 (12), Kuressaares

17 (1), Võrus 15, Viljandis 14 (1), Haapsalus 9 (1), Nõmmel ja Rakveres 9, Valgas 8 (1), Tapal ja Petaeris 8, Paides 6, Tõrvas 5, Elvas, Türil ja Põltsamaal 3, Rõuges, Otepääl ja Vändras 2 ning Antslas, Võhmas, Valgjärvel, Pärnu-Jaagupis, Kärdlas ja Raplas 1 ajaleht. Neist eestikeelseid oli 341 (51) ajalehte. Tallinnas ilmus 141 (25), Tartus 40 (9), Pärnus 20 (8), Narvas 20 (5), Võrus 15, Viljandis 14 (1), Kuressaares 12 (1), Haapsalus 9 (1), Nõmmel ja Rakveres 9, Tapal 8, Valgas 6 (1), Paides 6, Tõrvas 5, Jõhvis, Elvas, Põltsamaal, Türil ja Petseris 3, Rõuges, Otepääl ja Vändras 2, Antslas, Võhmas, Valgjärvel, Pärnu-Jaagupis, Kärdlas ja Raplas 1 eestikeelne leht. Venekeelseid ajalehti ilmus 55 (13): Tallinnas 34 (12), Narvas 14 (1), Petseris 5 ja Tartus 2 lehte. Saksakeelseid ajalehti oli 33 (14): Tallinnas 13 (4), Tartus 9 (6), Pärnus 6 (4) ja Kuressaares 5 lehte. Muukeelseid ajalehti ilmus sel ajavahemikul 11: Tallinnas 8, Valgas 2 ja Narvas 1 leht.

Kord kuus ilmuvaid ajalehti oli 2 (eestikeelsed), üle kahe nädala ilmuvaid lehti 3 (eesti-, vene- ja ingliskeelne). Kõige suurem oli nädalalehtede hulk - 216 (171 eesti, 20 vene, 16 saksa ning 9 läti, soome, rootsi, inglise ja jidiši keeles). 2 korda nädalas ilmus 57 lehte: 48 eesti, 8 vene ja 1 saksa keeles. Ülepäeviti anti välja 81 lehte (68 eesti, 11 vene, 1 saksa- ja läti keeles). 4 korda nädalas ilmuvaid ajalehti oli 7 (3 eesti-, 3 saksa- ning 1 venekeelne). 5 korda nädalas ilmus 1 venekeelne ajaleht. Äripäeviti ilmuvaid ajalehti oli 59 (41 eesti, 11 saksa ja 7 venekeelset). Iga päev anti välja 11 ajalehte (7 eesti ja 4 vene keeles). Kahe venekeelse ja ühe saksakeelse ajalehe ilmumissagedus pole teada.

5. Vaseldelaval perioodil muutus ilmumissagedus 36 ajalehel: 23-l ajalehel tõusis, 7-l langes, 6-l algul tõusis, siis aga langes. Ilmumissagedust muutnud ajalehtedest moodustavad rõhuva enamiku eestikeelsed lehed - 31 (arvud vas-

tavalt 22, 3 ja 6). Saksakeelsetest lehtedest ühel ilmumissagedus püsis, kolmel aga langes. Ilumissagedus vähenes ka ühel venekeelsel ajalehel.

6. Ilumise kestust vaadeldes võib tuua järgmised arvud: 1 number ilmus 26-st ajalehest (22, -, 3, 1)²⁾, 2-10 numbrit 85-st ajalehest (70, 9, 3, 3). 91 ajalehe (60, 19, 7, 5) iga ei ületanud ühte aastat. 2-4 aasta jooksul ilmunud ajalehti oli kõige rohkem - 149 (113, 22, 13, 1). 5-9 aasta jooksul ilmunud ajalehti on 40 (34, 3, 3, -), 10-14 aasta jooksul ilmunud ajalehti 25 (20, 1, 4, -) ja 15-19 aasta kestel ilmunud lehti 10 (9, 1, -³⁾). 8 ajalehe (7, -, -, 1) ilmumisaeg on 20-24 aastat³⁾, 2 eestikeelsel lehel 25-29 aastat. Ühe lehe iga on 35, ühel 45, ühel 55 ja ühel üle 60 aasta (kõik eestikeelsed). Üle 10 aasta ilmunud ajalehed jagunevad ilmumiskohtade järgi järgmiselt: 20 Tallinnas, 4 Pärnus, 3 Narvas ja Viljandis, 2 Kuressaares, Tartus, Võrus ja Rakveres ning 1 Haapsalus, Valgas, Paides ja Põltsamaal. Ajalehed, milledest anti välja vaid 1 number, jagunevad järgmiselt: 16 Tallinnas, 5 Tartus, 2 Haapsalus, 1 Pärnus, Narvas ja Türil.

7. Ajavahemikul 1918-1940 ilmus Eestis 440 ajalehte, neist üle 75 % (341) eesti keeles. Ligi 50 % ajalehtedest anti välja Tallinnas. Üldse ilmus lehti 28 kohas 8 keeles (eesti, vene, saksa, inglise, läti, soome, rootsi ja jidiši keeles). Tuleb märkida, et lehtede arv pole võrdeline elanikkonna arvuga. Tartus ilmus 40, Kuressaares 12, Nõmmel 9 eestikeelset ajalehte. Ebanormaalne on, et mõnes piislinnas ilmus üheaegselt 2 ajalehte (1931. aastal "Lääne Hääl" ja "Lääne Elu" Haapsalus, 1932. aastal "Alutaguse Elu" ja "Alutaguse Teataja" Jõhvis jne.). Samuti leidub üpris palju ühepäevalehti (25 % lehtede üldarvust moodustavad ajalehed, milledest ilmus vaid 1-10 numbrit, ligi

- 2) Esimesena on sulgudes antud eesti-, siis vene-, saksa- ja muukeelsed ajalehed.
- 3) Arvestatud ilmumise algusest alates, mitte ainult kodanliku Eesti periood.

poolte ajalehtede iga ei ületanud ühte aastatki).

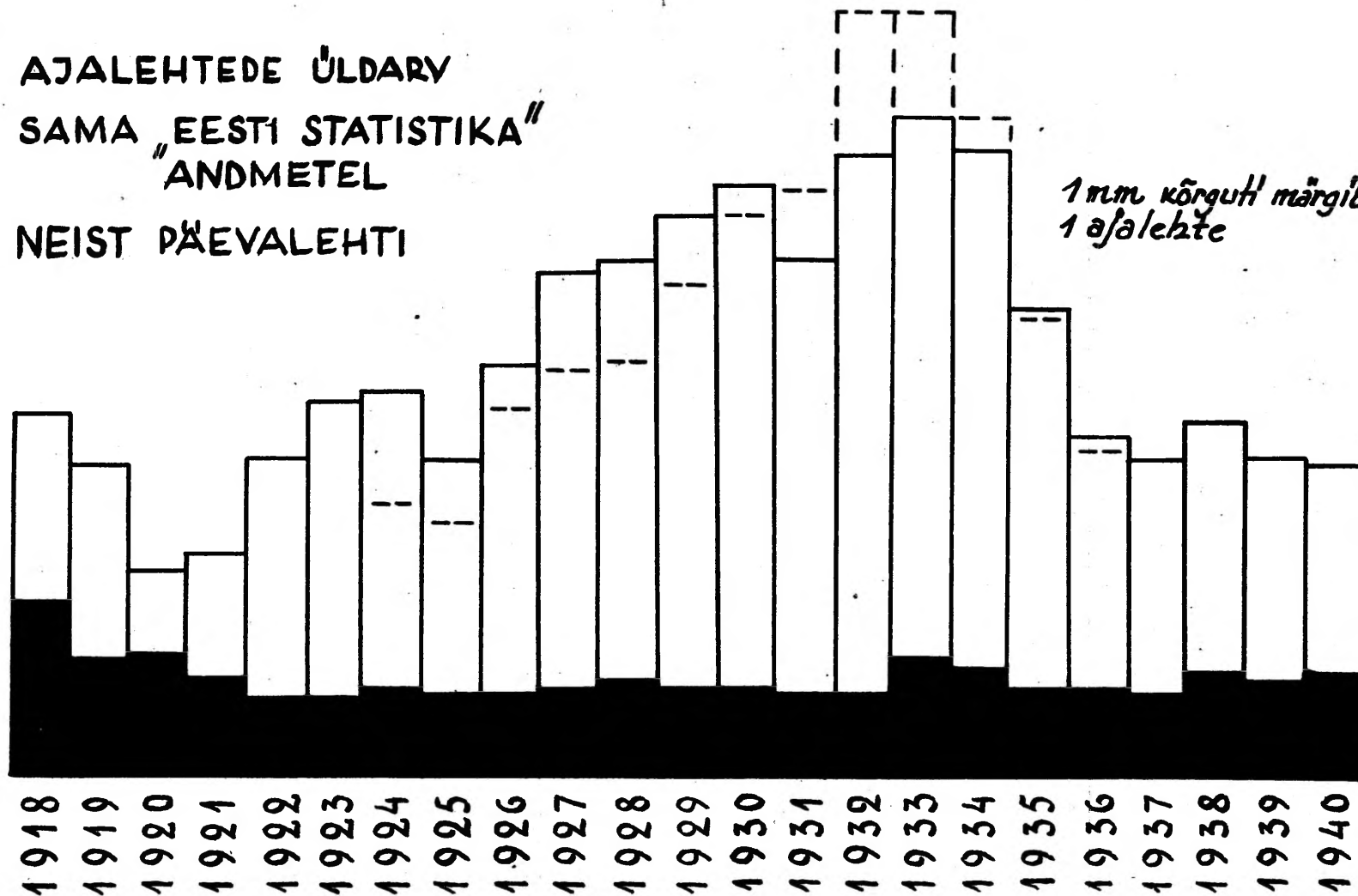
Poliitiliste sündmuste ja ajalehtede arvu vahel valit-
ses tihe side. Iga erakond püüdis elanike hulgas populaar-
suse võitmiseks kasutada oma ajalehte. Seetõttu tõuseb
lehtede arv eriti enne valimisi, samuti ka enne teisi reh-
vahulki aktiveerivaid poliitilisi sündmusi. Ajalehtede
arv ei vähenenud kriisiaastatel tingituna ärevast sisepo-
liitilisest olukorrast.

Tiraažidelt ei jõudnud suurimadki kodanlikud ajalehed
lähedale meie praeguste vabariiklike lehtede trükiarvule.

KODANLIKUS EESTIS ILMUNUD AJALEHTEDE ARV

- AJALEHTEDE ÜLDARV
- ▭ SAMA "EESTI STATISTIKA" ANDMETEL
- NEIST PÄEVALEHTI

1 mm kõrgust märgib
1 ajalehte





NÕUKOGUDE AJALEHT

INTERVJUU KUI AJALEHEŽANR

K. K a l d v e e,
diplomand

I. Žanri määratlusest

Käesolev lühike kirjutis püüab vaadelda ühe ajakirjandusliku žanri - intervjuu olemust, tuua esile selle žanri tunnuseid ja omapäraseid jooni.

Peab kohe ütleva, et nõukogude ajakirjandusteoorias on žanridele pööratud paraku veel vähe tähelepanu. See kehtib ka intervjuu kohta. Siin-seal ilmunud artiklid intervjuu kui ajakirjandusliku žanri kohta ei anna piisavat ülevaadet žanri olemusest ja eripärest.

Ajakirjanduslikke žanre võib nende iseloomu, eesmärgi ja sõnaliste vahendite kasutamiseviisi järgi jagada kahte suurde gruppi:

- 1) informatsioonilised ja
- 2) publitsistlikud žanrid.

Esimesse gruppi kuuluvad žanrid (sõnum, ülevaade jt.) seavad oma eesmärgiks lugeja informeerimise ja nad mõju-

vad just neis avaldatavate faktide eneste kaudu. Teised žanrid, nagu olukirjeldus, fõljeton jt., on määratud eelkõige lugejate emotsionaalseks mõjustamiseks või nende veenete kujundamiseks. Nende žanride mõjusfääri määrab publitsistlikkus, informatsioonil on siin teisejärguline tähtsus. Eredat vahet neil põhiliikidel olla ei saa, sest informatsiooni sisaldavad kõik žanrid, samuti võib n.-õ. puhas informatsioon iseendast omada publitsistlikku mõju, artikkel või kommentaar võib rikkalikku informatsiooni pakkudes taotlede ka emotsionaalseid eesmärke jne.

Intervjuu žanrina kuulub vaieldamatult ajakirjanduslike žanride esimesse liiki. Kui tavaliselt informatsioonilised žanrid annavad vastuse küsimustele: kes? mis? kus? millal?, hervem ka küsimustele miks? ja kuidas?, siis on intervjuul informeerimise kõrval veel ülesanne kommenteerida ning argumenteerida.

*Žanri omapära on tingimata vaja määratleda lähtudes mitte sellest, mis ta võib sisalduda või mis mitte, samuti mitte sellest, mis temas üksikjuhtumel esineb, vaid sellest, ilma milleta ta on mõttetu ja mis moodustab ta olemuse.¹⁾ Sellest lähtudes võime iga žanri definitsioonile esitada järgmised põhilised nõuded, millele ta peab vastama:

- 1) žanri konkreetne ülesanne;
- 2) esitatava materjali üldistuse aste;
- 3) kirjanduslik-kunstiliste vahendite kasutamine.

Intervjuu kõige olulisemaks žanritunnuseks on vaieldamatult see, et materjal antakse s ü n d m u s t e s t v a h e t u o s a v õ t j a v õ i k a a s t e a d j a s u u l ä b i. See määrab intervjuu kui žanri omapära ja on ühtlasi ka intervjuu kui informatsioonilise

1) М. С. Черепанова, Жанры советской газеты, Москва 1959, lk. 6.

Žanri konkreetne ülesanne.

Kahte järgmist tunnusekategoriat arvestades võiks lähtuda Saksa DV ajakirjandusteooriast, kus ajakirjanduslikud žanrid on jagatud kahte suurde gruppi, kusjuures jaotuse aluseks on võetud žanri ülesanded ja vormiline külg.

1. Põhilised e. peamised žanrid: a) sõnum, mille tunnuseks on informatsioon; b) reportaaž, mille tunnuseks on kirjanduslik kujund; c) artikkel, mille tunnuseks on argumentatsioon.

2. Kõrvalised e. segatud žanrid, mis ühendavad mitmete põhižanride elemente²⁾.

Toodud liigituse alusel võib intervjuu paigutada s e g a ž a n r i d e hulka. Ta sisaldab endas enamal või vähemal määral kõikide põhižanride olulisi tunnuseid. Nii on intervjuu ülesandeks analoogiliselt sõnumile anda informatsiooni, selle vahega, et ta sageli ka argumenteerib või annab hinnangu. Samuti on intervjuus rööbiti sõnumile omase lakoonilise ütlemisviisiga kujundlikkust, piltlikkust, mis on reportaaži põhiliseks tunnuseks.

Neid tunnuseid ongi arvestanud järgmine definitsioon:

"Intervjuu on ajakirjanduslik žanr tähtsa informatsiooni dokumentaalseks vahendamiseks. Ta kannab puhtast informatsioonilist iseloomu, mängib ka suurt osa argumentatsiooni laiendajana poliitilises agitatsioonis ning on eeskujude laiendamise organiseeriv abinõu. Intervjuu võib olla ka poliitiliste vastaste seni tundmatute kavatsuste, mahhinatsioonide või intriigide paljastamise teenistuses."³⁾

See definitsioon vastab ehk kõige paremini intervjuu olemusele. Siin on ära märgitud intervjuu kui žanri põhilised ülesanded, kuid vajaka jääb žanri omapära rõhutamisest.

- 2) Vrd. H. Grannich, Die wichtigsten journalistischen Genres in der Presse. Journalistisches Handbuch der Deutschen Demokratischen Republik, Leipzig 1960, lk. 122.
3) H. Grannich, tsit. teos, lk. 198.

Nõukogude ajakirjandusteoorias on antud intervjuule järgmisi definitsioone:

"Intervjuu on ajakirjaniku vestlus ühiskondlikult tähtsa isikuga ja on määratud ajakirjanduses avaldamiseks. Intervjuu olemuse nõukogude pressis määrab mingi fakt, mingi toimunud sündmus, algatus, soov anda edasi rahvahulkade arvamust ühiskondlikult tähtsais küsimustes."⁴⁾

Definitsiooni puuduseks on kõigepealt intervjuu samastamine vestlusega, on jäänud r. rkimata intervjuu kui ajakirjandusliku žanri lähem olemus. Samuti pole definitsioonis mainitud intervjuu informatsioonilist iseloomu.

Teine definitsioon:

"Sõltudes teemast ja sisust võib informatsiooni edasi anda vestluse (intervjuu) vormis. Vestluse iseloomulikuks jooneks - erinevalt teistest informatsiooni liikidest - on see, et siin toimub faktide edasiandmine ja sündmuste kirjeldus selle inimese nimel, kes annab ajakirjanikule intervjuu."⁵⁾

Siingi on intervjuu samastatud vestlusega (= беседа). Ometi pole need mõisted identsed.

Ükski toodud definitsioonidest ei anna päris täpset vastust küsimusele, mis siis õieti on intervjuu. Õigustab end ehk kõige enam esimene, H. Grannichi definitsioon, mis täiendatuna veel intervjuu kui žanri tähtsama eripäras u g e s t i i v s u s e - äramärkimisega, rahuldaks täiesti.

Žanr on avardunud, välja kasvanud oma senistest definitsioonidest. Kui algselt oli intervjuu vaid "ajakirjanduslik meetod alusmaterjali kogumisel nn. "vestluseks nel-

4) В. Д. Пельт, Интервью. Жанры советской газеты, Москва 1959, lk. 50.

5) Н. Богданов, Б. Вяземский, Справочник журналиста, Ленинград 1961, lk. 245.

ja silma all" 6), siis nüüd on ta meetodiat kasvanud küllaltki paeluvaks ajakirjanduslikuks žanriks, mis oma tähtsusest kühnib sageli artikli tasemele.

Intervjuu kui informatsioonilise žanri põhiliseks omapäraks - nagu juba eelpool märgitud - on ta sugestiivsus. Tavaliselt antakse laiendatud informatsioon ajakirjanduses kirjutaja seisukohtade ja arvamustega - te on nende otsene kajastus. Intervjuuga on asi teisiti - just intervjuueeritava kontseptsioon muudab materjali veenvaks.

Intervjuu kui žanri omapära puhul ei saa mõelda minna veel järgmisest. Ajakirjanikele vastajaks on tavalised nõukogude inimesed, inimesed meie endi keskel - teadlased ja kirjanikud, töölised ja üliõpilased, sportlased, kolhoosnikud jpt. Intervjuu võimaldab meil kõigi nende inimestega paremini tutvuda, õpetab meid tundma nende tšõd ja selle väärtust. Olukirjeldust või kirjanduslikku portreed lugedes hindame inimest ajakirjaniku kirjelduse põhjal, intervjuus õpime tundma inimest teisest aspektist - ta tutvustab end meile i s e oma mõtete ja arvamuste kaudu.

II. Intervjuu tüübid

Intervjuu jagamisel tüüpidesse võiks aluseks võtta kolm komponenti:

- 1) temaatika, mis olenevalt oma tähtsusest (ka tuntuse astmelt) tingib vastava vormi;
- 2) eesmärk, mis tingib vormi - lähtudes põhiliselt kahest aspektist: kas ta lihtsalt rikastab lugeja teadmisi uue faktiga või annab talle loetu kohta ka emotsioone;
- 3) intervjuueeritav isik, kelle tuntusest, aga ka puhtsikklikest omadustest on mõjustatud vestluse käik ja laad.

6) Kleine Enzyklopädie. Sprache, Schrift, Buchwesen, Presse, Funk, Leipzig 1959, lk. 135.

Kõrvuti nende teguritega omavad väiksemat kaalu kindlasti ka mitmed teised (materjali ettevalmistamise seg trükiks, materjali ulatus jne.).

Toodud pidepunkte aluseks võttes saab intervjuusid jagada järgmistesse tüüpidesse.

1. PROTOKOLLINTERVJUU

See on vormiliselt intervjuu kõige lihtsam tüüp. Protokollivorm on kohane eelkõige poliitilistele intervjuudele. See eeldab päevakajalist, üldtuntud materjali, mille puhul täiendavad seletused on tarbetud. Ajakirjanduses avaldatuna peab niisugune intervjuu rangelt kinni pidama jutuajamise käigus esitatud faktidest ja sõnastusest.

Vormi tingib siin eelkõige käsitletava isiku autoriteetsus, samuti kõnealuse probleemi tähtsus.

Protokolli-tüüpi intervjuu peamine väärtus on see, et ta aitab lugejal paremini orienteeruda ja leida õiget hinnangut rahvusvahelise elu aktuaalseile poliitilistele küsimustele.

Lakoonilist küsimuste-vastuste vormi kasutatakse ka juhtumel, kui ajakirjanikul puudub vahetu kontakt vestluskaaslasega ning jutuajamine toimub kas telefoni või raadio teel.

2. REFERAATINTERVJUU

Niisugune vorm on meie ajakirjanduses kõige enam levinud. Suurimaks erinevuseks eelmisest tüübist on siin just sissejuhatava osa olemasolu ja intervjuu hilisem vaba ümbertõtlus reporteri poolt.

Sissejuhatuse vajadus on ilmne, sest kõne all on eelmisest vormist erinevalt hoopis kitsam küsimuste ring, mis vajab eelnevat tutvustamist või vähemalt informatsioonilist vihjet.

Ümbertõttatud kujul võib niisugune intervjuu muutuda

vaid toimunud küsitluse referaadiks, kusjuures ta tõstab esile vastaja eriti tähtsate avalduste sisu, antud teema piires kõrvalist materjali piirates või vahele jättes, ilma et seejuures moonutataks vastuse mõtet.

Toodud tüübiga valgustatakse eelkõige fakte ja sündmusi, mille vastu lugejate huvi antud momendil on kõige suurem. Siia kuuluvad põhiliselt informatsioonilist laadi materjalid. Referaaditüüp kujutabki endast õieti laiendatud informatsiooni. Erinevuseks viimasest on muidugi mõnevõrra sugestiivsem esituslaad.

3. OLUFILT-INTERVJUU

Tavaliselt on siin sissejuhatav osa väike meeleoluka pildi loomiseks. Vorm eeldab, et mitte ainult intervjuu eeritav pole olnud sündmuse kaasteadjaks, vaid ka reporter oleks otsene osavõtja.

Ajakirjanik ei piirdu selle vermi rakendamisel mitte ainult küsimuste ja vastuste reprodutseerimisega, vaid püüab ka ilmekalt kirjeldada situatsiooni ja asjaolusid, samuti vestluse iseloomu. Kodanlikus žurnalistikateoorias peetakse intervjuu õhkkonna ja meeleolu edasiandmist ette andamõistetavaks.

Niisugusel intervjuu vormil on lähedasi jooni olupildiga, samuti sisaldab ta reportaaži sugemeid. Antud vormi võiks pidada intervjuu kõige rikkamaks vormiks ja peaks olema loomulik, et niisugust intervjuud ka kõige rohkem viljeldaks. Tegelikuses aga kasutatakse seda hoopiski vähe.

4. PRESSIKONVERENTSI ARUANNE

Pressikonverentse on saanud tavaks korraldada seoses rahvast laiemalt huvitavate poliitiliste, teadus- ja tehnikaalaste uudistega, aga ka mitmete teiste üldsust huvitavate sündmuste puhul. Mitmete ajalehtede esindajate kü-

slmustele vastavad taolistel juhtudel kas sündmusest hästi informeeritud isikute grupp või üksikisik.

Vastavalt oma ajalehe iseloomule ja tema lugejaid huvitavate küsimuste ringile teeb ajakirjanik hiljem pressikonverentsist kokkuvõtva intervjuu ja esitab selle oma lugejale.

5. ANKEETINTERVJUU

Nii mõnigi kord esitatakse lugejale vastamiseks toimetuse poolt seatud temaatiline ankeet, mis võib sisaldada ühe või mitu samasse ainevalda puutuvat küsimust. Tavaliselt organiseerib toimetus ka ise oma ankeedile vastused kompetentsete inimeste käest, et nii vältida juhuslikkust vastustes. Kuid tihti jääb osa vastuseid täiesti lugejate hoolde. Vastajate erineva maitse, huvide ja muude tegurite tõttu kujunevad niisugused ankeedivastused omamoodi avalikuks diskussiooniks. Toimetusepoolne kokkuvõtte vastuseist aitab lugejail kujundada oma hinnangut kõnealuse probleemi kohta. Alati ei pruugi ankeet esile kutsuda diskussiooni, vaid ta eesmärgiks võib olla lihtsalt n.-õ. avaliku arvamuse otsimine teatud küsimuste kohta.

6. KOLLEKTIIVNE INTERVJUU

Niisugust liiki intervjuude puhul on ajaleht vaid vahendajaks paljude küsijate - oma lugejate ja isiku vahel, kelle poole lugejad on pöördunud küsimustega. Sellise intervjuu väärtuseks on, et ta annab võimaluse küsida lugejal endal, mis garanteerib ka materjali hilisema huvitavuse, sest taolist intervjuud lugedes loodab iga lugeja saada eelkõige vastust oma küsimusele.

Ajakirjaniku osa antud tüüpi intervjuude korral on märksa väiksem kui teistes tüüpides. Tema ülesandeks on vaid süstematiseerida lugejatekollektiivi küsimused, korrigeerida vastused ning esitada lugejale neist just kõige

huvipakkuvam osa.

7. INTERVJUU MÕNE TEISE AJAKIRJANDUSLIKU ŽANRI OSANA

Juhtumeid, kus intervjuu ei esine iseseisva žanrina, vaid ilmub mõnes muus žanris avaldatava materjali ühe osana, kohtame praktiliselt küllalt sageli.

Sagedamini kasutavad intervjuud sel otstarbel publitsistlikud žanrid, eelkõige elukirjeldus ja kirjanduslik portree. Niisugusel juhtumil on väikese intervjuulõigu sissetoomine õigustatud tavaliselt sooviga esitada lugejale ilmekamalt mõnd fakti.

8. KAUDNE INTERVJUU

Siin on vorm elnud vaid võtteks materjali esitamisel. Tavaliselt sisaldab niisugune intervjuu vaid ühe küsimuse, mis on enamasti juba sissejuhatuses ära teatud. Sellele järgnev jutt antakse küll kellegi inimese nimel, kuid traditsioonilise intervjuus tarvitatava otsese kõne asemel on siin kasutatud ütlemist kolmandas isikus.

Niisuguses vormis avaldatud materjali võib vaid tinglikult nimetada intervjuuks, kuid ta leiab praktikas rohkem kasutamist lugejaile laiendatud informatsiooni vahendamisel.

Intervjuu eristamisel tüüpidesse on lähtutud intervjuu eesmärgist, teemast ja intervjuueeritava isikust. Teiste jaotusaluste kasutamine võib viia muidugi ka hoopis teistsuguste tüüpide leidmisele.

Liigitusel on toetutud põhiliselt kahele allikale (Journalistisches Handbuch der Deutschen Demokratischen Republik, Leipzig 1960 ja *Жанры советской газеты, Москва 1959*).

III. Intervjuu ülesehitus ja keeleline kõlg

Intervjuu ülesehituse ja keelelise analüüsi teeb raskeks Žanri omapära: ei tohi unustada, et tegemist on tööga, millel on õiguspoolest kaks autorit - intervjueritav ja intervjueriija.

Kuigi intervjuu on kahe inimese koostöö, pole nende osa sees töös siiski sugugi võrdne. Intervjueritaval on vaieldamatult väiksem osa, ta on õieti ainult materjali- ga varustaja, ülejäänud on Žurnalisti ülesanne. Viimase töö on professionaali töö ja talle võime esitada nõudmi- si ilma mõõndusteta.

Järgnevas analüüsis ongi jälgitud intervjuu ülesehi- tust ja keelelist kõlge selt seisukohalt lähtudes.

Esmalt ülesehitus. Igas ajalehematerjalis on lugeja tähelepanu mobiliseerimisel suur osa pealkirjal. Kõmuli- susest vältides peab pealkiri äratama lugeja tähelepanu. Häid pealkirju kohtame intervjuudel üsna sageli, väga häid harvemini, kuid on siiski palju tabavalt sõnastatud peal- kirju, millele tahad lugemisel saada tingimata sisulise vastuse. Näiteks: "Homme kl. 23.33" ("Rahva Hääl" nr.67, 19. märts 1961). "Ja lapsevanemad ütlevad südamest - aitäh" ("Rahva Hääl" nr.47, 24. veebr. 1963).

Nii mõnigi kord libiseb silm lihtsalt üle trafaretses, uldsõnalises pealkirjast ja järgnev kirjutis jääb lugema- ta, kuigi see on sageli üle oma viletsast pealkirjast. Näiteina niisugustest pealkirjadest võiksid olla: "Hooaja künnisel" ("Rahva Hääl" nr. 123, 26. mai 1961). "Hooaja lävel" ("Rahva Hääl" nr.277, 24. nov. 1962).

Hallide ja šablooniliste pealkirjade kõrval on nuht- luseks ka pikad ja keerukad pealkirjad.

Lugenud pealkirja, läheb silm sissejuhatusele, kus tavaliselt lugeja viiakse kontakti kõnealuse probleemiga; tutvustatakse inimest, kes jagab talle oma teadmisi, muljeid või arvamusi.

Väga sagedane ja tüütu on sissejuhatuse, kus tutvustatakse vestluse alla tulevat probleemi, millele järgneb repliik vestlesime sel puhul ühe või teatud seltsimehega. Muidugi on kena, kui igasugused uued sündmused kutsuvad esile soovi vestelda neist hästi informeeritud isikutega, kuid selle soovi formuleering on kaotanud küll igasuguse uudsuse võlu.

Paljude sissejuhatuste eesmärgiks on tutvustada intervjuueeritavat. Kõige esimeseks tõendiks, et just valitud inimene on kompetentne vastaja, on selle isiku ametialase tiitli toomine. Tänu pikkadele ja põhjalikele ametinimetuste loeteludele peab lugejal tekkima mulje, et tema informeerijateks on tõesti kõige autoriteetsemad spetsialistid. Nõuab aga pingutust lugeda ja ka mõista niisuguste töönimetuste sisu, nagu:

"Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Kunstide Valitsuse inspektor kujutatavate kunstide alal" ("Rahva Häääl" nr. 72, 25. märts 1961); "Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Energeetika Valitsuse "Eesti Energia" releekaitse ja automaatikavalitsuse juhataja" ("Rahva Häääl" nr.87, 12.apr.1961).

Need nimetused võivad küll momendiks tõsta intervjuueeritava autoriteeti lugejate silmis, kuid oma lõpliku otsuse intervjuueeritava kohta annab lugeja ikka tema vastuste põhjal.

Läbi tauginud tiitlite padrikust, asub lugeja intervjuu sisu juurde. Siingi annavad ajakirjanikud küllalt põhjust rahulelematuseks.

Elkõige küsimused. Neil on mitte ainult seepärast juhtiv koht intervjuus, et nad on jutuaajamist edasiviivaks teljeks, vaid ka seepärast, et küsimuste esitamisel on ajakirjanik vahendajaks lugejate ja küsitletava vahel,

s. o. ta peab küsima tingimata seda, mis huvitab lugejat. Teiseks - küsimused peavad olema hoolikalt läbi mõeldud, käsitletav ainevald, intervjueeritava isik (tõttaks, huvid jms.) tuttav (see kõik tuleb ära teha enne intervjuu läbiviimist). Kui aga jälgida intervjuudes esinevaid küsimusi, siis selgub, et neist nõudeist pole pahatihti kinni peetud.

1. ÜLDSÕNALISUS

Zenri informatsiooniline iseloom määrab tihti tema ulatuse. Enamik puhtinformatsioonilisi intervjuusid on küllaltki lühikesed. Seda enam peaks olema tihe ja ladus nende sisu. Kehjuka koostise aga läbimõtle mata, üldsõnalisi küsimusi päris rohkesti. Terve rida niisuguseid õieti mitte midagi küsivaid küsimusi on muutunud meie intervjuudes lausa stampideks. Nii on sagedased küsimused:

Kuidas sai asi alguse?

Kuidas on lood ...?

Mis on uut?

Millised on kavatsused edaspidiseks?

Üldsõnaline küsimus annab võimaluse ka samaväärseks vastuseks. Niisugune küsimus on lugejate teadmiste alahindamise tulemus. Näitena võib siin tuua intervjuu, kus on juttu Tartu rajooni kolhooside ja sovhooside elektrifitseerimise plaanist ("Edasi" 1961, nr. 187). Siin esineb küsimus "Mida annab elektrifitseerimine?" Vastuses märgitakse, et see toob palju kasu põllumajanduse edasisele arengule ja kergendab inimeste tööd. See muidugi on õige, kuid mida uut ta sisaldab! Vastus on lugejale ammutuntud tööde. Küsimuse konkretiseerimine oleks andnud lugejale aga uut ning huvitavat.

2. SISULISELT HÄIRIVAD KÜSIMUSED

Seda laadi küsimustes on süüdi ajakirjaniku tähelepanematus või jällegi lugejate alahindamine; muidugi võivad ebakohti põhjustada reporteri enda liialt kasinad

teadmised antud probleemi kohta. Nii näib just viimane põhjus olevat süüdi üksjagu naeruväärse küsimuse esitamisel intervjuus. "Kuidas tänavu?" ("Rahva Hääl" 1961, nr. 219). Küsimus "Mida on tehtud sessoonsuse kõrvaldamiseks?" on saanud vastuse, millest võib välja lugeda, et sessoonsust lihavarumisel ei saagi kõrvaldada, sest keegi ei taha põrsast ega talle tappa kevadel.

Intervjuus "1000 eksponaati mõõblimeistrelt" ("Noorte Hääl" 1962, nr. 157) on tarbetu küsimus "Kui palju on näitusesaalis eksponaate?" Vastus kujuneb vaid pealkirja kordamiseks: "Kokku ligi tuhat."

Pole paha, kui pealkirjaks on valitud mõni ilmeka fakt materjalist, kuid seda tingimusel, et see intervjuu käigus leiab avaramat valgustamist.

3. KÜSISÖNADE VALIK

Intervjuusid lugedes tekib tahtmatult mõte - eesti keel on vaene küsisõnade poolest. Niisuguses mõttes on süüdi need ajakirjanikud, kes ei taha vaeva näha küsimuste sõnastuse varieerimisel. Levinumaks küsisõnade hulgas on muutunud milline, mis esineb kõikvõimalikes vormides. Üle 18 % kogu intervjuude küsimustest algab selle sõnaga. Pesaegu unustusse on langenud toodud sõnaga identne missugune.

Eriti häiriv on, kui küsisõnaga milline kiputakse liialdama ühe intervjuu piires. Viie-kuue küsimusega intervjuus algavad sageli kolm küsimust millise-ga.

Teine kummitama kippuv küsimuste sari algab küsisõnaga kuidas.

Ülemäära tihti esineb ka kas-küsimusi, millega ajakirjanik peaks üldse ettevastlik olema, sest need sunnivad sisuliselt vastama ja või ei. Niisugustele küsimustele antud vastused ei sisalda õieti midagi uut, vastus on vaid kas-küsimuse jaatav või eitav kordamine. Paar näidet:

Kas plaan polnud ehk küllalt pingeline?
Kas ka edaspidi kasutate talvel tänavatel
soola?

Sellesse ebaõnnestumiste kategooriasse kuuluvad veel küsimused, mis õigupoolest sisaldavad eneses juba vastuse. Need on veelgi vaesemad kas-küsimustest, jättes võimaluse vaid ühepoolseks vastuseks. Näiteks: Arvatavasti olete näidendit "Mehe küljeluu" ka varem lavastanud? Koostöö Tallinna Klaverivabrikuga muudugi jätkub?

Küsimuste sõnastuses jääb vajaka tabavusest, värskeusest. Täiesti hülgatud on retoorilised küsimused, mis võimaldaksid küsimustele anda mitmeid uusi varjundeid.

4. SÕNAKORDUS KÜSIMUSTES

Intervjuu küllaltki piiratud küsimuste arvu juures on vähe sellest, kui leitakse iga küsimuse puhul uus küsisõna. Ühe intervjuu raames peaks suutma küsimustes vältida sõnakordust. Sõnade kordumine muudab küsimused hallideks ja ilmetuiks. Liiaaks sageli kipuvad korduma näit. sõnad hindama, hinnang, uus. Võtte arvesse intervjuu kui žanri iseloomu on need sõnad sisuldasa kindlasti omal kohal, kuid neile võiks kerge vaevaga leida rea samaväärseid sünonüüme.

5. ja-KÜSIMUSED

Sageli kaautatakse vestluse käigus ergutava või ootusliku repliigina ja-d. Kui selle sõnaga algavaid küsimusi oleks väike protsent, mõjuksid need vaheldusena, kuid üsna tihti on selliseid küsimusi kasutatud valimatult, mistõttu on tulemuseks Babloonilisus:

Ja teie tulemus?

Ja plaanid edaspidiseks?

Toodud näiteis ei too küll sõne ja mingit uut varjundit küsimustele ja selle tarvitamine on tarbetu.

6. KIILUVAD, SEGAVAD REPLIIGID JA KÜSIMUSED

Intervjuu on elav žanr. Et seda veelgi rõhutada ja muuta vestluse tooni ladusamaks, kasutab reporter mitmesuguseid juhendavaid, suunavaid küsimusi, aga ka lihtsalt ergutavaid repliike. Kui me tõesti tunneme, et need muudavad intervjuu elavamaks, tulevad selle kasuks, siis on need teretulnud. Kui seesugused küsimused või repliigid aga lihtsalt killustavad intervjuueeritava juttu, siis võidakse intervjuu küll kompaktselt, kui niisugused lisandid ära jätta. Täiesti ülearused on niisugused vahelesegamised, nagu ja nimelt, ja siis, edasi, jmt.

Esineb ka vastupidiseid juhtumeid, kus ühele küsimusele antav vastus ületab küsimuse piiri ja kus oleks vastaja uue mõtte ette just tarvis antud vastust eeldavat küsimust.

Need on küsimustes esinevad iseloomulikud puudused, kuid kaugeltki mitte kõik. Võiks veel mainida küsimuste liigset pikkust, ebaloogilisust järjekorras, keerukast sõnastuses.

Et vastus lähtub otseselt küsimusest, siis on muidugi vilets küsimus tavaliselt samasuguse vastuse aluseks. Kõige põhilisem vastuste puudus ongi ehk nende üldsõnalisus. Juhtub, et me ei saa vastuses midagi uut teada. Samaaegselt on aga vastused pikad, sõnaohtrad. Õigem oleks neid lühendada mahult ja tihendada sisult. Tuleks meeles pidades, et konkreetsus on üks publitsistliku mõjukuse aluseid.

Siin ei saa midagi ette heita intervjuueeritavale, sest valdavas enamikus intervjuudes ei leidu vastuses ajakirjaniku jutukaaslaselt enam kui mõte või fakt. Sõnastus, mõnel juhul isegi mõte kuulub ajakirjanikule. Ebaõnnestunud vastuse puhul on viimane sama suur süüdlane kui viletsa küsimusegi korral.

Otse nõutav on, et žurnalist püüaks intervjuu reprodutseerimisel kasutada vastaja kõnepruuki, ütlemissviisi, et niimoodi anda vastustele isikupärast ilmet. Kahjuka

kohtame selliste vastustega intervjuusid haruharva. Ometi piisaks siin mitte täpsest stenografeerimisest (kiirkirja oskus on reporterile küll kindlasti suur pluss!), vaid ka vähemast:ilmekamate detailide tabamisest, mõnede rohkem esinevate isikupäraste väljendite ja ilmekate ütlemitte fikseerimisest. Seegi vähene stiili n.-õ. markeerimine looks mulje, et tegemist on tõesti kahekõnega, et vastatajaks on elav isik, mitte "inimene üldse". Intervjuu sugestiivsust aitab vastuste isikupära väga oluliselt tõsta.

Kui ajakirjanik koostab intervjuud trükkis avaldamiseks, siis kohandab ta vastused oma küsimustele nii, et need oleksid sisulises kooskõlas esitatud küsimustega ja annaksid neile ammendava vastuse. Kui aga esineb ebakõla küsimuses, tuleb see paratamatult ka vastusesse. Seepeet - eelkõige on tarvis kõrvaldada puudused küsimustes, siis kaovad enamasti lüngad ka vastustes.

X X
X

Intervjuu on rikkalike võimalustega elav ajakirjanduslik žanr. Tema põhifunktsioon - anda lugejale elavas laadis kommentaaride ja arvamustega varustatud informatsiooni - on kaalukam tavalise laiendatud informatsiooni eesmärgist.

Intervjuu temaatika on väga laiahaardeline. See hõlmab kõike uut ja huvitavat meie elu erinevalt aladelt. Nende faktide kohta tahab lugeja teada pisut rohkem, kui ainult oli ..., toimus ..., tuleb ... Intervjuu annab talle ka selle sündmuse teadmise, kommenteerides olnud ja toimunud või veel tulevat sündmust.

Ometi pole nii tänuväärsete omadustega paindlik žanr leidnud tõelist kohta meie ajakirjanduses. Intervjuul puudub veel vajalik populaarsus niihästi ajakirjanike kui ka lugejate hulgas. Rohkem tõõd ja tähelepanu ajakirjanike

poolt seni veel intervjuus esinevate puuduste kõrvaldamiseks muudaksid selle žanri märksa loetavamaks.

Senine tava, kus intervjueri ja on vaid impersonaalne toimetuse kaastööline, meie reporter jne., võimaldab kergekäelist suhtumist žanrisse: lugeja ei saa ju otseselt kellegi peale näpuga näidata, kelleltki paremat nõuda.

Intervjuu on igati seda väärt, et tema žanrilisi võimalusi osataka varieerida ning oskuslikult ära kasutada.



RAADIO JA TELEVISIOON

MÕTTEPUDEMEID RAADIOŽURNALISTIKAST^{x)}

E. Mallene ja A. Vihalem,
Eesti Raadio toimetajad

Tõsi, kogu žurnalistikealane teooria tervikuna on suures osas süttis uudismaaks. Raadiožurnalistika alal on meil ilmunud vaid mõned mõttekatked raadiopöeva tähistavates perioodikanumbrites, edasi L. Mere "Aga vabariigi suurim teater?" ("Sirp ja Vasar" 7.4. 1961, nr. 14) ja "Raadiokunst" (Eesti nõukogude teater. Almanahh V, Tallinn 1962), V. Pandi "Mõni sõna reportaažist raadios" (Abiks kirjasaatjale, Tallinn 1961), I. Trikkeli "Raadiokuulajani jõudmise kunst" ("Sirp ja Vasar" 16. 11. 1962, nr.46), L. Parašini "Raadiopöeval raadiokunstatist" ("Sirp ja Vasar" 5. 5. 1962, nr.18). Kõike seda on küllalt vähe, kõik see on tujukalt juhualik. Alljärgnevi sõnavõtt on vaid mõttekogum, milles tahame olemasoleva olukorra pärast südent valutada ja mõne aasta jooksul praktilises raadiotöös kogunenud arvamusi edasiarendamiseks anda. Toome niidiotsi, mis alles ootavad teooria lõngakeraka kerimist.

Kõigepealt. Raadiožurnalistikast tuleks hakata rääki-

x) Kokkuvõtte TRÜ žurnalistika eriala lõpetanute kokkulekul 1962.a. jaanuaris peetud ettekandest.

ma s a g e d a m i n i j a s ü g a v a m a l t. Seda tuleks vaadelda võimalikult igast aspektist. Raadiokunst kui publitsistika. Raadiokunst ja XX sajandi kõige uuemad tehnikasaavutused. Raadioajakirjanik kui sõnakunstnik, tehnik ja ühiskonnategelane. Raadiopsühholoogia. Millega jutustab eesti raadio ajalugu ja missugused teetähised tuleka asetada ta tulevikuteele. Selle nimekirja võika venitada väga pikaks ja üksikasjalikuks, kusjuures, ärgem unustagem, ka kõige kitsam probleemiassetus pakub piiramata võimalusi eriaspektilisteks üldistusteks ja mõtetusteks. Tuleks rõhkida mitte üksnes raadioajakirjanduse eripärast, traditsioonidest ja saavutustest, vaid püüda ka ettepoole vaadata - missugused võimalused me siiani kahe silma vahele oleme jätnud, unustanud, kasutamata jätnud. Selles töös peaksid käed külge lööma kõik - need, kes alles õpivad žurnalistika aluseid, kes sellel alal juba teatud praktilisi kogemusi omavad, kellele on usaldatud teaduste edasiarendamine. Eesmärgiks on parandada sirguva žurnalistide põlvkonna ettevalmistamist, et suruda paljusuutlik ideoloogiline ja kunstikavatsuslik raadiorelv selle ala loovatele tegevajakirjanikele veelgi tugevamini pihku.

Kui trükiperioodikas töötav ajakirjanik peab olema sõnakunstnik selle sõna ühes mõttes, siis raadioajakirjanik on kohustatud seda tavaliselt olema ka selle sõna teises mõttes. Ta peab valitsema mitte üksnes sulge, vaid ka h ä k l t. Raadiožurnalistika jõuab kuulajateni eetri kaudu. Seda kuulatakse ja seetõttu on seda vaja ka teha kuulamiseks.

Raadioreporter töötab põhiliselt magnetofonilindiga. Tema peamiseks tööruumiks on foonika, studio ja sündmuspaik. Kui ajakirjanik intervjuuerib pliiatsi ja bloki kaasabil (tinglikult võib siia juurde arvata ka fotoaparaadi), siis raadiožurnalisti käsutuses on selleks magnetofon (ja ainult tinglikult sullepa ja blokk).

Age enne kui magnetofoniga sündmuspaigale minna, on vaja seda vahendit tundma õppida. Suure reportaažbussiga

ja helitehnikuga sõidetakse tavaliselt välja ainult heli-
ülesvõtetele, mida väikese reporter-magnetofoniga on või-
matu või väga raske teha (kontserdid, suured koosolekud
ja pidulikud aktused). Ülejäänud puhkudel on reporteri käsu-
tuses üksnes kaasaskantavad magnetofonid "Reporter-2" või
"Reporter-3". Ei piisa, kui raadiožurnalist oskab ainult
magnetofoni käivitada, selle tugevust reguleerida ja vest-
luse lõpul magnetofoni kinni panna. On ette tulnud juhtu-
meid, kus noor reporter sõidab kuhugi kaugemasse Eestimaa
soppi, kohale jõudes aga avastab, et magnetofon ei tööta.
Tuleb ette võtta pikk tee tagasi Tallinna, ja siis selgub,
et lahti on pörunud vaid pisike kruvike ning et magnetofoni
töökorda viimiseks piisab vaid väikesest sõrmeliigutusest.
Samuti tuleb endale kəs või kõige üldisem ettekujutus luua
tema käsutuses olevast ülejäänud tehnikast, nagu hea aja-
kirjanik on kohustatud tundma trükitehnika aluseid.

Saabunud tagasi toimetusse, võib ajakirjanik kohendada
intervjueeritud inimese lauseid, stiili ning (on kahjuks
sedagi juhtunud) toppida omagi mõtteid kaasvestleja suhu.
Raadioajakirjanikul on see võimalus välistatud. Kõik, mida
intervjueeritav ütleb, on salvestatud magnetofonilindile
ja juurde panna siis midagi ei saa. Võib vaid üksikuid sõnu
ja lauseid välja lõigata. Ja veel - tähtis pole üksnes
õeldud sõna, vaid ka intonatsioon, hääle varjund ja vestlu-
se tempo. Lindi monteerimisel ei tohi unustada, et lause
lõpu äralõikamisel jääb hääle intonatsioon tavaliselt üles
ja õeldu hakkab kõlama võltsilt. Samuti tuleb lausemelo-
diat arvestada teiste kärbete tegemisel. Kõike seda tuleb
meeles pidada juba intervjuu või reportaaži tegemisel.

Enamasti muutub tagasihoidlik inimene ajakirjanikuga
vesteldes veelgi sõnarehvemaks. Kui talle aga lisaks mikro-
fon ette panna, kui akna taga seisab hõbehall autobuss kee-
rulistele aparaatide ja rohkete juhtmetega? Tulemus sõltub
intervjueerijast. Tavaliselt kaotab vestluskaaslane oma
keele mahlakuse, isikupära ja vabaduse, ta sõnavara kitse-

neb piiratuks ja kroonulikuks. Hea ajakirjanik loomulikult ei lasse vestlusel seda teed minna. Ta teab, kuidas seda vältida. Hea intervjuu nõuab seega suurt professionaalset meisterlikkust, inimeste psühholoogias tundmist, oskust neile ligineda, pedagoogilist taipu, huumorimeelt ja vahete-vahel isegi kavalust. Ka seda kõike on vaja õppida.

Raadioajakirjaniku kasutuses on terve hulk mitmesuguseid heliefekte ja -taustu ning muusikalindid. Ajakirjandusel see eelis puudub (Seal asendab seda trükitehnika: erinevad kirjad, vinjetid, joonised, fotod, karikatuurid). Oskuslik gongide, harfi vahemängude jne. kasutamine aitab tublisti kaasa raadiosaate elavdamisele. Kuid ka siin, eriti taustade puhul, on oma piir, mida ületada ei tohi. Taust on mõeldud üksnes saateteksti toetamiseks, selleks, et tugevdada kuulajas saatest vahetu osavõtu tunnet. Mitte rohkemaks.

Omaette kunstiks on muusika kasutamine sõnalise saate ilmetamisel. Oskuslik muusika kasutamine aitab tõsta niivõrdki saate emotsionaalsust kui ka tempot. Muusikat võib kasutada vahepalana, taustana, mõtte lõpetamiseks, üleminekuks ühelt osalt teisele, mõttepausina. Selleks peab aga muusikat tundma. Ei ole kerge tohutust fonoteegist välja valida just see õige pala, mis kõige paremini antud saate iseloomule, meeleolule ja tempole sobib ning selles saates muusikale ettenähtud ülesannet kõige paremini täidab. Suurte ja keelukamate saadete ning kuuldemängude juures lõõvad kaasa muusikalised kujundajad, selle ala asjatundjad, kuid väga tihti tuleb sama töö saate autoril endal ära teha.

Muusikaloomingu kasutamine on sünnitanud muusikalise fõljetooni; väga oluline on muusika osa poliitilise satiiri loomisprotsessis. Alati tuleb jälgida muusika sobivust ja jällegi ka seda, et muusika ei hakkaks domineerima, mõtet varjama. Sõnalises saates kuulub ka muusikalise ikka vaid toetav ülesanne.

Raadio spetsiifiliseks omaduseks on see, et ta ei jõua inimesteni silmade, vaid kõrvade kaudu. Siit tuleneb ka raadio keele ja stiili omapära, küsimusteriing, mis annaks rohkem materjali ulatuseks uurimuseks. Raadios ei saa kasutada pikki, keerulisi lauseid. Ajaloos võib ühekordse lugemise järel lausest mitte aru saades seda veel teist ja kolmandatki korda üle silmitseda. Raadiokuulajal see võimalus puudub. Keerukas lause libiseb kõrvust mööda ja kuulajale jääbki mõttearendus arusaamatuks. Tuleb vältida liigseid kõrvallauseid ja kasutada võimalikult lühemaid lihtlauseid. Tavalisest sõnajarjest võib lubada küll kõrvalekalduisi, kuid eriti hoolikalt tuleb see-eest kaaluda rõhuliste sõnade asendit lauses. Teksti kirjutamisel ei tohi hetkekaki unustada, et see on määratud valjusti ettelugemiseks, ettekandeks.

Teksti edasiandmise tempo dikteerib lugeja (kas siis diktor või mõni muu esineja), mitte kuulaja, kelle võimaluses on ainult häält kord vaiksemaks, kord tugevamaks reguleerida või raadio hoopis kinni panna. Siit veel üks järeldus: kui ajalehelugeja võib igavamast lõigust üle hüpata, siis raadiokuulaja lülitab sama koha peal oma aparadi lihtsalt välja või keerab skaalaosuti teisele lainepikkusele.

Raadio on vestleja, täpsemalt - sõnakunstnikust kaavestleja, kellel on tuhat häälevarjundit, tuhat meeleolu, tuhat lähenemisviisi; kellel on teile alati midagi uut, huvitavat ja haaravat sõlda, deklameerida, ette kanda; kellega te ilal lõplikult tuttavaks ei saa ja kee on oneti teie hea tuttav ja kaaskodanik. Kui see teie tuttav hakkab aga kogu aeg üksnes ette lugema, kui ta nivelleerib end alati vaid ühele meeleolule, kui ta vestleb teiega üksnes ametlikult ja targutavalt, siis jääb ta teile paratamatult võõraks ja kaugeke. See on algtõde, mida raadioajakirjanik ei tohi hetkekaki unustada. Selle unustamine tähendab kõige elulisema unustamist.

Mida siit järeldada?

Igal toimetusel peab olema oma nägu, igal saatel peab

olema oma ilme, igal raadiotöötajal peab olema oma loominguiline käekiri. Noortesaadetel tuleb läheneda oma kuulajatele teisiti kui "Põlvakajal", töötussaadetel teist teed pidi kui kirjandussaadetel. Hommikuatelt saadetelt nõutakse teist meeletu kui õhtustelt, argipõlvastelt saadetelt teist ütlemisviisi kui pühapäevastelt. Eks ole, L. Lauri vestleb kuulajatega teisiti kui V. Pant, P. Moori raadiolooming erineb I. Trikkeli omast. Sest tegemist on isikupäraste ja loovete raadioajakirjanikega.

Besti Raadios puudub keelelise toimetaja koht ja see on üheks põhjuseks, miks raadio keel lonkab. On muidugi veel teisigi põhjusi. Põlvauudised saabuvad teletäbi kaudu sageli nii viimasel minutil, et tõlkija jõuab nad vaevalt õigeaks ajaks ümber panna, mingist tõlke viimistlusest ei saa sellisel juhul loomulikult juttugi olla. Keele korrektsus tuleb sel puhul ohverdada operatiivsusele. Sellise kiire tempo juures libiseb sageli sisse isegi sisulisi vigu, rääkimata keelelistest väärtustest. Materjalide puhul, mis saabuvad toimetaja lauale juba varakult, on see lubamatu. Nende keel peab olema korras. Täpselt samuti nagu peab olema korras reporterite keel. Ka nende keelepruugis ei tohi esineda argoo väärtusi, keelelisi komistusi, murdelisusi. Intervjueeritava eksimused on veel andestatavad, reporteri sõnavara ja hääldeamine peavad olema alati korrektsed.

Niisama kõikehaarav lugu on perioodikas termin kirjutis, niisama avar on raadiožurnalistikas määrang saade. Hea kirjutise ja sisuka saate vastu ei ole kellelgi midagi, ka paljude novatorlike ja eripäraste kirjandusteoste ilmumisel on žanri määrangil nõutult käsi laiutatud. Hoopis halvem on lugu siis, kui ebamäärastele žanrile üldse ebamäärane ajakirjanduslik taotlus kaasneb. Ei ole olemas saadet üldse, on vaid konkreetseks ajakirjanduslikuks žanriks organiseeritud mõttearendus. Raadiožurnalistikalt nõuame loomulikult raadio spetsiifikat ja nõudmisi arvestavat vormitaotlust.

Me eristame näidendist üldse kuuldemängu, poeemist

üldse raadiopoeemi, novellist üldse raadionovelli. Samuti on olemas raadiolukirjeldus, raadioreportaaž, raadiovestlus.

1963. aasta kevadel oli Eesti Raadio kooliraadio sarjas vestlus eesti nõukogude sõjajärgsest poemist "Aeg nõuab elu avasilmi vaatamist". Pärast diktori lühikest meeldetuletust, mida poeem kui kirjanduslik žanr endast kujutab, lülitas autor saatesse J. Smuuli, kellega ühiselt vesteldes meenutati, kes meil otse sõjajärgseil aastail üldse poeme kirjutasid ja mis tolleaegsete poemiloomingule oli üldiseloomulik. Kui vestlus jõudis "Tormi pojani" ja J. Smuul märkis, et selles poemis ta on enda arvates tabanud seda, mida me nimetame mere hingeks ja seda, kuidas meri peegeldub inimeses, tuli esile tormitseva mere helitaust. Siis taust hajus ja näitleja luges katkendi "Tormi pojast". Katkendi lõppedes tuli tormise mere taust uuesti esile ja pärast seda intervjuu J. Smuuliga jätkus. Järgnes katkend "Järvesuu poiste brigaadist" - jälle näitleja esituses, ning seejärel lühikene diktoritekst tolle ajaajärgu ülejäänud poemidest, mida illustreeris näitleja esituses katkend D. Vaarandi poemist "Taljud Lõõne soos". Oli valitud katkend, mis on tuntud ka R. Valgre "Saaremaa valai" sõnadena ja see omakorda andis võimaluse vastavat poemikatkendit jätkata lauluna - G. Otsa esituses. Edasi said sõna diktor, siis näitleja järjekordse poemikatkendi ettelugemiseks (seekordne katkend, P. Rummo poemist "Alfred ja Anna" oli kujundatud meeleolule vastava muusikaga), siis vestluse edasiviimiseks järjekordselt diktor, edasi veel kord näitleja - nüüd H. Suislepa poemi "Suure Vankri jälgedes" avamiseks ning seejärel H. Suislepp ise, kes andis vestluses saate autoriga mõningaid pidepunkte oma vastse poemi mõistmiseks. Lõppkokkuvõtteks anti veel kord sõna diktorile ning raadiovestlus lõppes katkendiga V. Beekmani poemist "Ida-Euroopa valgus".

Kuigi toodud saade pole mingiks eeskujuks, see on pigem üsna juhuslikult siia esitamiseks valitud, peaks ta

ometigi, kas või osaliselt avama neid võimalusi, mida pakub raadiožurnalistika žanrina üsna tavaline raadiovestluski. Pooltunnilises saates vaheldus vestleja tekst intervjudega ja luulekatkenditega, oli kasutatud meeleolu süvendamiseks helitaustu ja kujundusmuusikat.

Ei saa pidada raadiolukirjelduseks teost, mille ain-saka "raadiopärasuseks" on see, et ta raadios ette loetak-se. Eriti siis, kui kõik, kellega autor oma olukirjelduses on vestelnud, autori konstrueeritud lausetega räägivad. Kui halba dialoogi omaette lugeda, siis võivad silmad väik-semateest vääratustest ka üle libiseda, nad lihtsalt ei muutu häirivaks. Kui sa aga sedasama dialoogi pead kuulama, ja oled kuulnud ka, kuidas inimesed elus räägivad, siis mõjub see lihtsalt masendavalt. Ja mis peamine - raadio-olukirjeldus peab kasutama oma mõtete ja järelduste väl-jendamiseks eelkõige raadiopäraseid väljendusvahendeid: radioreportaaži, raadiointervjuud, kuuldepilti.

Nii on ka kõikide ülejäanud raadiožanridega. Vestupidi trükitud perioodikale on raadiožurnalistika akustiline kunst ja nõuab seetõttu eelkõige raadiopärase võimaluste ära- kasutamist ja väljaarendamist. Seda enam, et aasta-aastalt nende võimaluste arsenal pidevalt täieneb ja täiustub.

Ja lõpuks. Raadiožurnalistika on käesoleva sajandi laps. Ta on alles kasvueas ja ei kavatse lähemas tulevikus sugugi veel pensionile minna. Nii nagu ei asendenud kino teatrit, nii ei tõrju raadiot kõrvale arenev televisioon. Raadiole jäävad omad väljendusvahendid ja ülesanded, tele- visioonile omad, süveneb vaid tööjaotus, spetsialiseerumi- ne. Sama eesmärgi saavutamiseks on raadioajakirjandusel oma, televisioonil oma ja trükitud ajakirjandusel oma töö- põld. Elu on näidanud, et ükski neist ei ohusta teisi, vaid vestupidi - täiendab neid.

RAADIO SPETSIIFIKA

M. T a r e n d,
diplomand

1. Radiožurnalistika on eriliimeline žurnalistika haru. Radio- ja televisioonitöötajatel on suurepärane võimalus teha tuhandeid ja miljoneid inimesi meie maal toimuvate sündmuste otseseks tunnistajateks ja osavõtjateks - olgu see NSV Liidu Ülemnõukogu istung Kremlis, olgu suure tööstusettevõtte avamispidustus või miiting Lužniki spordipalees. Mikrofon ja telekaamera teevad dokumentaalse jutustuse mis tahes sündmusest emotsionaalsemaks, aitavad edasi anda mitte ainult fakti ennast, vaid ka sündmuse atmosfääri, annavad võimaluse näha ja kuulda sellest osavõtjaid. Samas on raadiol aga veel teinegi külg, mitte vähem tähtis. Ivar Trikkel, Eesti Radio reporter, kirjutab: "Mikrofon on väga sobilik paraaside ülekandmiseks. Ta viib tuhandete kilomeetrite taha trummipõrina ja fanfaaride huike. Kuid tema juures võib kõnelda ka vaikselt ja mõttikult nagu küdeva ahjusuu ees. Tõhhoos unustatakse sageli just see viimane - intiimsus, meeoleolu. Hoopis rohkem kui trompetid peavad eetris kõlama viiulid. See nõuab aga senisest sügavamalt sukeldumist probleemidesse, inimestesse, sõna ja vormi vahele." ¹⁾

1) Ivar Trikkel, Raadiokuulajani jõudmise kunst, "Sirp ja Vasar" 16.XI 1962.

Niisiis ühelt poolt suurte sündmuste otsene ülekandja, teiselt poolt mõtisklev, probleemide kallal juurdlev nõu andev sõber, oodatud külaline, meelelahutaja - selline on raadio, ilma milleta tänapäeva inimene vaevalt oma igapäevast elu ette kujutadagi oskab.

Nõukogude raadiol ja televisioonil on suur osa partei ideoloogilises töös, masside poliitilises ja kultuurilises kasvatamises, rahva energia koondamisel meie maa suurte tööde tegemiseks.

Kuid kas on olemas eriline raadiožurnalistika, s. t. žurnalistika, mille on ellu kutsunud raadio olemasolu, tema tehnilised võimalused?

Meil ei ole seni veel välja kujunenud raadiožurnalistika teooriat kui teadust, teoreetilist alust sellele laialdasele tööle, mida teevad iga päev meie raadio toimetajad, reporterid, autorid-kirjanikud, helioperasatorid - kunstilised kujundajad. Piisab juba sellest, et terminit žurnalistika käsitlevad uuemad sõnaraamatud (näit. Ožegovi vene keele sõnastik) jätkavad raadiožurnalistika hoopiski mainimata. Vaideldakse veel sageli selle üle, kas on üldse mõtet kõnelda raadiožanridest, vastandada neid trükitud ajakirjanduse žanridele. Mõned teoreetikud on avaldanud arvamust, et vahe on neil siiski vaid spetsiifikas, s. t. et sisu antakse edasi ühes trükisõna vahenditega, teises elava sõna vahenditega, s.o. raadiopäraselt. Ometi tarvitseb kuulata vaid mõnda head, tõelist raadiolukirjeldust, kui selgub, et see on uus kvaliteet, uus kunstiline tervik, mitte aga trükitud ajakirjanduse olukirjeldus, mis ainult edasi antud elava sõna vahenditega. Ja sellepärast ongi viga lugeda raadios ette tavalisi trükisõna žanre - olukirjeldust, artiklit, ajalehekommentaari -, sest diktori või näitleja hääl üksinda ei tee neid veel raadiožanridaks.

On arusaadav, et raadio suudab teatud määral asendada kõige operatiivsematki ajalehte (olles sellest operatiivsem), raamatut, ajakirja, koosolekussali, ülikooli, teatrit,

filharmooniat jne. Sel juhul esineb ringhääling "asendajana".

Raadio olemasolu algusaastail loeti raadio tehnilist, teenindavat, asendavat funktsiooni peamiseks. Raadio oli nagu telefon, mille kaudu võis "teatada" koju muusikat, katkendeid kirjandusteosetest, teatrietendusi, 30-ndail aastail oligi käibel vastav teooria (теория телефонирования)²⁾. Teiselt poolt tekkis "raadiokunsti teooria" (теория радиоконсульта). Viimase pooldajaid süüdistati formalismis, estetismis jne. Niisugune võitlus nende suundade vahel kestis aastaid ajakirjedes "Говорит СССР" ja "Работник радио". Aeg ise ja ringhäälingu töö praktika tegid lõpu nelle viljatule vaidlusele. Kuid aeg-ajalt annavad nende retsidivid veel endast siin-seal märku. Mõned kriitikud väidavad veel nüüdki, et raadio oli, on ja jääb ainult vahendajaks. Muusikas ei eitanud "telefoni-teooria" pooldajad raadio tekstide teatava "spetsiifika" olemasolu. Kuid seda mõisteti elementaarseste tingimuste kogusummana:

1. Nn. kronometraaži diktatuur seisnes järgmises: saade võib kesta teatava ajalõigu vältel, mille määravad materjali tähtsus, tema aktuaalsus ja selle materjali kuulumiseleega vastuvõtmise psühholoogiline faktor (nn. "kronometraaži diktatuur").

2. Raadio keel olgu populaarne, stiil kõnekeelele omane. Teksti tuleb härmiselt lihtsustada, vältida loogiliselt ja süntaktiliselt keerukamaid konstruktsioone, kõik "läbi mäluda", arvestades kõige passiivsemat kuulajat, kes ei mõista kujundirikast, poetilist keelt.

Sellised olid nende teoreetikute nõudmised, kes samasid ringhäälingu üldrahaliku telefoniga³⁾.

2) Л. С. Мархасев, Журналистика и радио. Проблемы газетных жанров, Ленинград 1962, lk. 112.

3) Л. С. Мархасев, tsit. teos, lk. 112.

Nõukogude raadiotöö kogemused on ümber lükanud need väärseisukohad. On täielikult tõestatud, et raadio ei karda kujukat poeetilist kõnet, vaid vastupidi: teeb poeetia, "sõna muusika" kuuldavaks. Raadio ei karda ka tõelist paastost, tõelist publitsistlikkust, mis arvestab aktiivset kuulajat. Ongi just vaja äratada kuulajas aktiivsust, ergutada teda mõtlema ja kujutlema. Kuivõrd see õnnestub, seda näitavad sajad ja tuhanded raadio toimetustesse saabuvas kirjades arvamustega ja mõtetega.

Seega: raadio ei ole ainult transpordivahend teiste kunstide jaoks. On olemas uus kvaliteet, raadiožurnalistika, mille kõrgeimad vormid (raadio-olukirjeldus, kombineeritud reportaaž) ulatuvad raadiokunsti valdkonda (vrd. piiri olukirjelduse ja jutustuse vahel).

Raadiožurnalistika olemuse mõistmiseks on vaja otsustavalt eemalduda ajalehe-ajakirja žanride traditsioonilisest klassifikatsioonist. Raadiožurnalistikasse on peamine - kõlav sõna, kõlavad dokumentaalsed kaadrid (reporteri hääl, tema saate tegelaste hääl, fooniks olevad heliefektid).

"Raadioajakirjandus on oma olemuselt dialoog," kirjutab L. Marnasjev⁴⁾. Isegi siis, kui kuuleme ainult korrespondendi jutustust, on see dialoog, dialoog meiega, kuulajatega. Kuulaja on ühe dialoogist osavõtja. Seepärast ei tohi kunagi unustada raadiožurnalistika kaht külge:

- 1) raadiokuulaja, tema psühholoogia;
- 2) raadiožurnalisti, autori "mina" probleem (korrespondent, autor, jutustaja).

Seega: Raadiožurnalistika on erilimeline žurnalistika haru, tal on oma spetsiifilised jooned, oma žanrid, oma eesaduspäresused. Tervikliku süsteemi koostamine neist oleks väga vajalik.

4) Л. С. Марнашев, tsit. teos, lk. 113.

2. Raadio kui propagandavahend. Raadio ja press
ühised ja erinevad jooned. Raadio kuulub agitatsiooni-
ja propagandavahendite hulka. Propaganda - see on keeru-
kas inimtegevuse ala, mis haarab filosoofia, poliitika
ja teaduse, mis tähendab teadmiste, ideede ja vaadete
levitamist.

Propaganda ja agitatsioon on ürgvanad nähtused, mis
on püsinud kogu inimühiskonna eksisteerimise vältel. Ini-
meesele on ürgselt omane kunstitarve, teiselt poolt aga
tung viis oma vaateid ühiskonda, neid edasi anda, jagada.
Arenenud on selle teostamise vahendid: elav sõna, trüki-
sõna, raadio, televisioon.

Millest oleneb propaganda tugevus? Sellele on meie
populaarseim raadioreporter Valdo Pant oma loenguis (pee-
tud TRÜ-s 18. IV 1962) järgmiselt vastanud:

1. Massiline propaganda on seda mõjukam, mida üldmas-
silisemas keeles ja piltlikumalt ta toimub.

2. Massiline propaganda peab oskuelikult arvestama
rahva psühhilist laadi, kultuuritaset ja selle rahva ühis-
kondliku mõtte arengut.

3. Propagandas peab pidevus olema ühendatud paindlik-
kusega.

Propaganda on pealisehituse aktiivsem osa, tema ta-
gasimõju baasile on kõige tugevam. Kuid ka materiaalse elu
tingimused ise on propaganda. Antagonistlike ideoloogiate
kokkupuutel saavad kõik elunähtused lisaks oma põhitõhendu-
sele uue, propagandistliku tähenduse.

Propaganda kõige aktiivsemaks vormiks on ajakirjan-
dus ⁵⁾. Allpool on püütud analüüsida raadio kui propagan-
davahendi, kui ühiskondliku suhtlemise vahendi, kui ühis-
kondliku kunsti ühiseid jooni pressiga, samuti aga neid

5) Terminiga ajakirjandus tähistatakse siin ja edaspidi
raadiot, televisiooni, kinožurneali ja trükitud aja-
kirjandust - pressit.

jooni, mis teevad raadiost täiesti eriliselise ajakirjanduse looja.

Raadio ja pressi ühised jooned on:

- 1) ühine eesmärk;
- 2) ühised teemad.

Nii raadio kui ka pressi eesmärgiks on oma tarbijate - raadiokuulajate, lehelugejate - informeerimine, suunamine, veenmine, kasvamine, nende meelelahutuse pakkumine. Eesmärgiks on rahvahulkade varustamine õigeaegse, operatiivse, piltliku informatsiooniga, rahva poliitiline ja kultuuriline kasvamine.

Teemade ühtivus tähendab seda, et nii raadio kui ka press annutavad materjali meie rahva ja maa igapäevases elust, tööst, valgustavad tegelikkust laialdaselt ja mitmekülgselt. Ajalehtede, raadio- ja televisioonisaadete, ajakirjade ja kinoringvaadete kaudu tutvub nõukogude inimene linnas ja maal sündmustega kodu- ja välismaal, tööstuse, põllumajanduse, teaduse ja tehnika, kunsti, kirjanduse ja spordi saavutustega.

Kõige selle ühise kõrval on raadioajakirjandusel hulk erinevusi pressist. Alljärgnevalt olgu need esitatud Eesti Raadio reporteri Valdo Pandi süstematiseeringus:

1. Erinevused, mis tulenevad raadiolevi, s. t. elektromagnetiliste raadiolainete tehnilistest iseärasustest:

- a) silmapilkne, momentaanne levik;
- b) piiritu levik;
- c) tarbija piiratud valikuvõimalus ühe programmi piires ja piiramatult paljude programmide vahel;
- d) operatiivne ületrüki ja kustutamise võimalus.

2. Erijooned, mis tulenevad ringhäälingu ja helisalvestustehnika iseärasustest:

- a) programmi paindlikkus;
- b) põhilise väljendusvahendi - inimese - dokumentaalsus olenemata ajast ja ruumist.

3. Erijooned, mis tulenevad raadio väljendusvahenditest:

a) kogu kava vastuvõtmine kuulmismeelega.

Esimene (1 a) nimetatud eripärasustest (raadiolainete levimise kiirus on võrdne valguse kiirusega) loob aluse operatiivsusele. Eile tähendab raadioa sama, mis ammu. Ideaalne on praegu. On võimalik jutustada sündmusest selle toimumise momendil, anda sellega kuulajaskonnale vahetu osavõtu tunne. See teeb kogu raadio teel antava informatsiooni usutavaks (otseülekanne koosolekult, istungilt), propaganda veenvaks, kirjeldatavad sündmused kisuvasse kassa (spordireportaaž, intervjuu või vestlus näitlejaga ülekantava etenduse vaheajal jne.). Raadiolevi iseärasustest tuleneb ka see, et antud saade eksisteerib vaid momendil, hiljem ei ole teda kuulaja jaoks enam olemas (võiks nimetada leviku piiratuseks ajas). Pole võimalik rohkem meeldinud kohti veel kord nautida, mõnd ununenud arvu või teadet üle vaadata, nagu trükitud ajakirjanduse puhul.

Raadiosaadete levik (1 b) on suhteliselt piiritu (jääb vaid keelepiir, kuid võimsamad saatjad annavad oma programmi mitmes keeles; samuti on keelepiir isikuti erinev).

Piiratud valikuvõimalus ühe programmi ulatuses (1 c) tähendab seda, et teatud hetkel saab seda ja ainult seda, mida pakutakse. Kui antud kellaajal saadetakse päevasaudeid, ei saa kuulata kuuldemängu ega spordisaadet (küll aga võib ajalehest silmadega üle libistades leida kohe ristsõnad, ilukirjandusliku pala või muu otsitava žanri või teema, jättes vähem huvitava lugemata). See esitab raadiožurnalistidele, saadete koostajatele, suured nõudmised, sest igava saate puhul on võimalus piiramatult valida teist programmi. Seepärast on vajalik uurida raadiokuulajate psühholoogiat, ajabüroo ja mitmeid statistilisi andmeid, et sobivatel kellaaegadel pakkuda sisult ja vormilt, teemaatiliselt ja jälgimise raskuse astmelt sobivaid saateid,

et tabada õigesti kuulajate vajadusi antud ajamomendil ja neid maksimaalselt rahuldada. Programmide koostajad peavad arvestama väga paljusid faktoreid. Muide, BBC juures tegutseb isegi eriline raadiokuulajate arvamuse uurimise instituut, mis töötab läbi kirjade ja mitmete vaatluste andmeid, et koostada optimaalseid programme, mis võimaldavad kõige tõhusamalt propageerida valitsuse poliitikat, tagavad suurima kuulajaskonna ja toovad suurimat kasumit.

Nõukogude raadiotöös on viimasel ajal suuremat tähelepanu pööratud raadiokuulajate arvamuste uurimisele. Nii moodustati Eesti Raadios käesoleval aastal eraldi kirjadeosakond, kus kirjades avaldatud arvamusi ja ettepanekuid uuritakse ja arvestatakse. Kuid suures osas toimub Eesti Raadios selline töö veel ühiskondlikel alustel.

Operatiivse ületrüki ja kustutamise võimalus (1 d) tähendab seda, et iga saatejaama võimuses on väiksemat võõrast jaama segajate abil vaikima sundida (kasutati eriti sõja ajal) või rääkida võõra jaama saatele vahele, häältestades oma saatja samale laine pikkusele.

Raadiomaja-sisene tehnika tagab programmi paindlikkuse (2 a). Raadioprogrammi on võimalik muuta väga operatiivselt. Ajalehte aga, kui see on juba trükitud, saab ainult mitte müügile lasta. Teated Teise maailmasõja algusest ilmusid ajalehtedes alles järgmisel sõjapäeval, raadios aga vahetult pärast sõja algust. Meie kosmoselendurite reiseid tingisid kogu päeva programmi kiire ümbermuutmise, et pidevalt hoida kuulajaid kursis toimuvate ajalooliste sündmustega.

Ameerika ajalehetoimetaja William H. Fields räägib sellest, kuidas seal raadio isegi haarab ära osa ajalehe lugejaid sellega, et ennetab uudiste teadmisel ajalehte:

"Rahvas ei saa enam esimesi uudiseid ajalehe kaudu. Kuid meie oleksime ajalehe-bisnessis rumalad, kui keelduksime vastu võtmast raadiot ja televisiooni, mis loovad probleeme meie jaoks. Me oleme tänulikud raadiotele ja tele-

visioonile selle eest, et nad on tõstnud laia rahvahul-
kade huvi pöevauudiste vastu. Me teame, et ajalehed ei saa
tõista oma funktsiooni - informeerida rahvast kõikidest
uudistest - ilma et rahvas oleks küllalt huvitatud nende
lugemisest. Televisioon ja raadio abistavad ses suunas.
Me näeme neis rohkem abistavaid käsi kui võistlejaid." 6)

Kui ajalehetõõ praktikas sageli teeb ajakirjanik ise
ära otsese kirjutamisestõõ, vestelnud enne tõõlise või kol-
hoonikuga, siis mikrofoni ses ei saa seda teha (halvas
reportaažis küll kõneleb reporter kõik ise ja esinejal
jääb vaid üle tema sõnu korrata või piirduda "ei"- ja
"ja"-ga). Siin tulebki ilmsiks inimkõne dokumentaalsus
(2 d). Juurde ei saa midagi panna, küll aga võib üleaurust
ja väheütlevat ära lõigata, kui tegemist pole otsetulekan-
dega. Sageli aga annab just esineja jutu teatav konarlus,
kõnekeelkaus, kordaminegi ta sõnadele suurema veenvuse,
loomulikkuse. Erutav on kuulata mõõdunud segade kirjanike
või interpretide häält, huvitav on kasutada näitleja
juubeliasetes linte tema esimesest esinemisest mikrofoni
ees jne. Mitmesugused helidokumendid on suure tähtsusega
ajaloolisi sündmusi käsitlevates saadetes. Siin võiks
tõõmata paralleele kinokroonikates ajalooliste arhiivi-
materjalide kasutamisega. Meie riigi- ja ühiskonnatege-
laste, saadikukandidaatide jt. sõnavõtud raadios on veen-
vad ja mobiliseerivad, kuulajad tunnevad, et see sõnavõtt
on adresseeritud nimelt neile. Arsti või pedagoogi nõu-
andedki on veenvamad, kui kõlavad nende endi eaituses,
eriti kui need pole kroonulikult ette loetud, vaid inimli-
kus keeles antud intiimsed põõrdumised kuulaja poole.

Põõjalikumalt tuleks peatuda veel elava sõna olemu-
sel (3 a).

6) William H. Fields, How one newspaper turned a merger
and radio - TV competition into advantages. Advancing
Journalism, 1952-53, lk. 52-53.

Irakli Andronnikov oma väga huvitavas artiklis "Kirjutatud ja lausunud sõna" võrdleb ajalehe- ja raadio-žanre, ning kirjutab:

"Arvan, et põhiliseks erinevuseks on suuline kõne. Kirjutatud tekst on vahendajaks inimeste vahel, kui nende vahel pole võimalik otsene, elav suhtlemine. Muisugustel juhtudel esindab tekst oma autorit. Kuid kui autor on siinsamas ja võib ise rääkida, muutub kirjutatud tekst suhtlemise takistuseks." 7)

I. Andronnikov juhib samas artiklis tähelepanu sellele, kuid võrd suur osa on olnud rahva suulisel loominguil inimkonna kultuuri ajaloo. Isegi siis, kui inimesed muutusid kirjaoskajateks, oli raamatuid vähe, nende käsitsi ümberkirjutamine maksis palju ja kirjandus levis suulisel teel. Leiutati trükimasin, ja viiesaja aasta jooksul õppis inimkond oma kõnet edasi andma peberil. Tekkisid uued suured kirjandused, publitsistika, loodi geniaalseid teaduslikke töid, kuid samal ajal ei suutnud miski asendada suulise kõne väärust. Kõikidel aegadel on inimesed hinnanud oratoreid, lektoreid, pedagooge, agitaatoreid, jutustajaid, kaasvestlejaid. Kuid aeg läks ja inimesed harjusid kirjaliku kõnega. Nüüd juba püütakse kirjutada ja maha lugeda igal võimalikul juhul. Nüüd, kus raadio ja televisioon on lõplikult astunud meie ellu, on kirjandus ja publitsistika sattunud uude olukorda. Tänu uuele tehnikale on suuline kõne saanud tagasi oma endise tähtsuse, mis on miljoneid kordi suurenenud tänu kõlaminele eetris. Ometi ei saa öelda, et suuline kõne tõrjuks välja kirjaliku: diplomaatilist nooti ja telegrammi pole põhjust pähe õppida ja ette kanda, ning kui autor tuleb lavale, et lugeda ette oma romaani, ei oota keegi, et ta hakkaks sünnimustikku jutustama.

7) И. Андронников, Слово написанное и сказанное. Репортаж в радиовещании и телевидении, выпуск 2-й. Москва 1961, lk. 55-56.

"Kuid tekst, mis on ette loetud või pähe õpitud ja peast ette kantud," kirjutab I. Andronnikov, "pole see tekst, need sõnad, need fraasid, mis sünnivad otseses elavas kõnes üheaegselt mõttega." 8) Sest kirjutada ei tähenda rääkida paberi abil, rääkida aga pole seesama, mis hõlaldada kuuldavalt kirjutatud. Need protsessid erinevad omavahel suuresti. Erinevusteks peab mainitud autor järgmisi:

Inimkõne on suunatud, adresseeritud. Artiklit, romaani või näidendit kirjutades võib autor olla üksinda, ainult kujutledes oma lugejat, kõnelda aga ilma kaasvestlejate pole võimalik. Isegi kui esineja proovib üksinduses ette kanda oma kõnet, luuletust vms., kujutab ta ette auditooriumi, kellele kavatses rääkida. Ja ikkagi tekivad tegeliku esinemise momendil sageli teised värvid, teised sõnad, teistsuguse ülesehitusega fraasid - algab improvisatsioon, ilma milleta elav kõne on võimatu, ja mis nii tugevasti eraldab suulist kõnet kirjalikust. Jutustaja, kõneleja kohandab end auditooriumiga, mitte aga vastupidi. Teksti lugedes aga adresseerime selle mitte enam auditooriumile, vaid mingile väljamõeldud, ettekujutatavale lugejale.

Intonatsioon väljendab eredalt kõneleja suhtumist oma ainesse, annab mitmesugused varjundid.

"... suulises kõnes sageli see, kuidas inimene lausus, muutub selleks, mida ta ütles" 9).

Selleks, et kõnelda auditooriumi ees on vaja omada tähtsat oskust - oskust publitsistlikult mõelda 10). Kui kõneleja püüab kramplikult meelde tuletada oma kõne varem valmis kirjutatud teksti, on tegevuses mälu, mitte mõte. Fraasid muutuvad ebakõnekeelseiks, intonatsioon monotoonseks, kogu kõne hakkab sarnanema etteütluks. See ei tä-

8) Sealsamas, lk. 57.

9) Sealsamas, lk. 58.

10) Sealsamas, lk. 60.

henda muidugi, et kõnetooli tõusta võiks ilma ettevalmistuseta. Tuleb hoolikalt läbi mõelda, võib-olla ka kirjutada tekst, mille mõttekäiku päraat meenutada, mitte aga sõnasõnalist väljendusvormi. Kõneldes kinnitavad sõnu mitte väljemõeldud, vaid elavad, loomulikud intonatsioonid, pausid, tekib kontakt ja see veenvus, mis on ainult sellel sõnal sellel hetkel sellele kuulajaskonnale.

Just nähtava auditooriumi puudumine meelitabki raadios ja televisioonis esinejaid lugema ette kirjutatud teksti, mitte aga kõnelema, improviseerima.

Ameerika žurnalist Eric Barnow peab kõikide raadio spetsiifiliste iseärasuste põhjuseks kaht asjaolu:

1) Raadiouditoorium pole teatrisaal, need on isoleeritud kuulajad mugavas koduses olukorras (välja arvatud ülekanne spordivõistlustelt, estraadiõhtult, kus kuulaja muutub psühholoogilises mõttes hulga osakeseks).

2) Raadios puudub nähtav element.

Veel ilal varem ei ole orator pöördunud ühe isoleeritud kuulaja poole, kes istub mugavas tugitoolis koduses miljöös. Tragöödiat pole kunagi instseneeritud ühe isiku jaoks. Sellepärast olidki varasemate raadiokõnede ja -lavastuste vead selles, et nad kavandati massilise auditooriumi jaoks, nad kanti tervenisti üle lavalt mikrofonile ette. Hiljem tulid spetsiaalselt raadio jaoks kirjutatud teosed. Neil oli oma uus meetod, vorm. Sageli olid nad ka laenatud teatrist, mis oli raadio kasuisaks, vahel oli neil side trükisõnaga, hiljem aga hakkasid nad väljendama raadio sõltumatust ja iseseisvust. 11)

Nõukogude raadiožurnalist Juri Galperin juhib ühes oma töös tähelepanu Bernard Shaw järgmisele mõttele:

"Ma olen veendunud, et pole kaugeltki lihtne kõnelda mikrofonile ees ... Üle 50 aasta loetakse mind oratorite

11) Vrd. Эрик Барноу, Как писать для радио, Москва 1960, lk. 18.

ridadesse kuuluvaks, ma olen harjunud kõnelema suurte auditooriumide ees. Kuid mikrofon nõuab hoopis erinevat kõne ülesehitust ja erilisi intonatsioone..." 12)

Radios peab sõna olema võimalikult alav. Et siin puuduvad jutumärgid, sõrendused, sulud, allakriipsutused, eri šriftid, peab kõike väljendama sõna enda abil. Tähtis on õige lauserõhk, õige rütm, valjus, selgus, kogu meeleolu. Radios tuleb anda rohke sünonüüme, et mitte väsitada kuulajat korduvate sõnadega. Kõrvallauseid ja iga-suguseid kiile välditakse, kui ei ole tegemist eriti meisterliku ettekanjajaga, sest liiga pikad ja keerulised laused, sulgudes vähenärvused, ei jõua kuulajani. Omaette küsimus on mõeldupidamine terminitega üldausele määratud saadetes. Termin kasutamise määrab igal konkreetsel juh-tumil esiteks tema tuntuse aste ja teiseks tema kasuta-mise eesmärk 13). Kirjanduslikus keeles juurdunud termi-neid (aldteaduslikud ja -tehnilised) võib kasutada, need ei takista saate mõistmist. Mitmetähenduslikke termineid raadiosaates ei kasutata, samuti pole soovitatav liigselt detailiseerida terminoloogiat. Kitsalt spetsiaalseid ter-mineid võib kasutada siis, kui nendeta pole võimalik läbi saada, igal juhul tuleb anda neile seletus, mis rahuldaks kõiki kuulajaid. Sest kui ajalehe lugemisel on meil aega etalida arusaamatu termini kohta selgitust, takistab raadio-saates arusaamatu sõna lause mõistmist, järeltõlkest sageli kogu saate edasist mõistmist. Kogu suulises propagaandas tuleb vähem kasutada eitavat kõnet, sest eitus võib kii-resti kõrvust mõõda libiseda ja seega kogu mõte muutub moonutatatuks. Ka arvude kasutamisel raadiosaates tuleb olla tähelepanelik. Hea on anda arve vähem, kuid veenvaid ja kujukaid. Liialdamine protsentide, tonnide ja kilomeetrite

12) В. Гальперин, Внимание, микрофон включён! Москва 1960, lk. 37.

13) Э.А. Назаревич, Термины в передачах. Редактирование радиопередач. Библиотечка работника радиовещания и телевидения, Москва 1958, lk. 12.

ettelugemisega ei tõsta saate väärtust, sest jälgida neid ei jõuta. Mõnedes saadetes on arvude toomine siiski vajalik. Kuulajal on hea meel, kui sõbralik hääle küsib:

"Võib-olla te ei jõudnud arve üles kirjutada? Palun. Me kordame. Võtke paber ja pliiats. Olete valmis? Niisiis, kirjutage üles järgmised arvud..."

Kõnekeelsuse nõue, elava sõna nõue ei tähenda seda, et raadios tohiks kasutada vigaseid keelendeid, väärte välteaheldust jne. Kõnekeelt nõudes peame silmas kirjanduslikku kõnekeelt, mis on grammatiliselt õige, rahvapärane, kujukas, vaba stampidest, dünaamiline, lakooniline. Frassirütm peab hõlbustama selle vastuvõtmist. Samuti peab kogu jutustuse (vestluse, loengu jne.) sisuline rütm olema eriline.

Mitmeteemaline, mosaiikne, väga ülevaatlik ja paljusid küsimusi haarav vestlus raadios annab vähe. Siinkohal on sobiv meenutada V. I. Lenini sõnu teosest "Mis teha?":

"... propagandist, kui ta võtab näiteks sellesama tööpuuduse küsimuse, peab selgitama kriiside kapitalistlikku iseloomu, näitama nende vältimatuse põhjusi kaasaegses ühiskonnas, kujutama selle sotsialistlikuks ühiskonnaks ümbermuutmise tarvilikkust jne. Lühidalt, ta peab andma "palju ideid", niivõrd palju, et korraga kõiki neid nende kogusaames võivad omandada ainult (võrdlemisi) vähesed isikud. Agitaator aga, kõneldes samast küsimusest, võtab kõigile kuulajatele kõige tuttavama ja kõige väljapaistvama näite, - ütleme, töötu perekonna väljasurma, kerjamise suurenemise jms. - ja suunab kõik oma pingutused sellele, et seda kõigile ja igatüüpi tuttavat fakti kasutades anda "hulkedele" üht ideed: ideed riikuse kasvamise ja vaesuse kasvamise vahelise vastuolu mõttetusest, püüab kratada hulkedes rahulolematust ja meelepaha selle karjuva ülekohtu vastu, jättes selle vastuolu täieliku seletamise propagandisti hoolde. Propagandist tegutseb seepärast peamiselt trüki-, agitaator - elava sõnaga."¹⁴⁾

14) V. I. Lenin, Mis teha?, Tallinn 1945, lk. 77.

Seega propagandist annab palju ideid tihedalt, teesidena, agitaator aga annab ühe idee avatult, detaillides, mitmetes plaanides, paneb ta sädelema iga tahuga. Need omadused peavad olema ka raadiosaatel, kus väga tähtis on emotsionaalsus. Tähtis on pöörduda mitte ainult inimese mõistuse ja loogika poole, vaid ka ta südame, tunnete ja kujutluse poole.

Väärrib märkimist, et liigse mõttetihedusega tekst raadios on sageli raskesti jälgitav. Pärast keerulisemaid mõttekikke on vajalikud teatavad "mõõnad", hetked puhkuseks, mille kestel kuulaja suudab eelkuuldust oma mõtteis kokkuvõtteid ja järeldusi teha. Sellised on näiteks kirjeldavad lõigud, mõned väikesed värvikad detailid-pildikesed, mis mõtet süvendavad, illustreerivad. Seegi tähelepanek on kasvanud välja raadiotöö praktikast. Sageli on tähele pandud, et näiliselt väga hea raadiokompositsioon, kus filmiliku kiirusega vahelduvad "kuuldekaadrid", lõigud, huvitavad üleminekud ühelt teemalt teisele, ühest tegevuspaigast teise, on raskesti jälgitav just selle tõttu, et kuulajale ei anta vahepeal väikest puhkust, et saadet jälgida on liiga pingutav.

Seepärast on raadiovestluses sageli lubatavad ka väljendused, mis trükisõnas on ilmselt ülelligsed ja mida nõudlik toimetaja teksti redigeerides ei jäta kõrvaldamata. Näit.:

"Te kõik teate, et materjal, millest kangast valmistatakse..."

"Niisiis, just need kõikumised..."

"Veel enamgi, seda meetodit kasutavad..."

"On üldiselt teada, et kui võtta..."

"Peab ütlema, et need materjalid..."

"Kui ma sellele lisan, et ..."

"Tuletan meelde, et meil on tegemist..."

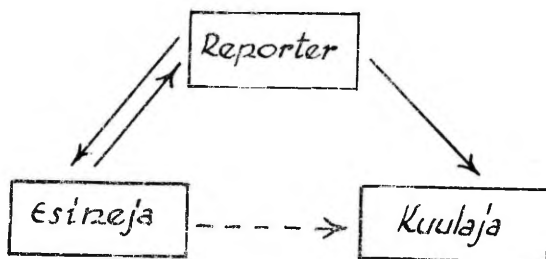
Muidugi, kui kogu saate tekst pole sisuliselt pöördumine kuulaja poole, siis kõik kõnekeelsed sõnakased, kõik "no'd" ja "niisiis" ainult segavad. Seega ei ole tarvis

kunstlikult matkida kõnekeelt, vaid oma sõnade sisu adre-
seerida kuulajale, siie tekib iseenesest loomulik, sundi-
matu vorm ¹⁵⁾. Siin ei puudu siis otsesed pöördumised kuu-
laja poole ("Kuidas? Paljud raadiokuulajad pole praegu kind-
lasti minuga nõus ..."; "Kas teie, head kuulajad, olete kuna-
gi mõelnud..." jt.), ei puudu täpsustused, kordused ja
meeldetuletused (sest aeg-ajalt rebib mõni tegevus kuulaja
raadio juurest eemale, peale selle aga peaks saatest mi-
dagi saama ka see, kes juhtub kuulama poole pealt). Ei
puudu ka see, intiimne toon (raadiot kuulatakse enamasti
koduses õhkkonnas).

Eelpooltoodu puudutas peamiselt autori (korres-
pondendi, reporteri) esinemist. Mis puutub aga esinejasse
(kaasvestlejaks olev töömees, kolhoosnik, teadlane jne.),
siis tema sõnadesse tuleb suhtuda suure respektitundega.
Liigsed stambid ja kordused, halva mõtte ajakirjandus-
likud väljendused ja silmatorkavalt vigased keelendid tu-
leb kõrvaldada. Samas aga muudavad teksti laikupäraseks
ja loomulikuks murdesõnad, teatavad kõrvalepõiked otsesest
vastusest küsimusele, mõned keelekonarusedki. Ja kui gru-
sia kolhoosnik oma rahvapärase ja kujukas esinemises pöörd-
ub korrespondendi poole sõnaga "kallis", pole selles mi-
dagi halba. Lokaalne koloriit ei kahjusta esinemist, vaid
vastupidi, lisab värve.

Ja veel üks tähelepanek. Nagu eespool öeldud, kujutab
raadiosaade endast alati dialoogi, kas siis raadioesinda-
ja dialoogi esinejaga või igal juhul raadiokuulajaga, kes
on dialoogi teiseks osavõtjaks. Kuid ei tohi kunagi kaota-
da silmast, et laskudes vestlusesse esinejaga ei tohi katkes-
tada vestlust raadiokuulajaga. Nii peab tekkima nagu kolm-
nurk, kus ühendavaks lüliks kuulaja ja esineja vahel on

15) М. И. Маршак, Особенности подготовки текста передач.
Редактирование радиопередач. Библиотечка работника
радиовещания и телевидения, Москва 1958, lk.32.



reporter, correspondent.

Et raadiosaate keel ja stiil peavad erinema ajaleheartikli keelest ja stiilist, oleks otstarbekas kutsuda mikrofoni ette mitte ainult kirjanikke ja žurnaliste (kes sageli loevad ette oma valmis ajaleheartikleid), vaid huvitavaid emotsionaalse sõna valdajaid - agitaatoreid, lektoreid, õpetajaid jt. Ühe harvemini (kuid siiski veel) loeb valmiakirjutatud artikli, korrespondentsi, essee, mõtiskluse, sõnavõtu meie raadios ette diktor, üha rohkem (kuid mitte kulleldaselt) kajab eestrist ilma täpselt kirja pandud tekstita sõnavõtte, kus autor ise jutustab kuulajale oma mõtetest. Peab meeles pidama, et kuulajale on diktor lugupeetav isik, kuid ametlik isik, kes kannab ette teise mõtteid, reporter, ajakirjanik aga omi. See pärast lugegu diktor ette päevauudiseid ja testeid, teistest saadetest ootab kuulaja autorite isikupäraseid hääli.

V. Majakovski kirjutab pärast revolutsiooni: "Tribüün, estreadi jätkab, laiendab raadio. Raadio - see on suund (üks nelist) sõna, loosungi, poeesia edasiseks liikumiseks. Poeesia on lakanud olemast ainult see, mida näeme silmaga. Revolutsioon andis kuuldava sõna, kuuldava poeesia. See sõna muutub iga päevaga vajalikumaks." 16)

16) В. Маяковский, Расширение словесной базы. Полное собрание сочинений, XII т., Москва 1959, lk. 162.

Meie ajal on poetide ja proosistide suulised esinemised kindlalt juurdunud kirjandusellu. Kahekümendail aastail, Majakovski ajal, oli selliseid kunstilise lugemise meistreid vaid üksikuid, tänapäeval moodustavad nad suure kunstnike armee. Sagedestel kirjandusõhtutel avalikkuse ees, raadios, televisioonis loevad autorid oma töid. Raadio hääl kõleb üle kogu maa, miljonid inimesed jälgivad iga päev televisioonisasteid. Iga aastaga me üha rohkem kuuleme sõna, mitte ainult ei loe seda.

Raadio iseärasusi kokku võttes võib öelda, et raadio on tehnika, ajakirjanduse ja kunsti süntees. Siin on suured võimalused siduda mitmesuguseid kunstialaseid žurnalistikaga.



KINOŽURNALISTIKA

MARKMERE KINOŽURNALISTIKAST

V. K a l l a s t e,

Tallinna Televisioonistuudio vanemtoimetaja

Dokumentaalkino haarab endasse kroonika ja dokumentaalfilmid. Nad mõlemad näitavad tegeliku elu sündmusi ja kangelasi, kuid erinevad vormilt ja eesmärkidelt.

Kinoringvaate ülesandeks on informeerida vaatajat päevasündmustest. Uudiste valiku ja näitamise kaudu mõjustab ta vaatajat sotsialistliku ühiskonna ideoloogia vaimus. Kuid piiratud aja tõttu suudab ringvaade edasi anda ainult faktide välise külje.

Dokumentaalfilm püüab tungida sündmuse olemusse, taotleb näidata selle tekkimise mitmesuguseid põhjusi ja arenemise teid. Dokumentaalfilmi eesmärgiks on tegelikkuse edasiandmine kujundilises vormis, mis nõuab hoolikat faktide valikut ja üldistamist.

Kinoringvaade registreerib sündmusi ja fakte, dokumentaalfilm püüab neid aga lahti mõtestada. Dokumentaalfilm on kunst, ringvaade - ajakirjandus.

Eelöeldu ei tähenda, nagu oleksid kaks venda oma iseloomult täiesti erinevad. Dokumentaalfilm kasvab välja kinokroonikast ja säilitab viimase ajakirjandusliku omapära. Siit järeldus: teatud astmel muutub ajakirjandus

kunstiks. Dokumentaalfilm saab kunsti üheks eriliigiks, mille parematel töödel on kõik suure kunsti esteetilised omadused.

Sama toimub ajaleheveergudel. Paljud olukirjeldused, fõljetonid ja reportaasid, mis nii sisult (dokumentaalsus) kui vormilt (žanr, võtted) on ajalehematerjalid, omandavad kirjandusliku, s.t. kunstiväärtuse. Ka raadios ja televisiooni võib seesugust nähtust tähele panna.

Niisuguse tendentsi tulemusena kasutavad kunstiliigid nagu raadio- ja televisioonikunst ning dokumentaalfilm laialt oma ajakirjanikest vendade - raadio-, televisiooni- ja kinožurnalistika võtteid edasi.

See annab põhjust rääkida käesolevas kirjutises kõrvuti kinokroonikaga ka dokumentaalfilmist.

KROONIKA

Tuhanded kaamerad maailmas filmivad iga päev sündmusi ja inimeste igapäevast tegevust. Sadadel operaatoritel ja amatööridel õnnestub iga päev jäädvustada väärtuslikku kroonikamaterjali. Ent see pole veel ajakirjandus. Väga palju kroonikavõtetest ei jõua kaugemale filmiarhiividest või jäävad varjule erafilmoteekidesse.

Ainult osa kroonikast filmitakse kavatsusega seda monteerituna, koost diktorigeksti, helitausta ja muusikaga näidata vaatajale. Selle materjali toovad perioodiliselt vaataja ette

RINGVAATED,

mis on kinožurnalistika põhivormiks.

Nagu juba öeldud, informeerib kinoringvaade vaatajat päevasündmustest ja nende valiku ning näitamise kaudu mõjustab vaatajat ideoloogiliselt. Ringvaate teemade ring peab olema lai, et ta huvitaks paljusid ja valgustaks erinevaid elvalasid.

Sündmuste kõrval on meie ringvaadetes humoristlikke,

kriitilisi, vaate-, portree- ja probleempalasid, mis ei ole alati seotud kindla kuupäevaga. Põhjus, miks niisugune pala võetakse ringvaatesse, võib peituda teema aktuaalsuses. Näiteks palas suurplokkidest põllumajandushoonete ehitamisest ei pruugi olla mingit sündmust. Toimetus annab lihtsalt ülevaate, kuidas on olukord lautade ja töökodade ehitamisel, kiidab või kritiseerib, ja kui vaja, tõstab probleemi.

Ka näidatava ebatavalisus ja uudsus, mõni vähetuntud fakt või inimene, mis või kes võiks huvitada laiemat vaatajaskonda, toovad ringvaatesse mitte-sündauspalu. Näiteks sai operaator teada, et Tartus on keegi meistermees ehitanud oma veesuuskadele juurde mootori. Mehel oli selline seadeldis juba hulk aega enne filmimist. Operaator ei hakanud olematut esimest sõitu jms. sõrmest välja lüüa. Ta filmis vaid ettevalmistusi sõiduks ja sõitu ennast. Et niisugused suusad olid Eestis, aga võib-olla terves Nõukogude Liidus esimesed, oli pala vaataja jaoks väga huvitav.

Samal põhjusel filmitakse meeleldi jääangus ujujaid ja suusahüppeid suvel, hammaste istutamist ja nõelravi, meelüpsjat või naislendurit, kogemata Eestisse lennenud flamingot või tänaval jalutavat kurge jne. Samal põhjusel - pakkuda vaatamiseks midagi uut ja ebatavalist - ronivad operaatorid televisioonimasti ja teevad koos kaameraga langevarjuhüppeid.

Ringvaade ei tohi muidugi kujuneda sensatsioonilise materjali kogumikuks. Ent tähtsate tõsiste sündmuste hulka toovad meeldivat vaheldust üksikud palad, mis on huvitavad oma harukordsuse ja ootamatuse poolest. Neid elemente kasutatakse teinekord edukalt ka kaalult väga tähtsate palade lahendamisel.

Üksikud palad astuvad ringvaatesse puhtfotograafilistel põhjustel, nagu näiteks enamik vaatepalasid. Nende peamiseks ülesandeks on pakkuda vaatajale killuke esteetilist naudingut meisterliku operaatoritööga. Tänu valgusfiltrite leidlikule kasutamisele muutus õhtune Tallinn lausa muinasjutu-

linnaks, mille vaatamine oli üllatav ja elamuslik.

Ka mitte-sündmuspalad on tavaliselt seotud ajafaktoriga. Seda ei saa küll ühe-kahe kuupäevaga dateerida, kuid enamasti on nendes juttu asjadest, mille vanus ulatub paarist kuust kõige rohkem ühe-kahe aastani (näiteks mootoriga veesuusad, suurplokkidest loomalaudad, nõelravi, hammaste istutamine).

Isegi vaatepalad sõltuvad ajast. Luikede tulekut Matsalu looduskaitsealale ei saa enam kuu aega pärast filmimist ringvaatesse panna, samuti nagu ei sobi õhtut talvises Tallinnas lasta ekraanile südakevadel.

MIS SOBIB RINGVAATESSE?

Ajalehtedes ja raadios on paljugi huvitavat sellepärast, et vaataja kuuleb sellest esimest korda. Kümnekond aastat tagasi oli kinoringvaade väljaandeks, kust inimesed esimest korda nägid, mida ajalehed kirjeldasid. Nüüd on televisioon võtnud ringvaatelt ka esimese näitaja osa.

Ringvaade peab järelikult olema huvitav teistel põhjustel. Ta ei näita kõiki sündmusi. Valiku tegemisel on otsustav sündmuse tähtsus. Kuid tähtsuse kõrval peavad palal olema ka teised omadused, mille puudumisel on tal raske ekraanile pääseda. Nimetame neist mõnda.

1. Materjal peab sobima näitamiseks, olema huvitav pildilisel. Ringvaatel on kujunenud välja oma lemmikalad. Nagu kino algpäevadel, eelistatakse ka praegu igasugust liikumist. Seetõttu on ringvaates sage li auto- ja motovõistlusi, velotuure, purjespordivõistlusi jne. Haruharva näeme aga male- ja kabevõistlusi. Sellise ebaõigluse põhjuseks on filmispetsiifika ja inimese psühholoogia. Kiiresti liikuv ja muutuv kujutis köidab vaataja tähelepanu palju kergemini kui staatika.

Ei maksa arvata, nagu tuleks loobuda kõigist sündmus-

test, kus ei joosta, ei ratsutata ega kihutata mootorrattas-
tel - kaugeltki mitte iga sündmus ja pala ei nõua aktiivset
liikumist. Pealegi võib kaamera liikumine (panoraamid,
pealesõidud, tagasisõidud jms.) objekti liikumatuse teha
täiesti talutavaks ja isegi huvitavaks. Appi tuleb ka ring-
vaatele iseloomulik kiire montaaž.

Ringvaatel on teisigi lemmikuid. Väga hästi mõjuvad
kinolinal näiteks lapsed. Nad on meeldivad ja loomulikud.
On huvitav, et jälle väga vanad inimesed jätavad filmitult
tihti pisut ebameeldiva, õigemini kuidagi ebamugava tunde,
kuigi nad elus võivad olla väga sümpaatsed. Sellepärast
näeme ringvaates sageli väikesi lapsi, pensionäre aga har-
va.

Hea mulje jätab avar tehasehall ja eeskujulik töökul-
tuur. Kitsast tööruumi ja röpaseid inimesi on väga raske
heast küljest näidata isegi siis, kui nad on tõesti kiit-
mist väärt. Tekib vastuolu teksti ja pildi vahel, pilt on
aga kinos primaarne.

Ka ebatavaline sündmus on huvitav ainult siis, kui sel-
le ebatavalisus on n ä h a. Televisioonimasti viimase sekt-
siooni paikapanek on üsna harukordne sündmus. Kui kogu
pala masti alt filmida, jääb see igavaks. Teadmine, et üle-
val käib raske ja riskantne töö, ei tee pala huvitavaks,
kui ülal toimuv on ainult ähmaselt näha. Kui aga operاتور
tõuseb koos kõrgtöölisega 190 meetri kõrgusele ja filmib
seal, muutub sündmus vaataja jaoks huvitavaks. Töö raskus
ja ohud on kõik näha. Vaataja viibib otsekui sündmuse juu-
res. Tundmatust situatsioonist on saanud tuttav.

2. Igast objektist, millest saab huvitava pildi, ei
saa veel ringvaatepala. Tartu Lihakombinaadis on 2-3 maha-
korruse kõrgune seadeldis, kus kuivatamise ja tseentrifu-
geerimise teel valmistatakse loomaverest pulbrit, millest
mööbelsepad teevad liimi. Seadeldis oli poolteise aasta
eest ainuke Baltimaades. Ajalehefoto sellest oli efektne
ja pani uskuma kiiret tehnilist progressi. Ringvaatepala
jäi aga filmimata. Mingit t e g e v u s t seal näidata ei

saanud: kõik käis automaatselt ja silma eest varjatult. Peale masina käivitamise ja pulbrikottide tõstmise, mida tegi üks tööline, ei toimunud seal midagi.

Ringvaatepala areneb ajas ja mõnikümne sekundit, mis mõeldavad tema pikkust, peavad sisaldama endas mingit tegevust.

3. Sündmus või teema peavad sobima mitte ainult näitamiseks. Ka selle sisu ja mõte peavad saama arusaadavaks omamoodi Pokrustese süngis, milleks on aeg. Ringvaatepala pikkuseks on 30-120 sekundit. See nõuab materjali esitusviisilt ülimat lakoonilisust ja ülimat kontsentratsiooni.

Näiteks mingit koosolekut, kus on kõneleja, presiidium ja kuulajad, saab 30-120 sekundi jooksul küll näidata, kuid ei õnnestu edasi anda kõnesid, mis moodustasid koosoleku sisu ja mõtte. Seetõttu püütakse ringvaate jaoks filmida koosolekuid nii vähe kui võimalik. Ringvaade ei suuda siin oluliselt midagi juurde anda ajaleheinformatsioonile, rääkimata peetud kõnede kokkuvõtlikust edasiantamisest. Peale selle on koosolek ka pildiliselt üsna ebahuvitav materjal.

4. Ringvaatepala peab täiendama ajaleheuudist.

Vähemalt pooled palad ringvaates on sellised, mille kohta on vaataja üht-teist juba ajalehtedest lugenud, raadiost kuulnud või näinud televisioonis. Seetõttu on ringvaates enamasti vähe ainult fakti teatamisest. Ringvaatepala peab andma juurde teadmisi ühe või teise sündmuse kohta, näitama detaili, mida vaataja ei tea.

Kui ringvaates ikkagi näidatakse mõnda tähtsat koosolekut, on vähe ainult kõnelejate ja kuulajate ametlikest nägudest. Vaatajat huvitab ka naeratus silmapaistva riigimehe näol, vestlus vaheajal ja muud detailid, mis loovad koosoleku a t m o s f ä ä r i. Lehemees ei suuda seda ilalgi nii tabavalt edasi anda kui kinooperaator.

Kui hiljuti andis külaliskontserte populaarne laulja, võib ringvaatesse paigutada fragmendi kontserdilt. Ajalehest on vaatajale teada, et kontsert toimus ja võibolla ka kriitikute arvamused. Ringvaade teatab vaatajale fakti

veel kord, kuid annab talle ühtlasi ka võimaluse viibida hetkeks nelled kontserdil.

Sportivõistlustel ei püüa ringvaade mainida kõiki võitjaid ega suhiamalisi kohti nagu ajalehed ja televisioon. Enikõige katab ta tabada huvitavaid ja pingelisi momente, võistluste atmosfääri. Mõeldugi püüab seda ka televisioon, kuid tema tähtsam ülesanne on ikkagi anda päevauudistes informatsiooni võistluste kohta ja testada võitjad.

Ringvaate jaoks on misugune informatsioon teisejärgulise tähtsusega, sest spordiluvilistel on tulemused ammu teada. Ringvaade üritab esmajärjekorras anda ülevaadet sellest, mis seal võistlustel huvitavat n ä h a o l i. Tavaliselt mainitakse ringvaates ainult 1-3 võitjat kas pala kestel (võistluste näitamise ajal) või siis pala lõpus (antasaunamine). Need spordipalad, kus esitatakse peamiselt võitjaid ja puudub võistlus, mõjuvad ringvaates igavalt.

MIS ON RINGVAATEPALA ?

Ringvaade kestab 8-10 minutit ja koosneb 6-10, tavaliselt 7-8 palast.

Pala kujutab endast mingit t e g e v u s t, mis algab, areneb ja lõpeb. Kõige lihtsamalt on see näha reportaažpalade juures, mis on üles ehitatud vastavalt sündmuse käigule. Näiteks pala televisioonimasti viimase sektsiooni paikapanemisest algab sektsiooni töötamisega maapinnalt ja lõpeb masti valmisraamisega.

Enne kui asetakse teema juurde, tehakse tihti väike sissejuhatus, et vaataja jõuaks jälgima hakata. Näiteks televisioonimasti pala algas üldvaatega mastist, järgnes paar plaani ülal ja all töötavatest meestest ning alles seejärel läks viimane sektsioon üles.

Portreepala kunstnik Aino Bachist algab tema tööde näitusel. Kahe eksponeeritud lapseportree juures on kunstnik ja kaks noort inimest - lasteportreede suurekskaevanud modellid. Ateljees joonistab kunstnik ühte nendest uuesti.

Pala lõpeb, kui portree hakkab lõplikku ilmet võtma.

Paljud teemad ei sisalda iseenesest üngit tegevust, mille arenemist näidata. Tegevus, süžee tulob niisugustel puhkudel leida. Pala ulesheituse aluseks saab mõtteloogika.

Pidagem meeles, kuidas soovitasid näiteks vanad roomlased oma oraatoritel kõnet arendada:

- 1) sissejuhatus,
- 2) teema määratlemine,
- 3) tõestus,
- 4) kokkuvõtte või järeldus.

See nõuanne kehtib tänaseni ja toodud skeem on mõtete loogilise esitamise üheks vormiks.

Ringvaates võib see näiteks niimoodi välja näha:

1. Poollagunenud hoone tellistest. Kaamera näitab prahiti täis siseruume ja varisevaid välisosi. Süžee muju, et oleme varemte vahel. Siis tõuseb kaamera teisele korrusele. Selgub, et tegemist on poolleioleva ehitusega, mis on sellises olukorras juba 9 aastat.

2. Saame teada, et ehitamine pendi mõlma rahvamajanduse nõukogu mingi instantsi korraldusel. Juba 9 aastat projekteeritakse tehas ümber.

3. Vilksatavad erinevad projektid erinevate tehaste jaoks. Kõik nad on projekteeritud poolleiolevat ehitust arvestades ja sattunud seejärel... arhiivi, sest vahemaal on otsustatud nende müüride vahele jälle teine tehas paigutada. Näeme tööd tehases, mille jaoks tehti ka kunagi ühe kõnealustest projektidest. Töötatakse väga kitsastes tingimustes.

4. Kaks seltsimeest rahvamajanduse nõukogust (nägusid ei ole näha) mängivad lõunavaheajal ping-pongi. Ilaselt armastatakse siin seda mängu väga. Direktor teatab veel, et ping-pong projektidega on läinud maksa 90 000 rubla ja avaldab lootust, et viimase projektiga ehk mäng lõpeb.

Ligikaudu sama skeemi järgi võib üles ehitada ka portreepala. Näiteks pala Kihnu kalurist.

Sissejuhatuses paar plaani kaunist sügishornikaga.

Isegi vihmane sügislaakis sel hommikul päikesel paista, näidates austust vanaduse vastu. Vanim kihnulane sai sel päeval 100 - aastaseks.

Vanake võrkusid parandamas. Rannemaastik võrkudega, kajakad, mõned vaated sadamast ja hoonetest. Kõik see on osake vana kaluri tööst, kus võrguparandamine on olnud kergemaid.

Lõpuks kaluri austamisõhtu rahvamajas.

Materjali loogiliseks ja huvitavaks esitamiseks on olemas palju teisigi võtteid. Nimetame neist mõnda.

1. KONTRAST.

Kaevandus. Kaevur puurib käsitsi. See on kaevuritöö raskemaid operatsioone. Uus puurimismasin, mis vabastab kaevuri raskest füüsilisest tööst.

2. ANALOGIA.

Ekraanil on kaloss. Paar käärilõiget ja kaloss surtakse kokku. Töötluse produkt näeb välja lausa rahakoti moodi. Kalossist rahakott sulab üle "Teguris" tehtud kummist rahakotiks. Välimuselt ja omadustelt on mõlemad väga sarnased.

3. PARADOKS.

Mööda Tallinna tänavaid sõidavad trollibussid. Tegemist on kinotrikiga: trollibuss on filmitud Riias, tänavad Tallinnas. Pala aprilliringvaatest.

4. PUÄNT.

Suure kiirusega kihutavad läbi linna tänavate tuletõrjeautod. 6-korruselise maja pööninguakendest tuleb paksu musta suitsu. Tuletõrjeredelid, ülesronivad tuletõrjujad, rahvamurd jne. Esimene tuletõrjuja ronib sisse pööninguaknast. Siin ootab teda aga tulekahju asemel gaasimaskis tuletõrjeohvitser, stopper peos. Tuletõrjuja raporteerib ülesande täitmisest. Ohvitser teeb teatavaks aja.

5. ÜLEVAADE.

Kasutatakse enamasti lihtsalt faktide teatamiseks. Näiteks pala uutest autodest: uus veoauto, uus sõidu- ja lasteauto. Kõik kolm on esitletud väga lühidalt (momente sõitvatest ja seisvatest autodest).

Või pala tšehhi aiatraktorist. Väga lühidalt on näidatud traktor ja mõned 16 tööoperatsioonist, mida sellega teha saab.

Üldiselt on pala ülesehitamiseks sama palju võimalusi kui autoritel leidlikkust. Tuleb vaid meeles pidada, et pala on miniatuurne süžee - algusest kuni lõpuni omavahel seostatud kaadrite rida, mida ühendab tegevus või loogiliselt arenev mõte.

Mõnes välismaises kinoringvaates, kus lõviosa on antud sensatsioonile, puudub paljudel paladel meie mõiste järgi terviklik ülesehitus. Mõnest sensatsioonilisest sündmusest näidatakse vaid momente, mida operaatoril on õnnestunud kinni püüda.

TEKST

Nagu palagi, peab ka tekst olema lakooniline. Sõnade pillamisel ja pikkadel targutustel ei ole siin kohta.

On kahte liiki tekste: r e p o r t e r i- ja d i k t o r i t e k s t e.

Esimene on märksa vabam ja paljusõnalisem. Reporter räägib maneeris, nagu kommenteeriks ta sündmust selle toimimise ajal. Sellistena on kirjutatud näit. Poola ringvaadete tekstid.

Tekst, mida loeb diktor, on märksa rangem ja hõredam. Rohkem on pause, mida täidab muusika või helitaust. Laused on võrdlemisi lühikesed ja mõõdetud. Tempo on aeglasem - diktor loeb reporteriga võrreldes märksa rahulikumalt.

Nõukogude ringvaadetes on seni kasutusel enamasti viimane moodus.

Kuid nii ühes kui teises variandis on omal kohal taba-

vad ütlemised, huumor ja vaikused. Ent kalambuuriidega ei tohi liiale minna. Muidu võib mõte sõnademängus ära kaduda. Sellepärast olgu võrdlused ja kujundid võimalikult lihtsad, et vaataja nendest pingutuseta aru saaks. Vaatajale loetakse teksti ainult üks kord ja selle aja jooksul peab talle kõik selgeks saama. Tähtsamaks kriteeriumiks teksti hindamisel on selle loogilisus ja arusaadavus.

Andmetest esitab ringvaate tekst ainult kõige olulisemad. Ta väldib nimede ja arvude rägastikku. Üks arv jääb meelde, kümme ununevad.

Ringvaate tekstis ei ole vaja kirjeldada seda, mis on ekraanil juba näha. Kui ekraanil on kaunis naine või suur tehasehall, siis ei ole vaja seletada, et esimene on kaunis ja teine suur. Näeme seda isegi. Siiski mõnikord, kui tahetakse midagi rõhutada, võib sõnadega korrata, mida pildis on näha.

Teiselt poolt ei tohi tekst areneda ka täiesti lahus pildist. Ringvaate tekst peab pildile midagi juurde andma, seda täiendama. Ta täpsustab pilti ja samal ajal ka üldistab.

Näitena paari pala tekst ringvaatest "Nõukogude Eesti".

Pala nõelravist, pikkus 55 sekundit, "Nõukogude Eesti" nr.1, 1962.

=====	
P i l t	T e k s t
1	2
Avatud raamat. Käsi lehitseb. Inimese keha skeem.	Tarkused selles raamatus on 3000 aastat vanad.
Uus skeem.	Juba Vana-Hiina arstid määrasid inimese kehal 693 punkti, kust nõelatorkega võib haigusi välja ajada.
Arsti kabinetis.	Esimesi aastaid praktiseeritakse nõelravi ka meil.
Nõelad kausikeses.	Nii ootabki see mees ühes Tallinna haiglas oma nõelu,
Õde.	
Nõel torgatakse selga.	

mis peavad olema kas kullast, hõbedast või roostevabast terasest.

Dr. Rubinshtein. Doktor Rubinshtein on nõelravi abil teinud terveks juba poolsada patsient, nõelad seljas. haiget.

Patsient. Seni on abi antud närvipõletiku Käsü kirjutab. ja peavalude puhul.

Dr. Rubinshtein laus. Tuleb õppida edasi.

tega. Hiinas ravitakse nõeltega ka nak-

Sana. kushaigusi ja lastehalvatust.

Fala uuest lastehaiglast, pikkus 75 sekundit, "Nõukogude Eesti" nr. 4, 1962.

=====	
P i l t	T e k s t
1	2
Vaade uuele lastehaigla- le.	Iga mudilane teab, et haigla - see on süstlad, kalamaksaõli ja muud koledad asjad.
Tervishoiualased plaka- tid (kalamaksaõli jne.)	
Vaade koridori.	"Aga miks mitte midagi sellist?"
Vaade vastuvõtutuppa.	arvas noor kunstnik Kormašov, arudes kujundama Tallinna uut lastehaiglat.
Vaade palatisse.	Siin teeb kõik meele rõõmsaks.
Lõbusas tujus laps.	
Joonistused seintel.	Sellises seltskonnas neelad ka kõige mõrumaid tablette nagu komme.
Laps.	
Joonistus seinal.	
Üks lastest.	
Joonistus seinal.	
Vaade palatisse.	Nii on kujundatud kõik 69 pala- tit ja midugi ka mängutuba.
Lapsed magavad.	
Üks lastest.	

1	2
Joonistus seinal.	
Vaade mängutuppa.	Nagu lasteaias.
Üks lastest.	Ainult "nägemiseni" jäetakse
Sama.	siin ütle mata.

**Mehhaniseeritud leivatehas, pikkus 75 sekundit,
"Nõukogude Eesti" nr. 19, 1962.**

=====	
P I L T	T e k s t
1	2
Vaade leivatehase tsehhi, panoraam.	Kui seda meie vanaemad näeksid!
Masinaid vormivad saia. Sama teist korda.	Nad lööksid kaht kätt kokku.
Sama veel kord (erinevad võttepunktid)	On see siin meie igapäevane leib?
Vooluliini detail.	Lasnamäe leivatehases öeldakse
Saiade töötlemine vooluliinil, panoraam.	kuivalt - mehhaniseeritud pool-
Sama, panoraam.	toodete vormimis- ja transportee-
Sama, panoraam.	rimisosakond.
Saiade rullimine.	Maaailmas pole vist teist õnne,
Saiad kerkimiskapis.	mis nii palju muljuda, kukkuda,
	pressida ja peksta saab.
	Lõpuks kiiguvad kõik kõrvuti
	kerkimiskapis.
Saiad ahjus.	Konveierahjus õhkub kahesaja-
	kraadist kuumust ja värsket saia
	lõhna.
Küpsetatud saiad tulevad ahjust.	Vaat see oli alles saiategu!
Käed lõikavad saia, panoraam.	Kuid kõige toredam on ikkagi, et
	esimesena puudutab saia tarbija
	käsi.

Lapsed söövad.

Seda paremini maitseb!

Pala M. Saare juubeliks, pikkus 45 sekundit,
"Nõukogude Eesti" nr. 30, 1962.

=====	
P i l t	T e k s t
1	2
M.Saar klaveri taga.	Lauljaile suupärane,
Käed klaveriklahvidel.	kuulajaile meelepärane - niisugu-
Käsi noodipaberil.	ne on Mart Saare viisikera.
Vaade majale.	Helilooja kodu - Hüpasaare.
Vaade puulatvadele.	Siin ta neid loobki poisikese-
Looduspilt.	põlvest peale.
Sama.	
Sama.	Mets mühab motive, linnud laksu-
Sama.	tavad soolopartiisid, kõrvus
	helisevad esiemade leelod. Tut-
	tavad teerajad ja armsad pai-
	gad...
Pink puude all.	Sügis jätab pingi tühjaks.
Aken. Panoraam alla	Aga laululõng ei lõpe.
lauale.	Viimase viie aasta jooksul on
Helilooja abikaasaga.	vanameister loonud üle saja lau-
	lu.
Helilooja loomingut	Jõudu tööle vabariigi rahva-
trükkis.	kunstnikule tema 80-ndal sünni-
	päeval!

TU-124 esimene lend Moskvast Tallinna, pikkus 45 sekundit, "Nõukogude Eesti" nr. 31, 1962.

P i l t	T e k s t
1	2
Lennuväli. Mitmesugused lennukid. Kaamera peatub TU-124-l.	Kodumaine reisilennukite pere täienes TU suguvõsa uue liikmega: TU-124.
Lennuki sisemus ilma reisijateta.	44 mugavat istekohta koos kindla jalgealuse...
Lendurid asuvad kohtadele.	... ja kogenud lenduritega.
Reisijad lennukis, stjuardesse jne.	Esimene regulaarne lend Moskvast Tallinna.
Kaaslastega vestlev tsiviillennuväe kindral.	Kas tee on ka auklik, tuli kontrollima tsiviillennuväe esindaja.
Start, filmitud lennuki rinast.	Start.
Lenna ajal filmitud kaadrid: pilved, lennuki tiib, piloodid jms.	Uue lennukiga olete Moskvast Tallinnas 100 minutiga. IL-14 õõtsub sel ajal alles poole tee peal.
Tallinna Lennujaam.	Esimesi reisijaid tulid tervitama partei ja valitsuse juhtivad töötajad.
Lennuk maandub.	Konstruktor Markov maandus otse ajakirjanike ette.
Vastuvõtt.	TU-124 tõi Moskva Tallinnale poole lähemale.

DOKUMENTAALFILM

Et dokumentaalfilmis võivad tegeliku elu sündmused muutuda esteetiliselt elamusel pakkuvaks kunstiks, näib palju-

dele väga kahtlase ja vastuolulise tõena. Seetõttu leidub isegi professionaalsetes ringkondades inimesi, kes jätavad dokumentaalfilmi kunsti ukse taha. Selle seisukoha pooldajad on kindlasti omajagu süüdi ka niisuguste dokumentaalfilmide valmimises, mida tõepoolest on raske kunstiteoseks nimetada.

On muidugi täiesti kindel, et iga dokumentaalselt filmitud sündmus ei kujuta endast veel kunstinähtust. Kahe langevarjuri viithüpe, kus teine filmib oma seltsimehe vaba langemist ja maandumist, on vaid täpne protokoll populaarteaduslikust filmist. Langevarjuhüpe Eiffeli tornist käesoleva sajandi algul on vaid vana kroonikalõik, mille tõepärasuses pole kahtlust.

Dokumentaalfilmi loomiseks, mis ikka tõepoolest kuulaks kunstivalda, on vajalik tegelikkuse esteetiline ümbertöötlamine või nagu kõneldakse, t e i s e t a g e l i k k u s e loomine. On vaja teha tegelikest sündmustest valik, juba valiku näol tekib sündmustik, hea või halb dramatiseerimine, et suunata vaatajat vajalikule mõttele. Seejuures peab kinoekraani "uus tegelikkus" säilitama filmitud sündmuse tõepärasuse. Kuid see on juba esteetiliselt töödeldud tõepärasus, mis tekitab vaatajais tundeid ja mõtteid, mida elunähtus ise ei oleks võinud esile kutsunud.

Elunähtuste ja tema kujutamise vahel dokumentaalfilmis ei ole võrdsusmärki. Ka kõige parema tahtmise juures ei ole dokumentalist võimaline kaamera abil edasi andma mehaanilist jäljendit reaalsest sündmusest. Inimese kätes hakkab kaamera tahes-tahtmata kommenteerima ja interpreteerima seda, mida filmitakse. See, mida operaator jäädvustab mitmekesistest sündmustest, nõuab valikut ja kujutab endast juba lihtsamal kujul omapärast kommentaari. Tegelikkuse interpreteerimise kaudu dokumentaalfilmi autor mitte ei registreeri elutõde, kuivõrd avab selle o l e m u s e. See ongi vahest tähtsaim argument seisukoha kaitseks, mis peab dokumentaalfilmi kunstiks.

Nüüd kõige tähtsamatest vahenditest, mille abil dokumen-

talist loob ekraanil "teise tegelikkuse". Need on dokumentaalfilmi ja üldse kinokunsti spetsiifilised väljendusvahendid, nii nagu igal kunstiharul on omalaadsed võimalused tegelikkuse esteetiliseks peegeldamiseks.

MONTAAZ

Kujutleme, et maailmameistrit otsustav jalgpallivõistlus oleks filmitud tervenisti samast punktist, kust teie seda matši üliras hasardis jälgisite. Võite kindel olla, et ühest punktist filmituna ei pakuks see 90-minutiline võistlus ekraanil ei teile ega teistele erilist huvi. Samas on mõneminutiline kroonikalõik suuteline teid kaasa haarama. See on filmitud mitmest erinevast punktist. Näete mängijaid vahel lähemalt, vahel kaugemalt. Ekraanil on ainult kõige põnevamad lõigud, matši üliras konstrueeritud kokkuvõtte. Dokumentalist lõi montaaži abil "teise tegelikkuse", surudes kokku reaalse aja.

Teistel juhtudel võib montaaži abil reaalselt aega kunstlikult venitada, et panna vaatajat põnevust tundma, et tekitada temas pinget või anda edasi sündmuse tähtsust.

Stardieelne askeldus kosmoseraketi juures.

Kui näeksime ekraanil ainult tulesammast ja raketi eemaldumist, jõuaks vaataja seda vaevalt jälgima hakata. Eelseisva sündmuse ootuse õhkkonna loomiseks näidatakse aga viimaseid ettevalmistusi, käsklusi, hüvastijätmist ja personali pingsat tähelepanu. Kohe peaks järgnema start. Aga ei, kaamera viib meid Punasele väljakule, näitab seal jalutavaid inimesi, Kremli kellasid. Keegi ei aima, et kohe lendab esimene inimene kosmosesse. Alles seejärel näeme starti, mis on eelnenud tegevuse kulminatsioonimomendiks.

Montaaž on kinoekraanil "teise tegelikkuse" loomisel tähtsamaid vahendeid. Kogu filmitud materjal on teatud määral mõttetu niikaua, kuni ta satub monteerimislauale.

Dokumentaalfilmi mõju vaatajale oleneb suurel määral hästi läbimõeldud montaažist.

Võrreldes kunstilise filmiga on dokumentaalfilmis montaaži osatähtsus kaugelt suurem. Kaasaegses kunstilises filmis on montaaž allutatud enamasti tegevustikule ja osaliste dialoogile. Montaaž nagu jälgiks näitlejate mängu. Dokumentaalfilmis puuduvad näitlejad, puudub väljamõeldud süžee, pidev dialoog ja seetõttu omandab montaaž iseseisva tähtsuse.

Üheks levinumaks monteerimisviisiks kinopublitsistikas on samalaadiliste kaadrite ühendamine. Iga järgnev montaažiplaan nagu täiendaks eelmist, esitades ühe ja sama objekti üha uusi külgi. Näiteks dokumentaalfilmis "Rambi taga on Ameerika" on episood pealinna mälestusmärkidest. Iga järgnev plaan toob meie silme ette üha uusi pronksratsanikke, pronkshobuseid, pronksmõõku ja teisi detaile ohtratelt ausammastelt Washingtonis. Kokkumonteerituna loovad nad kujuka pildi noorest pealinnast, mis kõigest hingest püüab näida auväärse vanainimesena.

Teiseks levinuks monteerimisviisiks dokumentaalfilmis on kontrastsete, teineteisele vasturääkivate kinodokumentide ühendamine. Niisugune vastandamine võimaldab kujundlikult avada ühe või teise elunähtuse olemust ja anda dokumentalistil oma hinnang niiöelda "nähtaval kujul". Näitena võib mainida katkendit filmist "Leningradi kangelastegu". Filmis jutustatakse kinokroonika materjalide najal Leningradi blokaadist. Linna barbaarsele pommitamisele (grupp samalaadseid kaadreid) on vastandatud lõbusate ja rahulolevate saksa lennuväehvitseride autasustamine (teine grupp samalaadseid kaadreid). Dokumentaalkino vahenditega on selles katkendis loodud kunstiline üldistus fašismi halastamatusest.

Vastandamise põhimõttele on dokumentaalfilmi üles ehitatud sageli terved episoodid. Näiteks dokumentaalfilmis "Rambi taga on Ameerika" näitavad autorid langenud sõdurite mälestuspäeva kummalist tähistamist Ameerika Ühendriiki-

des. Poolpaljaste görlide marssimine on kõrvutatud leina ja mure sümboli - kalmistuga. Niisugune montaažifraaside vastandamine lubab autoritel esitada ilmekalt oma otsuse: "Ameerika ei tea, mis on sõda..."

Mälestuspäeva kontrastsetele külgedele ei juhita tähelepanu mitte ainult kaadrite mehaanilise kokkukleepimise teel. Operaatoril on läinud kerda tabada stseene, kus kontrast on juba olemas kaadris endas: näeme kahuril istuvaid lapsi ja kiivrites väikemehi mängimas.

Vastandamise põhimõttel monteeritud fraasid on väga emotsionaalsed. Nende abil loodud kunstilised kujundis ja üldistused on kinopublicistika üheks tugevamaks relvaks.

On olemas siiski sündmusi, mis saavad dokumentaal-filmis vaid minimaalse esteetilise ümbertöötamise ja mille puhul jääb ka montaažile vaid teisejärguline osatähtsus. Need on harilikult oluliste sündmuste kulminatsioonilised ehk murrangulised momendid, mille kunstiline mõju dokumentaal-filmis saavutatakse sündmuse enda haaravusega.

Näiteks filmis "Dneprogess" on mõjuv stseen avarii likvideerimisest. See 1948.aastal ekraanile tulnud film jutustab Dnepri hüdroelektrijaama taastamisest pärast Suurt Isamaasõda. Filmis on näidatud, kuidas neli vabatahtlikku peavad eluga riskeerides võitlust veega, mis ootamatult murdis läbi tamm. Õnnetus juhtus detsembris. Inimestel tuli töötada jääkülmas vees. Kiire vool ähvardas iga sekund nelja töölist kaasa haarata ja jää alla tirida. Kuid ehitajate mehisus võitis. Nad taltsutasid Dnepri voogude viimase mässu.

Neid kaadreid filminud operaator oli kogu loos viienähtamatuks kangelaseks. Tänu tema vaprusetele võidi ekraanil jälgida selle võitluse tohutut raskust.

Autoritel tarvises need kaadrid vaid järjestada, asetada nad filmi sündmustikku ja kogu episood omandas tugeva emotsionaalse mõju.

OPERAATORITÖÖ

Ks kõige kaasakiskuvam murranguline sündmus kaotab mõju, kui ta on halvasti filmitud. Haarava "teise tegelikuse" loomisel on operaatori loomingulisel tööl väga suur tähtsus. Võttepunktide, võttekauguse ja rakursside valikuga ning oskuslikult liikuma pandud kaameraga annab juba operaator filmitud elunähtustele uusi esteetilisi omadusi, mis filmi üldise tõlgitsuse käigus veelgi tugevnevad.

Operaatori loominguline töö algab juba tehniliste vahendite valikuga. Näiteks mööda teed lähenev inimene, kes on filmitud objektiiviga, mille fookuskaugus on 75 mm, paistab ekraanil nagu tammuvat ühel kohal. Sama inimene, kui ta on filmitud objektiiviga "25", tuleb lähemale lausa kahekordse kiirusega. Lühifookuseline optika laiendab vaatenurka ja annab tegevusele erilise dünaamilisuse ja teravuse.

Kaadri valgustamisel ja tonaalsusel on samuti esmajärguline tähtsus. Magamistuba, kus haige lapse juures valvab ema. Kui seda stseeni näidata ekraanil süngetes toonides, pikkade kurjakuulutatavate varjudega, tundub kohe, et laps on väga raskesti haige. Kui aga tuba on filmitud heledates toonides, aknast tungib sisse päikesevalgus ja kõikjal sätendavad lõbusad valguselaigud, jääb mulje, et kriis on möödas ja laps paraneb.

Need olid vaid kaks tagasihoidlikku näidet sellest, mida võib operaator filmitavale objektile juurde anda või ära võtta.

Hea operaatoritöö puhul kannab pilt olulist dramaturgilist koormust. Tihti muutub filmi dramaturgia komponendiks kaadri taust, nn. "teine plaan". Hästi on loodud dramaturgiline "teine plaan" näiteks dokumentaalfilmis "Meie oleme kõrgtöölised".

Film jutustab montööridest, kes töötavad kõrgehitustel. Tema dramaturgia põhineb tõsiasjal, et kord allakukkunud inimene kannatab pärast paranemist raske psüühilise trauma

all. Ta hakkab tundma ületamatut hirmu kõrguse ees ja ta ei suuda enam kõrgehitusel töötada. Filmi "Meie oleme kõrgtöölised" kangelase ees on keeruline vastuolu: ta armastab oma elukutset, kuid ei julge enam üles ronida. Sõprade abiga vabaneb ta järk-järgult oma hirmust.

Selleks, et vaataja mõistaks oma tundemeelte kaudu kangelase hirmu, pidi ta seda tühjust kogu aeg nägema ja tajuma. Ilma selleta film teda ei haaraks ja kõik dramaturgilised pingutused oleksid asjatud. Operaator näitaski kõrgtöölisi niisuguse arvestusega, et esiplaanil oleva figuuri taga oleks kogu aeg näha maapind või horisont. Tänu operaatorile saab vaataja kangelase kõrgushirmu kaasosaliseks, mida ta nagu esteetiliselt läbi elaks.

DRAMATURGIA

On mõeldamatu, et dokumentaalfilmi operaator tulistaks kaameraga ümberringi, filmides kõike, mis ette satub. Ta peab tegema selle maailma mitmekesistest sündmustest valiku. Aluse sellise valiku tegemiseks annab stsenaarium või stsenaarne plaan, kus on visandatud tulevase filmi dramaturgiline areng. Dokumentaalfilmil on olemas oma süžee. Mõnikord ei ole see tegevuse, vaid mõtte loogiline areng.

Kui mõtteloogika lonkab või see üldse puudub, ebaõnnestub film paratamatult. Viimastel aastatel on olnud ekraanil õige mitmeid dokumentaalfilme, mille autorid on üsna loogikavaest tööd teinud. Näitena võib nimetada enamikku neid filme, mis on loodud mõne meie kunstiansambli välismaareisi ajal, nagu näiteks "Maailm aplodeerib", "Mitmekorruseline Ameerika" ja veel mõned. Operaator on olnud ansambliga lihtsalt kaasas ja ahminud kaadreid, kust aga sai.

Hoopis rõõmustavam on selles suhtes dokumentaalfilm "Rambi taga on Ameerika", mis on filmitud Moissejevi ansambli turnee ajal Ameerika Ühendriikides. Selle filmi Washingtoni episoodist oli eespool juba juttu. Võib arvata, et

Ühendriikide pealinnas on palju niisugust, mida oleks huvitav või õpetlik näidata. Autoritel on aga jätkanud tervet loogikat ja nad on jäädvustanud ainult Washingtoni ühe iseloomuliku külje - mälestusmärgid. Mõtte ja filmi ökonoomia viib meid aga suurtele, üldistavatele järeldustele Ameerika Ühendriikide ülespuhutud demokraatiast.

Filmis "Rambi taga on Ameerika" on paremad episoodid üles ehitatud Ameerika elu konfliktidele ja vastuoludele. Sellest järeldub, et konfliktil on ka dokumentaalfilmi dramaturgias tähtis koht. Filmis "Rambi taga on Ameerika" tuleb konflikt esile ainult üksikutes episoodides. Paljud dokumentaalfilmid tuginevad aga tervenisti mingile kindlale, ainult ühele konfliktile. Näiteks jutustab dokumentaalfilm "XX sajand" kinokroonika materjalide najal progressi ja reaktsiooni ajaloolisest võitlusest meie sajandil. Kogu filmi jooksul on kõrvutatud kaadreid sajandi progressipüüetest kaadritega reaktsiooni vastulöökidest. Filmi lõpus jõuab see võitlus oma loogilise lahenduseni. Näeme kommunisti ehitavat tugevat nõukogude ühiskonda, mis on kinnitus selle kohta, et progressijõud on võitnud XX sajandi ajaloolise lahingu.

Konflikt on dokumentaalfilmis teise iseloomuga kui kunstilises filmis, kus ta on tavaliselt individualiseeritud. Kunstilises filmis jõuab konflikt meieni üksikisikute tegude ja kokkupõrgete näol. Dokumentaalfilmis on konflikt aga rohkem üldisema iseloomuga. Harilikult näeme dokumentaalses kinoteoses võitlust või vastuolusid mitte üksikisikute, vaid inimeste gruppide ja tervete ühiskonnaklasside vahel.

Levinud konfliktitüübiks dokumentaalfilmis on võitlus inimese ja looduse vahel. Mõtlematu kasutamise tõttu on see igavene heitlus paljudes filmides kahjuks stabiiks muutunud. Ent "Sinise tule inimestes" on näidatud värskelt ja hästi looduse vastupanu ületamist inimeste poolt.

Film räägib gaasijuhtme ehitamisest Buhhaara ja Taškendi vahel. Filmi loojad suurendavad järk-järgult filmi pinget,

konflikti ulatust kord-korralt ikka põhjalikumalt kujutades.

Algul jutustatakse kõige lihtsamatest raskustest, mis gaasijahtme ehitajatel ette tulid (kuumus, gaasitorusid vedava auto ümberminek jms.)

Edasi näeme astme võrra pingelisemat heitlust: gaasitressi ühe raskema lõigu - "Tamerlani väravate" läbimist, mida filmis on võrreldud raske lahinguga.

Õige varsti pärast "Tamerlani väravaid" annab loodus inimestele veelgi suurema ja võimsama lahingu. Kuid me ei satu selle lahingu tallemaale korrapealt ega äkitselt. Enne näitavad filmi autorid meile roomavat kobrat. Tegelikus elus oleks see küll hädaohtlik, aga mitte pahaendeline märk. Ent kui kobra on suurelt ekraanil, kuhu ei satu midagi juhuslikult, siis kütab see õhkkonna kohe pingelisemaks.

Ja loodus annabki poalahingu. Süttib põlema gaasipaureid, mille kustutamiseks peavad inimesed oma jõudu maksimaalselt pingutama. See episood on filmi kulminatsiooniks.

ISIK, INSTSEKTSERING JA REPORTAAŽ

Kunstilise film jälgib kahe-kolme või rohkema "väljamõeldud" tegelase hingeelu ja tegusid väga üksikasjalikult. Näeme neid magamas, üles tõusmas, tööl või kohtamisel ja jälgime, kuidas muutuvad kangelaste tunded. Kuna kangelast kohustab näitleja, saab tema igapäevast elu ja koduseid intiimsusi ilma raskusteta filmida.

Paljud dokumentaalfilmide autorid püüavad luua mõne tõeliselt elava, mitte väljamõeldud kangelase portreed. Häda on ainult selles, et tihti tahetakse dokumentaalset portreed luua kunstilise filmi vahenditega, lavastades sündsusi, mis on juba toimunud.

Sagedasti vaataja taipab, et operaator ei oleks saanud tegelikus elus filmida antud episoodi nii, nagu on näi-

datud. Kui ekraanil tunnistab ema võrastütrelle e s m a - k o r d s e l t, et ta ei ole tema pärisema, ja väidetakse, et on tegemist dokumentaalkaardritega, ei leidu vist vastajat, kes seda usuks. Kuid just selline episood on dokumentaalfilmis "Ebatavalised kohtumised".

Juba toimunud sündmuse uuesti korraldamine on enamasti seotud üksikisiku kujutamiseга dokumentaalfilmis. Eriti laialt kasutati seda moodust isikukultuse perioodil. Tänapäeva värsketes tuultes kohtame lavastust dokumentaalfilmis õnneks harvemini.

Mõned teoreetikud teevad koguni vahet taastamise ja lavastuse e. instseneeringu vahel. Taastamine olevat sündmuse täpne kordamine, niiõelda koopia. Lavastus e. instseneering on siis järelikult sündmuse kordamine õige vabas vormis või koguni mingi olematu juhtumi sissevõtmine dokumentaalfilmi. Teised teoreetikud nimistavad jälle fakti taastamist instseneeringuks, lavastust peavad aga üldse lubamatuks.

Nii või teisiti - instseneering on dokumentaalfilmis võrkehaks, mis sageli valusasti silma torkab. Ta röövib dokumentaalfilmilt tema tugevaima trumbi - tõepärasuse, mis on publitsistliku mõju üks aluseid.

Instseneering dokumentaalfilmis on ainult üksikjuhtudel vabandataav. Näiteks siis, kui eesmärgiks on stseeni emotsionaalse sisu taastamine ja selle protokolliline täpsus ei ole eriti oluline.

Üksikisiku kujutamisel ei peaks dokumentaalfilmi kopeerima kunstilist filmi. Inimese detailse kuju loomine on kunstilise filmi ülesandeks, mille edukas lahendamine käib dokumentaalfilmile üle juba. Kuid dokumentaalfilmil on see-eest suured võimalused inimeste tunnete üldisemaks näitamiseks. Näiteks dokumentaalfilmis "Leegitsev saar" me tajume suurepäraselt kuuba rahva tundeid, armastust oma revolutsiooni vastu ja viha selle vaenlase vastu.

Kõik eelõeldu ei tähenda nagu peaks dokumentaalfilm üldse loobuma üksikisiku esiletõstmisest. Ta ei ole küll

võimeline oma kangelase karakterit avama, kuid võib tema tundeid kirjeldada, neid reportaaži abil edasi anda. Nii-suguse "tunnete reportaaž" on kõige õigemaks teeks dokumentaalfilmis isikute iseloomustamiseks.

See iseloomustus on harilikult küll veidi katkendlik, sest kangelast ei ole võimalik kaameraga jälgida alati ja igas olukorras. Pingeliste sündmuste juures on aga "tunnete reportaaži" meetodil eriti suured võimalused. Inimene usutab niisugustel punkudel kaamera olemasolu ja käitub loomulikult. Sündmuse pingelisus aga ei lase tal varjata või vähemalt ei lase tal täielikult varjata oma tundeid.

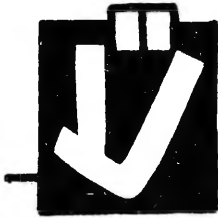
Dokumentaalfilmis "Tavari naftatöölise juures" on seda meetodit edukalt kasutatud.

Näeme puurtorni vedamist... Platvormil seisab inimene, kes on uue transportimisviisi autor ja initsiaator - brigadir Aleksander Timsenko. Suured plaanid Timsenkost on monteeritud vaheldumisi pingul trosside, traktoriroomikute või puurtorniga. Üks operaatoritest on veo ajal Timsenkot jälginud... Näeme brigadiri näol kord äärmist pinget, kord keskendunud tähelepanu, enesekindlust ja rõõmsat naeratust.

Kõik see on filmitud reportaažlikult. Saame eesrindliku töömehe emotsionaalse iseloomustuse, millel on dokumentaalne usutavus.

Reportaaž on tähtsaimaks loominguks printsibiiks dokumentaalfilmis üldse. Erinevalt teistest kunstiliikidest, luuakse dokumentaalfilm põhiliselt samal ajal kui toimub sündmus, mida ta kirjeldab. Meetod, mille abil seda tehakse, on loomulikult reportaaž, mis annab filmile usutavuse ja täpärasuse. Reportaaž annab dokumentaalfilmile omalaadse võlu: lubab vaatajal olla sündmuse pealtnägijaks, mida ta tegelikult ei ole näinud; reportaaž toob meie ette vabalt käituvad inimesed, nende žestid, miimika ja tundevirvendused. Õige töötluse korral omandab reportaaži teel saadud toor-materjal suure kunstilise ja ideoloogilise mõjujõu, mida on nauding vaadata.

Dokumentaalfilmi loomise ja sündmuse arenemise ühe-
aegsus on vist kõige tugevamaks sidemeks, mis ühendab doku-
mentaalfilmi kui kunstinähtust ajakirjandusega.



LEVADE

TARTU RIIGLIKU ÜLIKOOLI ESTI KEELE KATEEDRIS
1957-1963 KAITSTUD ŽURNALISTIKA-ALASED
DIPLOMITÖÖD.

1957

1. R. Arrak, Ülevaade "Tallorahva postimehest",
2. E. Kuus, Korrespondents ja kirjasaatjad O. W. Masingu "Marahwa Niddals-Lehhes" ja J. W. Jannseni "Perno Postimehes".
3. H. Lehiste, Ülevaade varasema aasti ajakirjanduse žanridest.
4. V. Lindström, F. N. Russow, tema tegevus ja publitsistika.
5. A. Luur, O. W. Masing publitsistina.
6. E. Mallene, Reisikirjelduse kujunemine ja areng aasti ajakirjanduses (aastani 1878).
7. E. Mareške, "Pärnu Postimehe" temaatika.
8. I. Viiding, Rahvalaugustuslikud traditsioonid aasti varasemas ajakirjanduses.

1958

9. A. Altmäe, Õpetlik-rahvaalgustuslikud kirjutised J. V. Jannseni ajalehtedes 50-70-ndail aastail.
10. K. Kuld, "Oma Maa" populaarõpetusliku ajakirjana.
11. V. Kruut, Kriitika ja bibliograafia "Eesti Postimees" 1864-1878.
12. J. Mikker, Karikatuuri teke ja areng eesti ajakirjanduses (1881-1904).
13. V. Org, "Maarahva Kasulise Kalendri" (1845-1874) osast meie kalenderperioodika.
14. H. Ott, Muusika- ja koorilauluküsimused varasemas eesti ajakirjanduses (1857-1869).
15. H. Peekmann, Kultuuriprobleemid 1917.a. tšüriaajakirjanduses.
16. V. Pino, Satiir ja humoor eesti nõukogude ajakirjanduses.
17. R. Reiljan, Laste- ja noorõpetusajakirjanduse teke Eestis.
18. V. Tuuling, Ajakirjandusega seoses olevad probleemid varasemas eesti ajakirjanduses (1766-1863).

1959

19. J. Jämsker, Romulus Tiitus põljetoniatina.
20. M. Kuningas, Naistõpetusliku ajakirjana "Linda" 1887-1895.
21. M. Liidja, Evald Tammlaan publitsistina.
22. H. Martins, Nõukogude ajakirjaniku sõnavara.
23. E. Multer, Sotsiaalne kriitika "Tartu Eesti Seitungis" ja "Virulaas".
24. H. Reidal, Teetrikriitika mõeldud sajandi 70- ja 80-ndate aastate ajakirjanduses.
25. R. Sikk, Satiir ja humoor J. V. Jannseni ajalehtedes.
26. A. Tann, Ajakirjaniku kutsetõuet minevikus.
27. E. Uuk, Põhietõpetusliku satiiri eesti kodanlikus ajakirjanduses.
28. M. Soosaar, Ülevaade karikaturist Gori elust ja loominguist.

1960

29. E. Anupõld, Satiirilised ja humoristlikud väljaanded 1912-1914.
30. O. Kajak, Poliitiline satiir 1917-1918 parteilises ajakirjanduses.
31. V. Kallaste, Kaasaegse juhtkirja probleemid.
32. J. Kangur, Ernst Jell fõljetonistina.
33. M. Loodus, Leedu kirjanduse tutvustamine eesti perioodikas.
34. K. Tiro, Kommunistlik noorsooajakirjandus kodanliku diktatuuri perioodil.
35. A. Vihsalem, Evald Jalak fõljetonistina.

1961

36. E. Kuus, Lühisatiir ja -huumor kaasaegses eesti nõukogude ajakirjanduses.
37. M. Maksing, Koomilise tähendusvarjundiga sõnavara ajakirjas "Pikker".
38. V. Purask, "Meelejahutaja" populaarteadusliku ja kirjandusliku ajakirjana.
39. A. Tiisväli, R. Janno vestekirjanikuna.

1962

40. R. Trull, Ajakirjanduse sõnavara statistikat.
41. V.-E. Rebane, Publitsistika teooria probleemid.

1963

42. J. Ellen, Sõnastuse puudustest kaasaegses ajalehekeeles.
43. L. Ilves, August Kitzberg fõljetonistina.
44. K. Kaldvee, Intervjuu kui ajakirjandusliku žanri erijooni.

45. P. Kivine, A. Saali Jaava kirjade tähtsamatest probleemidest.
46. K. Rooväli, Eestikeelne ajakirjanduslane terminoloogia.
47. M. Tarand, Raadio Žanrid ja spetsiifika.
48. J. Tuulik, Kirjanduslik portree.
49. Ü. Tuulik, "Sirbi ja Vasara" publitsistikast.
50. A. Vinn, Ajakirjandusala terminoloogiat eesti keeles.

S i s u k o r d .

Saateks	1
EESTI AJAKIRJANDUSE AJALUGU	
R. L o o d u s , Eesti karikatuuri tekkimine ja areng XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi alguses	3
J. K a p p o , Ajalehtede arv ja tiraažid kodanlikus Eestis. Statistiline ülevaade	33
NÕUKOGUDE AJALEHT	
K. K a l d v e e , Intervjuu kui ajalehežanr.	51
RAADIO JA TELEVISIOON	
E. M a l l e n e , A. V i h a l e m , Mõõtepudemeid raadiožurnalistikast.	68
M. T a r a n d , Raadio spetsiifika	76
KINOŽURNALISTIKA	
V. K a l l a s t e , Märkmeid kinožurnalistikast.	94
ÜLEVAADE	
Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele kateedris 1957-1963 kaitstud žurnalistika-alased diplomitööd.	120

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Кликооли, 18

ФАКТ, СЛОВО, ОБРАЗ

Статьи и исследования по истории печати
теории и практики журналистики

I

На эстонском языке

Vastutav toimetaja J. Peegel

Korrektor J. Peebo

Kunstiline kujundaja U. Ruuser

TRÜ rotaprint 1964. Trükipoognaid 7,8.

Arvestuspooznaid 6,2. Trükiarv 300.

MB 00201. Tell. nr. 1235.

Hind 19 kop.

Hind 19 kop.